

JOSIP JURČIČ

32523, II, C, d.

JOSIPA JURČIČA

ZBRANI SPISI.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
„NARODNA TISKARNA“.

UREDIL
FR. LEVEC.

VII. ZVEZEK:
PRIPOVEDNI SPISI.

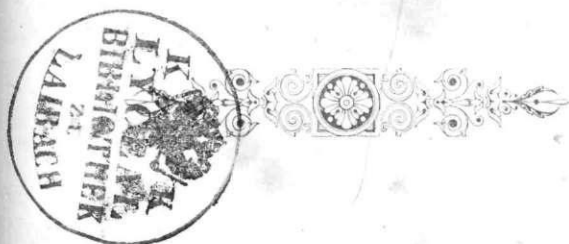
V LJUBLJANI, 1888.

NATISNILA „NARODNA TISKARNA.“

JURČIČEVIH
ZBRANIH SPISOV VII. ZVEZEK.

PRIPOVEDNI SPISI.

VSEBINA: LEPA VIDA. — IVAN ERAZEM TATENBAH.

V LJUBLJANI, 1888.

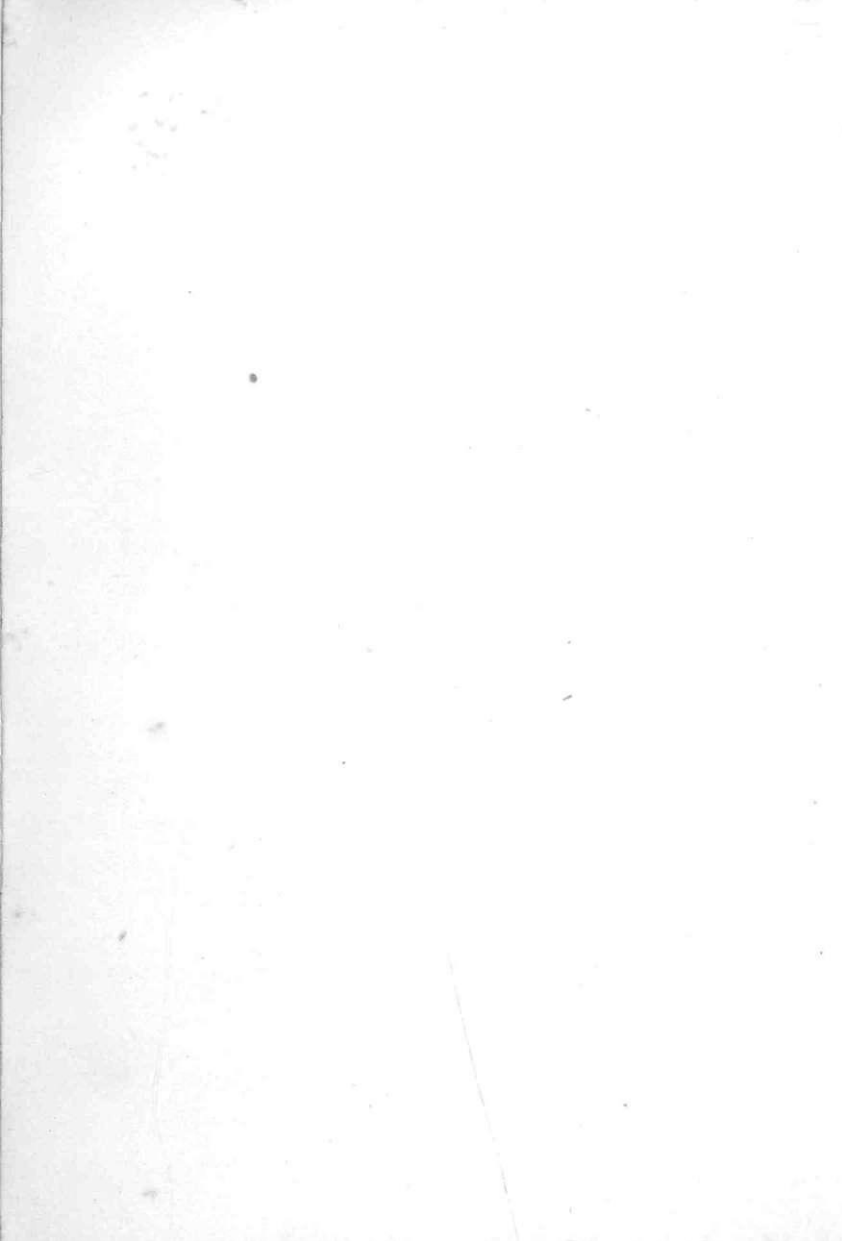
ZALOŽILA IN NATISNILA „NARODNA TISKARNA“.

Inv. St. 030018756

K A Z A L O.

1. **Lepa Vida.** Roman. („Zvon“, 1877.) . . . 9
2. **Ivan Erazem Tatenbah.** Izviren historičen roman iz sedemnajstega veka slovenske zgodovine. („Slovenski Narod“, 1873.) . 125

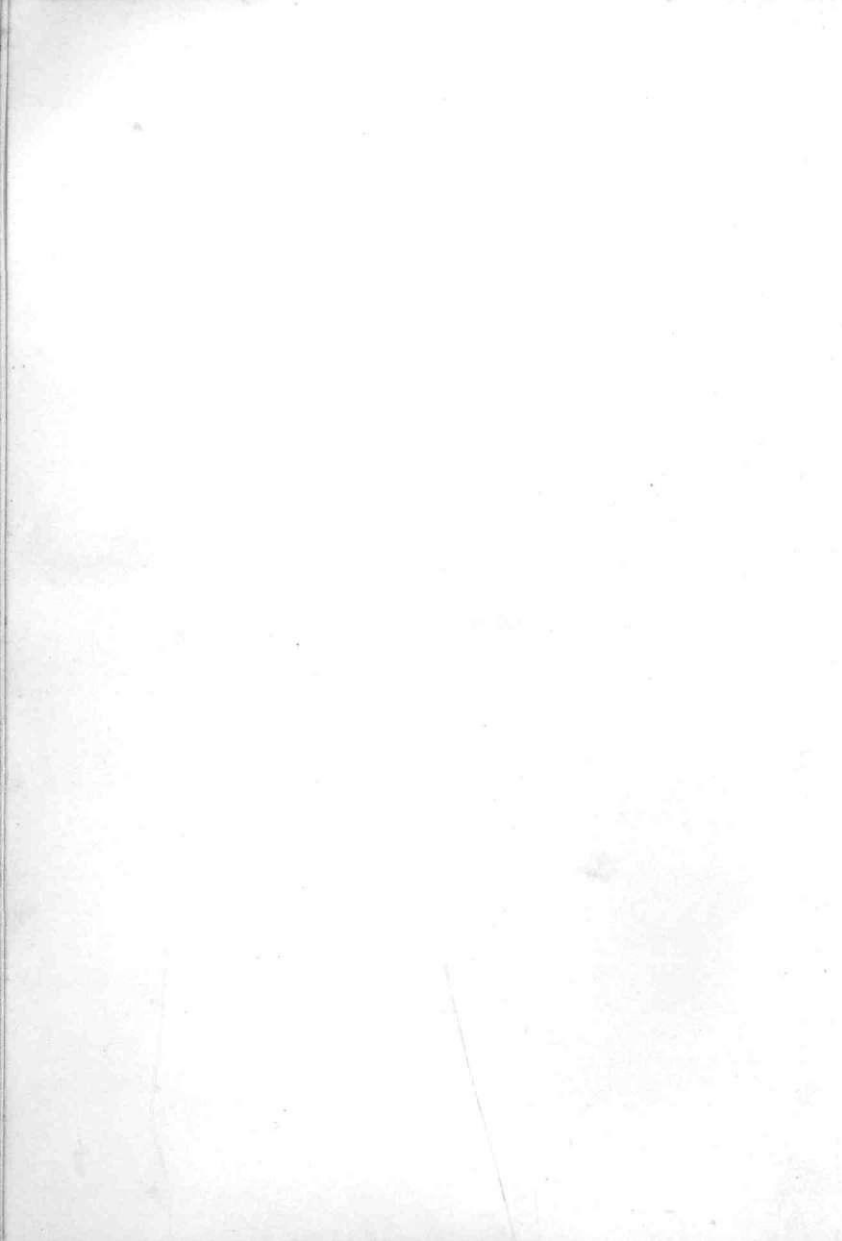
I.

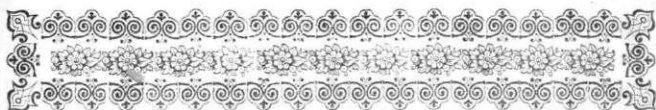
Lepa Vida.

Roman.

(»Zvon«, 1877.)

Prvo poglavje.

Adrijansko morje se je nekega popóludne o prvi jeseni leta, katero je skončevalo prejšnje stoletje, burno gibalo, kakor vselej pred viharjem. Utve so letale nad valčki in valovi, ki so se vedno nemirneje zibali, dasi je bilo vetra še prav malo čuti. Ovčji pastir Stóklas, ki je šepal na edno nogo, a vendar visoko nad morjem na redki in pičli travi mej skalovjem pasel po skromnih kraških tleh svojo bráv, opazoval je z večjim očesom nebo, ogrnil svoj dežni plašč od lipovega lubja čez ramo, tako da je bil videti kakor kak po konci hodèč ôven, stopil na visoko skalo in zagnal preko doline glasán „hoj-hoj!“ Na ónem hribu, daleč proč, odzval se mu je tovariš in zategneno vpijoča sta se čednika zmenila, da denès je treba prej domóv gnati, ker bode vihar.

Oni prekogorski pastir kmalu izgine s svojo čedo za skalami v notranjost suhe zemlje od morja stráni, ker je bil s poseštva Basnigojevega, katero je ležalo v rodovitni, z drevjem lepo obrasteni oázi kraške zemlje. Ovčar Stóklas pa je služabnik Samorodov,

gospodarja, čegar posestvo je ležalo prav na môrski obali, komaj za dober streljáj od morja vzreber, tudi na samoti. Da bi ga vihar predaleč od dóma ne prehitel, požene Stóklas čedo proti jugu. Zvižgaje pada njegov dolgi bič po kosmatinskih hrbtéh ôvnom in ovcam, da se gnetóč in rijóč spusté v hiter dir proti potu, bosopeti pastir kakor strela šepa jim vedno za petami z divjim kričem in neusmiljenim bičem.

Tam na potu pa sta stala dva jezdeca in opazovala neusmiljenega pastirja delj časa, a tako, da ju on ni ugledal.

„Čakaj, jaz mu pokažem, žival tako pretepavati,“ reče eden jezdecev, skoči z malega konja, s katerega so dolge noge velikanske njegove postave tako uže skoro do tal mahale, vrže vajeti svojemu drúgu in zavihtí mali konjski bič ter z gromovitim glasom zavpije Stóklasu ovčarju: „Kaj je to, ti pes! Semkaj k meni!“

Kakor okamenel obstane pastir; njegova prej preplašena čeda dirja še nekaj korakov dalje, potem se pa zopet začne pásti. Mož je bil njegov gospodar, Anton Samorod in óni na konji obsedeli Samorodov brat, duhovnik, župnik pri cerkvi dve uri stráni.

„Pusti ga zdaj, razkačen si, kaznuj ga drug pot,“ reče duhovnik, mož okoli petdeset let star in mnogo manjši od brata Antona.

Ali Anton Samorod je uže svojega ovčarja imel v železni pēsti; z edno roko ga je za obleko pod

hrbtom čez sredo ubral in privzdignil suhega Stóklasa kakor snop ovsén, z drugo pa z bičem neusmiljeno udrihal po zadnji pastirjevi opláti, tako, da je prej tolikanj pogumni ovčar zdaj na vse čeljusti kričal: „Jázes! Jázes! Jázes!“ Njegovo vpitje se je razlegalo tjakaj do morja, da so celó pomôrske utve strmele ter sta tudi konja na potu ušesa nastavila in gledala, kaj tù gospodar Samorod z ovčarjevim čestitim sedalom vrši in dela, da vrli Stóklasek kričé pači sveto ime Vzveličarjevo.

„Dovolj, dovolj, pústi ga!“ prosi duhovnik, ali Samorod tepe prilično dolgo, napósled pa izpustí pastirja ne ravno na mehko ob tla.

„Obležal je! Bog pomagaj, ubil si ga!“ vpije prestrašen dobrodušni duhovnik dolzemu bratu, ki je počasi korakal proti njemu in proti konju nazaj. Zdaj se Samorod obrne, postojí in vidi, da se pastir res ne gane z mesta.

„Za Boga, kam te spravlja nagla tvoja jeza!“ toži duhovnik in hoče uže tudi s konja splezati, da bi šel ubogi potepeni človeški podobi pomagat.

„Ubil sem ga?“ zagrohoče se Anton, naglo stopi k ležečemu Stóklasu ter govori: „Pritájil se je, žaba, pritájil; stoj, da vidiš!“ Rekši dvakrat ležečo kepo po bosih nogah z bičem švrkne. Kakor blisk je bil pastir na nogah in se je brzonog spustil v beg in točil čez kamen in brin, tako, da se je sam duhovnik ta hipec malo nasmehnil.

„Prekleta mačka!“ jezi se Anton, ko zopet konja zaseda, ves bled.

„To je prav, da kaznjuješ takega človeka; ali prav ni, da se sam tako raztgotuješ, da ne moreš nagle svoje narave prevladavati,“ kara starejši brat, morda uže po svojem poklici karanja vaje.

„Pústi, izpremenil me ne bodeš. — Kaj sva govorila prej? Obtičalo mi je nekaj v možjanih, ali ne domišljam se, káj. Pomagaj mi. Dà, uže vém! Tebi ni po volji prijatelj moj in gost Alberto Paoli. Zakaj ne? Zopet samo zaradi tega ne, ker je Italijan? Ti imaš rajši Nemce, Španjole in vse druge, to vém. Ali kaj pomaga? Mi tù ob morji imamo največ z Italijani posla, oní s trgovino vladajo in jaz sem trgovec.“

„To mi še na mislih ni bilo. Res, da sem dostikrat obžaloval, da naš rod dozdej ni pokazal še toliko moči, da bi bil mogel tuj element odrivati, ali zdaj o tem nisem mislil. Temu tvojemu prijatelju, Paoliju, jaz iz drugih razlogov ne bi zaupal in ga ne bi vabil na tako dolga gostovanja, kakor ti. Benečana se je treba paziti, posebno pa tega.“

„A zakaj govoriš tako?“ vpraša Anton z nekim nejevoljnim glasom.

„Vidiš, uže zopet si na pol vskipel; kako bi ti mogel káj mirno povedati? Kako dolgo je bil zdaj zopet pri tebi?“

„Paoli? Včeraj jutro je odplul domóv v Benetke, ni ga več pri meni; ne boj se, ne bodeš ga videl, če

ti je tako zopern, čemur se moram čuditi, ker nima nič strašnega na sebi. Sicer pa je bil samó štirinajst dníj moj gost.“

„Bilo bi morda bolje, ko bi imel kàj strašnega na sebi, kakor praviš ti,“ reče svečeník z naglasom, „in bolje, da ne bi po štirinajst dníj ostajal.“

„A zakaj? Kakóv razlog mi vender moraš povedati? Ali si pozabil, da je uže najin oče s Paolijevim dedom po trgovini in prijateljstvu znan bil in vezan, in da sem jaz morda za polovico zdanjega premoženja in vsa svoja potovanja hvale dolžan samó temu znanju?“

„Vse res! Ali zaradi tega ni potreba, da zdaj mladi Paoli brez trgovanja, brez posla, brez dela kar po tri dni, ali celó po štirinajst dníj pri tebi na domu gostuje. Ti hodiš po kupčevalstvu in po poslih na okoli in okoli, ni te po več ur na dan, časih po ves dan domá; a domá — ne zameri, da ti naravnost govorím — domá puščaš mladega gosta z mlado in lépo svojo ženo, ti, ki sam nisi več tako mlad.“

„Mlado in lépo svojo ženo!“ zakliče Anton, ustavi konja, prestrašeno pogleda brata, kri mu šine v zarjavelo, uže malo nagubančeno suho lice in okó mu divje iskrí. „Kaj si rekel?“

„Nič!“ odgovorí brat duhovnik naglo; ustrašil se je bil vtiska, ki so ga naredile njegove besede na Samoroda. „Jaz nisem nič rekel, da kaj vém. Samó tako malo opominjati sem te mislil.“

„Ti si kàj slišal!“ grmí brat.

„Nič, verjemi, da nič. Ali jaz sem duhovnik, iz izpovednice poznam slabosti človeškega bitja in imam v vednem vidu in spominu, da molimo vsak dan Bogá: „Ne vòdi nas v izkušnjavo!“ No, vidiš, kar prosimo Bogá, naj nam storí, to storímo samí prvi, kjer moremo, to je: kjer je kakova izkušnjava, ogibljimo se je, če se dá. Tako sem jaz mislil, nič drugače, brate!“

„Pojdi drugam s takimi nauki in pridigami, a meni prizanesi; vsaj v delavnik,“ reče Anton in požene svojega konja, tako da tudi duhovnikov konj poskoči in dolgi otépki duhovnikove črne suknje čudno v vetru zafofotajo.

„Menim, da ravno jaz imam pravico rêči ti, kar spoznam, da je potrebno.“

„Dà! dà, in védi še, da ko bi ti ne bil tist, ki je moje žene s tako mislijo omenjal, zgovoril bi se bil Anton Samorod drugače ž njim, brate moj!“ Rekóč naredí v zraku naglo s pestjó razumno znamenje.

„Petinštirideset let si star, mnogo morja si uže prevozil, v drugič si uže oženjen, a še vedno si tako nagel in hitro jezen, kakor si bil pred tridesetimi leti.“

Anton ne reče na to novo pripovedovanje nekaj časa ničesa.

„Zdaj bode pa treba brže pognati, če ne, prideva mokra domóv,“ izpregovori potem mirno in oba izpodbodeta konja, da sta zaporedoma v diru bežala,

kolikor hitro se je pač dalo po vrlo slabem kamenitem potu.

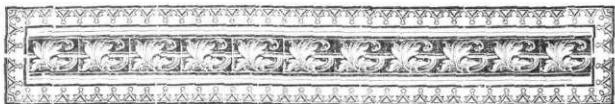
Res je bila uže sila. Preoblačilo se je bilo po vsem nebesi in morje pod njima je uže metalo velikanske valove.

„Smo uže tukaj, hvala Bogú!“ reče duhovnik, ko se jima naglo z vrha odpre razgled v dolinico, kjer je stal komaj streljáj nad mórjem dom Samorodov.

„Rojstvena hiša! Glej, komaj pol leta je, kar sem bil tù pri vas, a zdaj ko zopet vidim dom svoj, zdí se mi, kakor bi bilo uže dolgo in dolgo.“

Anton zopet ničesa ne odgovorí, molčé jezdi pred bratom proti svojim dvorom, od koder ga je pozdravljala z glasnim lajanjem tolpa velicih psov, čuvajev samotne hiše.

Drugo poglavje.

Domovje Samorodovo je imelo več poslopij. Najviše je stala njegova stanovalna hiša, sicer samó pritlična, ali od belega kamena zidana, na širjavo prostrana in lepo s korci krita zaradi znane silovite kraške burje. Na severo-vzhodu se je raztezal precěj daleč rodoviten kraj, porásten z oljko in hrastjem. Proti jugu pa se je kmalu zopet začel bolj kraški kameniti in špiljasti zemeljski značaj.

Razven Samorodove — tako bi smeli rěči — gosposke hiše, bilo je pa še več poslopij, za njegovo gospodarstvo ter shrambe in za stanovanja mnogim služabnikom, katerih je kot pomôrski trgovec kakor tudi kot kmetovalec in prekupec na suhem potreboval.

Narava pa je bila pod Samorodovim domom uže sáma naredila malo luko, prostorno za zavětje nekoliko čolnom in neveliki Samorodovi trgovski ladji na jadra. Velikanska in visoka skalna pečina je namreč kakor objemajoča roka tako v vodo molela, da je bilo Samorodovim prednikom le z nekolikim delom mogoče luko napraviti, in najbrž je bila ravno ta naravna

naredba prvi in morebiti edini razlog, da se je tukaj kedaj naselbina začela, ker sicer zaradi samote in burje kraj sam na sebi ni bil posebno vablјiv.

Hlapcem izročita konje in stopita v dom.

„Kje je žena moja?“ vpraša Anton Samorod deklo na hodniku.

„Pri Tončku. Gospá pridejo, videli so Vas,“ odgovori dekla.

Z mračnim čelom stopi Anton v veliko izbo, duhovnik za njim. Tam ukaže gospodar prinesiti vina in prigrižljaja ter poklicati ženo.

Krasna mlada žena pride in pozdravi najprej svaka hladno rekoč: „Bog Vas vsprejmi, duhovni gospod!“

„Zakaj me ne pozdravljaš za svaka?“ reče duhovnik prijazno in ji seže v mehko roko.

„Jaz sem Vas najprej poznala duhovnika in odvaditi se ne morem.“

„A klicati te je treba, če mož domóv pride in gosta privede s seboj?“

„Nisem vedela, da si prišel — da prideš uže nocoj.“

„Uže nocoj?“ zategne on in jo ostro pogleda. Ona očij ne povesi; še ponosneje nego je bila sicer vsa njena krasna mlada prikazen, dvigne lasáto glavo in njen bister pogled premaga moževe oči.

Niso zastonj obvisale celó oči pobožnega in vender ne več mladega duhovnika občudujoč nad krasno

postavo in dovršeno lepoto života in obraza te sva-kinje njegove, žene Samorodove.

Bila je šele ednoindvajset let stara, bolj močnega nego šibkega telesa; obraz najblažji oval, krasni svil-nati lasje, oči v srce človeku sezajoče, sicer pa nekako zarjavelo gladko lice, kakor se je zdelo, da pristoji temu obrazu.

„Pojdi, Vida,“ reče zdaj gospodar z nekako mečjim in prijaznejšim glasom svoji ženi, „ukaži in preskrbi nama dobre večerje, da moj brat tù ne poreče, da pri nas na svojem rojstvenem domu slabše živí, nego na svoji župniji poleg dolgočasnega kaplana in sitne stare svoje kuharice.“

Ko mlada žena odide, reče župnik:

„Ne pravijo ljudjé po okolici zastonj ženi tvoji še zmerom: lepa Vida, kakor so jo zvali, ko je bila še deklica gori pri sosedovih na Basnigójevini. Res je vedno lepša in lepša.“

„Ali jaz bi nekaj njene lepote rad oddal za ne-koliko več — srca, ljubi moj; tebi menda uže smem to povedati,“ reče Anton Samorod polutiho, vstane ter stopa potem gori in doli po obširni izbi, v kateri so bili videti lepi stoli, stolci, omare — vse drago in tuje, toda raznovrstno in brez ukusa.

Brat si natoči črnega vina, kraškega terána, pazno ogleda lepe rudeče pene v čaši, pokuša prej, kakor bi grizel, a potem vince hrabro popije in od-govori:

„Več srca? Morda si pa ti sam kriv, če ga ne vidiš, več srca. Glej, jaz sem pred oltarjem sveto obljubo storil, in sem jo držal, da ti povem, ali ne spodobi se mi o tem mnogo govoriti. Vender mislim, da bi jaz na tvojem mestu drugače ravnal s svojo ženo, ko bi jo imel, bolj mehko, bolj nežno.“

„Tega ne znam, to ni v moji naravi,“ odgovori Anton nekako tožno. „Če poskušam ljubeznivejši biti, sméšim se sam, to vém uže. Pustitite me tacega, kakor sem, jaz ne morem drugačen biti. Da nisem človek zlega srca, to si vsaj sam mislim, in morda mi bodeš tudi ti, vedni moj koritelj, priznal, in priznala mi bode žena moja. Njo sem prosil z vsem srcem, naj ima časih potrpljenje z mojimi slabostmi, in rekel sem, da ji bodem hvaležen, ako potrpi z menoj.“

„Pritoževati se menda ravno nimaš, kakor vidim.“

„Ne pritožujem se. Ali vender je tako trda! Nisi li opazoval? Vidiš, ti ne véš, kako človeka v srce peče, ako je dva dni z dóma, vedno o dómu misli, potem pa je tako vsprejet, kakor sem jaz vsprejeman skoraj vedno. Čisto ednako ji je, zdi se mi, ali sem domá, ali ne. To ti je bila pokojna moja Tereza vsa drugačna: sicer v vsem nagla, časih sitna, vedno bolehná, ali imela je nekaj, za kar bi jaz pol premoženja dal, ali vse, da bi Vida imela, nekaj prave ženske udanosti.“

„Ha-ha! Da se tudi pri tebi vdovec pokazuje, tega pa nisem še védel,“ smeje se brat duhovnik. „To

je stara vdovska slabost, da se, tako kmalu zopet po drugi poroki, začenja hvaliti prva žena ali prvi mož.“

„Jaz sem prve žene svoje po poroki zdaj prvič omenil, in samó tebi.“

„Nič ne dé, pústi jo še zdaj, naj počíva. Premisli pa tudi, da si bil nekdaj dvajset let star, zdaj si jih pa nad štirideset!“

„Sem li Vidi leta skrival, ko sem jo snubil, ali ko mi je, to véš, tako rekoč ona sáma pritekla naproti?“

„Dà, in ko si ti srečen bil, kakor sedemnajstleten dečak. Dà, dà, in ti se domisliš, kako sem zopet jaz bil tist, ki ti je odgovarjal, in ki je odgovarjal Vido in odgovarjal očeta Basnigoja, da opustite to neravno ženitovanje. Če se kesaš, pripiši sam sebi, jaz ti ne morem pomagati, bratec.“

„Kesám? Oj, nikdar ne! Tega nisem rekel, to mi ne more na misel! Očitaj mi ti starost, kolikor hočeš, vender je moje srce tako mlado, kakor v sedemnajstem letu, če se prav ne pokazuje; sicer pa starosti še sam nikakor ne čutim. In kaj je to, petinštirideset let? Ti véš, da so nama oče bili osemdeset let stari.“

„Dà, ali najini starejši bratje pa so vsi pred njimi šli na óni svet.“

„Nič ne dé. V tej stvári me ne smeš napačno razumevati. Jaz ljubim Vido, če je prav taka, bolj jo ljubim, nego vse na tem svetu, bolj nego sem pokojno

Terezo, in vse bi rajši izgubil, nego njo, ker ne zábi mi, ona je tudi mati sinka mojega.“

„A dà, kje je mali?“ vpraša duhovnik vesel. Opomin o Samorodovem deteti je obema brzo zabrn timer misli.

„Sedaj uže spí. Potrpi do jutri zjutraj. Videl bo deš, kak čvrst in lep dečko je postal.“

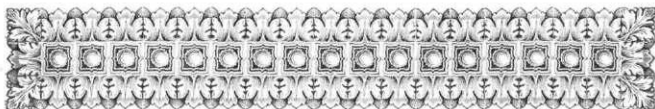
Zdaj vstane Samorod in zakliče. Dekla pride. On ji reče zapovedno :

„Kje je žena moja? Poišči jo in reci, naj pride sem. Pokliči mi tudi Bernarda.“

„Prej si ji ukazal za večerjo skrbeti, čakaj,“ tolaži duhovnik.

„Ljudij imam dovolj v hiši, da ona lahko samó ukazuje in naroča, ni ji treba sámí povsod poleg biti,“ odgovorí brat.

Tretje poglavje.

Mlada hišna gospodinja pride. Séde k njima, vpraša duhovenskega svaka, kako dolgo ostane tukaj, kje sta se z možem dobila, ali je bil kaj na njenem domu, na Basnigójevini, kako so ji starši.

Duhovnik je obširno odgovarjal in glas njegove besede je bil vesel in dobrovoljen; vidno je bilo, da bi bil rad sorodne svoje ljudi razvedril in smejoče videl pred seboj.

A ni se mu posrečilo. Vida, katero je nekdam, pred tremi, štirimi leti kot najveselejšo deklico poznal, bila je denès nenavadno resna. Nobena šala ji ni obraza razvedrila, noben dovtip se je ni prijel. Kakor neobčutna in nepazljiva je govorila, kar je govorila kratko in tako, da se je videlo, da je posiljeno, neiskreno.

Zakaj to? vprašal se je župnik, oster opazovalec. Tudi njen mož je videl, da je žena bolj blede, nego drugekrati, in vprašal je je, ali je morda kaj bolna; ona mu je odločno in skoraj nejevoljno dejala, da ne.

Zdajci stopi v izbo Bernard, prvi mej Samorodovimi služabniki in krmilec njegove ladje.

Anton mu dá piti iz svoje čaše črnega vina terána ter pravi:

„Davi sem bil v Trstu in tam sem nekaj zvédel, česar ne bodeš vesel. Zato sem te dal poklicati.“

Preko obraza mlade gospodinje, katera se je pri tej priliki močno zgenila, premeknil se je mal oblak zarudénja, vender oči obeh prič so bile v Antona obrnene.

„Kaj takega, gospodar?“

„Pomôrski razbojniki od Afrike so se zopet na naših obalah prikazali. Trebalo bode, da smo mi obrežniki pripravljeni in da se pazno stražimo.“

„Kdo ti je to povedal?“ vpraša Vida in se pripogne nekaj pobirat.

„Govorilo se je glasno v gostilni, kjer smo bili,“ odgovori mož.

„Ali nisi človeka poznal?“

„Ne. A zakaj vprašuješ ti to?“

„Zato, ker sem denès popóldne sáma videla malo ladjo, manjšo, nego je tvoja, ob obali navzdol pluti in ljudjé na nji so se mi zdeli sumnjivi,“ reče gospodinja móžu; a ne pogleda mu v lice, nego igra se z óglom miznega prta.

„Kje si jih videla?“ vpraša Samorod.

„Onkraj Pečin.“

„Od blizu? Kakovi so bili?“

„Od daleč samó.“

„In to mi šele zdaj praviš, in tako, kakor bi bilo kàj navadnega! — Bernard, glej, da imajo te dni vsi moji ljudjé orožje pri roci. Vso noč mora eden od vas stražiti. Vrata morate povsod zapirati. V luki véliko verigo potegnite. Za nocoj se ni bati ničesa, dokler je vihar. Vender, kadar potihne, potem ne smemo biti brez pažnje, zlasti nekoliko dnij. Lopovi se dolgo ne bodo upali tod strašiti, odšli bodo, ako jih prej ne ulové. Pojdi in précej stóri, kar sem ti rekel,“ ukazuje Samorod.

„Vso noč morate biti po konci!“ kliče prestrašeni duhovnik za njim.

„Tako se bojíte?“ vpraša Vida z ne posebno spoštljivim nasmehom.

„Previdnost je povsod potrebna,“ reče njen mož karajoč.

„Nisi li slišala, kako so bili nekđaj — naju dveh ni bilo še na svetu, še menj pa tebe, ali pokojni najin oče je rad to pripovedoval — kako so bili taki pomôrski razbojniki edenkrat napali našo hišo, dva človeka nam ubili in storili mnogo škode?“

Duhovnik začne obširno pripovedovati, kako je tačas bilo grozovito, da nikdar tega, kako je še dandanes treba čuvati se, in kako je res človek dalje od morja stráni, globoče v deželi stanujoč, vender še bolj gotov svojega življenja, katero pa je sicer v božjih rokah povsod in povsod.“

„A kam si hodila, ko si videla óno ladjo?“
vpraša Samorod.

„Domóv, k staršem.“

„Sáma?“

„Z Volkom,“ odgovorí ona. Volk je bil velik pes,
ki je rad spremljal gospodinjo svojo.

„Sáma mi nimaš več hoditi ob morji in sploh
nikamor z dóma,“ reče mož.

„Nímaš?“ zategne ona.

„Ne izpotikaj se ob malo besedo, ko vender
vidiš, da záte skrbim,“ odgovorí on.

Odslej pa sta govorila samó brata mej seboj.
Mlada žena je molčala; ako jo je duhovni svak kàj
vprašal, odgovarjala je pač, ali tako kratko, da se je
videlo, da sedí še samó iz uljudnosti pri njima. Za-
torej se je župnik pobrinil, da je v prilično kratkem
času toliko pojedel, kolikor mu je trebalo, in popil
óni del terána, katerega je bil vsak večer vaje, da
je dobro spaval; potem je pa vzdignil ude svojega
telesa in rekel, da želí v božjem imeni spat iti.

Oba, gospodar in gospodinja sta ga po stari
hišni šegi spremila v véliko izbo, ki je bila nalašč
za spalnico tujim gostom odločena. Tam je Vida na-
žgala gostu luč v svečniku, drug svečnik pripravila
móžu in hotela oditi.

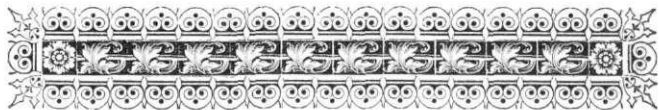
„Zadnji je bil mladi Paoli, ki je tù spal, ne li?“
vpraša duhovnik in pogleda odhajajočo gospodinjo, ki
se pa še ozrla ni.

„Lehko noč!“ reče ona in odide iz izbe.

„Ne pojdeš z menoj?“ vpraša Anton za njo gledajoč po hodniku.

„Ne, nocoj hočem spati pri dečku, bolan je,“ odgovori ona osorno in si sveti do zadnjih vrat po dolgem hodniku ter tam zaloputne vrata za seboj.

Četrto poglavje.

Tdimo v sobico za njo. Tam ukaže dekli, ki je čakala gospodinje pri posteljici malega spečega dečka, kateremu se je sama črnolasa glavica izpod odeje videla, naj ide denès v kuhinjsko izbo spat, ker ostane sama tù. Dekla odide. Mlada gospá postavi svečo na mizico, povesi obraz in se zamisli.

„Tù spati tri noči sem mu morala obljubiti,“ šepeta. „Nocoj je druga noč. In kar je obetal, to je storil. V Trstu je raztrosil novost o pomôrskih tolovajih, da jo je zvedel moj mož. Moj mož?“

Pri tej besedi se Vida stresne, vrže od sebe nekaj vrhovne obleke, kakor v nejevolji zapahne duri. Séde potem na stolec pri mizi, odpne si naprsje in iz belih nédrij izvleče malo jajčje-okroglo podobico, obrobjeno z rudečo svilo ter jo začne gledati, gleda jo dolgo, nepremično.

Slika je kazala mladega, lepega možá z italijanskim tipom, s črnimi lasmi in črnimi obrvmi, živimi

simpatičnimi očmi, grškim nosom in mladeniško-smelim, krasnim obličjem.

Strastno začne Vida čez nekaj časa to sliko poljubljati, solzé ji prilezejo po gladkem lici in poluglasno jame govoriti:

„Oj, ti mož ljubljeni, zakaj nisi prišel prej, prej uže pred moje oči, ko je bil še čas za mojo srečo, ko nisem bila še na večno vezana, vezana na tega človeka . . .“ strésne z lepo glavo, postane, potem se se pa zopet na podobico pripogne in nadaljuje:

„Večno nánj navezana — do smrti nesrečna; in vender si ti na svetu, ki bi bil moja sreča, ki te je Bog ustvaril za mé, a peklerska volja te mi je prekasno pokazala, privela pred oči, prej slepe, predno se niso odprle, tebe vidèč, sladki moj, ljubljeni moj Alberto, Alberto, oh — oh!“

Zunaj bučí vihar, dežne kaplje udarjajo na okno, ona pa nasloní komolce na kolena in skrije mlado, razjarjeno obličje v beli roki ter sloní, kakor bi dremala.

Psi zalajajo. Mlada žena skoči po konci prestrašena, mahom vtakne sliko v nádrije in storí dva koraka proti oknu, toda obstane takoj in posluša z naprej pripogneno glavo.

Psi ne lajajo več. Vse je tiho. Le posamezne kaplje še bijejo ob okno in doli spodaj se čuje pluskanje môrsko.

„Ni ne,“ odgovori si sama na svoje misli in se obrne.

„Ko bi pa res prišel, kakor je obetal! Ko bi prišel, dasi sem ga prosila, naj ne hodi! Prosila? Oh, ne vselej! Uže sem bila na pol odločila se, vse vezí pretrgati, vse vojnice podreti, svoje spone poteptati in se vreči svoji sreči v naročaj. In ko bi zdaj-le prišel? Dà, pridi, pridi, Alberto moj, brez tebe jaz umrjem!“

„Máma!“ začuje se zaspano zategnen otročji glasek iz posteljice, in mlada žena skoči tja, odene razgaljenega dečka, séde na posteljo k njemu in oprijemši z obema rokama vročo njegovo glávico, poljubi ga na čelo.

„Kako morem zábiti tebe, sládko dete moje? Samó moje, njegovo nič, ne! Oh, zakaj ni Alberto oče tvoj? Potem bi tebe vzel s seboj in jaz bi lahko šla ž njim daleč stráni, kjer je lepši svet in kjer biva sreča. A zdaj on pravi, da si Samorodov, tega odurnega človeka krí, in nima te rad, kakor ima mene. Ali jaz te ne pustim, tebe ne, ne, zláto dete moje!“

Sinek pa ni poslušal mlade matere, kajti spal je uže zopet z vso trdnostjo otročjega spanca, vender so bili njegovi prstki instinktivno ovíli se kazalca Vidine roke, kakor bi hotelo dete pridržavati mater: „Pri meni bodi, matka ródna, zlata matka!“

Ko je nekaj časa sedela pri deteti, vstane in korači proti mizi, da bi se pripravila iti spat. Tam

pa zopet obstojí, zopet izvleče óno sliko iz nádrija, zopet jo dolgo gleda, nazadnje pa moško, odločno s peto ob tla udari in govori strastno, s plamenečimi očmi ter v pest stisneno desnico:

„Moj Bog, moj Bog, kaj bode iz mene! Moram li zblazneti, živeti, ali poginiti? Dva dni šele je, kar je od mene šel, a zdi se mi, da tretjega in četrtega dneva uže ne prebijem, če ga ne vidim. Če se silim misliti na kàj družega, mislim le nánj; če si ga hočem iz glave izbiti, prikaže se mi še lepši, zmerom in povsod on! In kako bi mogla vse življenje biti brez njega? Zdaj, ko sem ga videla! Bog, zakaj si mi ga pokazal, če mi ga ne daš, zakaj?“

Séde, nasloní se in zopet zatopljena v svoje misli dolgo tako čepí.

Nekdo potrka na okno.

Silno prestrašena Vida po konci skoči in strmi na okno. Pri luči stojé v temo gledajoč ni mogla razločiti, vender je opazila pri oknu nekaj črnega, kakor človeško glavo, a samó premekniti se prvi hip z mesta ni mogla.

„Vida!“ zakliče nekdo zamolklo in zopet potrka na okno.

Ona skoči tja, hlastno odpre, in reče:

„Ti tukaj?! Za Boga svétega, béži, béži, da te ne izdadó psi, da te hlapci ne zapazijo! Béži! On, on . . .“

„Odprì mi!“ reče óni zunaj.

„Jezus! . . .“ hoče ona ugovarjati.

„Odpret pojdi brzo, če ne, izgubljen sem, pse uže težko krotim in na ónem konci sem videl, da nekdo hodi, da ne spé vsi. Odprì!“

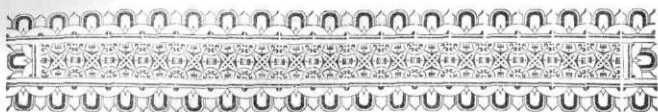
Vida se obrne od okna, hlastno poseže po sveči, ali ker je preveč razburjena, preobrne tresoča se njena roka svečnik z mize na tla, da luč ugasne, svečnik glasno zaropotá, dečko v posteljici se vzbudí in začne jokati, psi zunaj pod oknom zalajajo . . .

„Ženska, ne pogúbi me, ali mi nisi obljubila? Odprì!“ sili óni skozi okno.

„Bog mi pomagaj!“ zaječí ona, tipajoč po steni za ključem, in ne mislé, za kaj Bogá potrebuje in kliče Bogá, ostrega in pravičnega.

„Máma!“ vpije dete in joka na vse pretége, kajti prepíh hladne nočne sape vleče skozi odprto okno in skozi odprta puščena vrata in poleg nezdravega hláda prinaša v temno izbo tudi tuleče glasove lajajočih psov.

Peto poglavje.

Solnce je ravno pogledovalo izza skalnatega hribovja in sijalo na dolgo kamenito klop pred veliko hišo očeta Basnigoja, katerega smo omenjali uže v prvem poglavji. Basnigoj je bil siv starček, drobne postave, ali da-si uže nad sedemdeset let star, vedno še čil in krepák; in dasi so mu bili razven lepe Vide, Samorodove žene, vsi drugi otroci pomrli ali onesrečili se, bil je zdaj na stara leta vendar vedno dobre volje in ni nadlegoval svetá in Bogá z neugodnimi vzdihljaji ter sitnimi tožbami.

Na prag pride sedaj póstarna žena, Basnigojeva žena, kacih deset let mlajša od njega, nekoliko rudečelična in okrogla ter zakliče:

„Ojmenè, stari, ne sédi tù v hládu tako golorok, kašelj boš dobil.“

„Ne vidiš solnca?“ odgovorí Basnigoj, žena pa gre k njemu in poleg njega séde rožljaje s ključi, katere je imela na rudečem jermenčku privezane za pasom poleg nožička, ki je na sreberni benečanski verižici visel doli do tal.

„Vino iz srednjega vélicege soda mora pretočeno biti, ali Jarnej ne utegne, da bi mi pomagal,“ reče stari.

„Tedaj pretakaj jutri ali pojutranjem,“ tolaži ga starka.

„Ni tako, glej jo!“ odgovorí moški starina in strese svoje dolge, na rámo viséče, čisto bele lase. „Vsako delo ima svoj dan, to sáma véš. Ne bode drugače, da pojdem pretakat sam, ker tudi Jarnej ima drugo delo.“

Zdaj pa mati gospodinja nejevoljna še bolj s ključi zarožljá in pravi:

„Ne boš sam pretakal, ne, jaz ne pustim. Bolje je, da se vino nikoli ne učisti, ali da se zavrélca iz vsega vina naredí, nikari le iz srednjega vélicege soda, nego, da bi se ti pri pretakanji ali prevzdignil, ali kako drugače pohabil. Ni ti treba, ne! Hvala Bogú in svetemu Florijánu, toliko uže imava, da kadar naju Vzveličar k sebi pokliče na óni svet, ne bode mogel Samorod govoriti, da bi bil kje drugje tod blizu več príženil, nego je pri Basnigojevih; toliko ostane, če vse delo pustiva. Zakaj bi potlej na stare dni toliko trpel, kakor ti trpiš z delom.“

Ženi okó zarosi, on pa se nasmehlja in reče:

„Glej jo, glej! Ti sáma začni, sáma. Nisi li vedno na nogah in pri delu, tako da še úmreti ne boš utegnila, kadar pride póte božja dekla, bela smrt.“

„In še ona se nasmehne ter pravi:

„Béži mi, ne véš, da volka ni smeti klicati? Sicer pa vé m, da brez dela bi ti bilo dolgčas, vajena sva ga oba. Le preveč ne dej.“

„Kdo je pa tam?“ vpraša starec in kaže v dolinico, kjer je nekdo oddaljen še za kake tri streljaje jezdil proti Basnigojevemu domovánju.

„Anton je, tako se mi zdí,“ pravi starka in z roko nad čelom braneč se solnca, ogleduje jezdeca, ki je v diru podil konja po slabem, od dežja razjedem in skalnatem potu.

„Kaj bi rad? Včeraj je bila Vida tukaj, a ni ničesa povedala, da hoče on denès priti ali da bi imel po kàj hoditi, posebno v delavnik,“ reče stari Basnigoj.

„Ali si kàj opazil, kakó je Vida čudna zdaj? Bog moj in sveta mati, prav bojim se za njo. Vsa se je izpremenila. Poprej je bila vesela, poskočna, bolj še nego mi je bilo ljubo, a zdaj! Bog sam védi, kaj ima,“ toži mati v srčni svoji skrbi.

„Jôje, kaj bi moglo biti hudega? Ne véš li več, kako si mi óno leto, ko se je možila, odsvetávala in govorila, da ni prav; in zdaj vidiš, da jima gre dobro in da je vse po volji božji,“ teši zopet oče.

„Bog si ga védi in mati njegova, je li vse prav, ali ni morda,“ žalostno govori mati. „Ne da bi Antonu rekla žal-besede. On je dober človek, če je tudi časih nagle jeze. Pa saj so skoro vsi ljudjé, ki so

nagle jeze, tudi dobrega srca ljudjé; glej, ni li bila naša Vida, dokler je bila še domá, nagla kakor vihra, svojeglava in trmasta? On je dober, nič ne rečem. Ali ko sem jo videla včeraj, da je tako čudna, in sem jo vprašala: Vidka, kaj ti pa je? in ni nič hotela povedati mi, véš, prišlo mi je na misel: morda pa vender ni bilo prav, da si jo dal temu Antonu tako brž.“

„Dal? Ali ga ni sáma vzela?“ zagovarja se stari.

„Pst! Glej, uže je tù.“

Res je bil jezdec Anton Samorod, zet naših dveh starih, uže v dvorišče prijezdil in s konja skočil; prihajal je po trati k starima.

„Kje je Vida?“ vpraša Samorod.

„Vida?“ zavzameta se obadva roditelja in vstaneta prestrašena s klopí.

„Ni je pri vas? Ni prišla denès na vse rano jutro?“ vpraša Samorod hlastno.

„Ne!“ klikne mati.

„Kaj je to?“ vpraša stari.

Anton Samorod obledí kakor zid. „Morda sem se zmotil,“ pravi, obrne se, zasede konja in brez druge besede v najhitrejšem diru odjaha.

„Jezus, kaj je to?“ jadikuje starka. „Kaj se je prigodilo? Précej pojdi za njim gledat, ali pa idem jaz; ne, pojdi ti, ali pa Janeza pošlji; Janez! Janez!“

„Tiho, tiho! Nič ne bode hudega. Čakaj! Jaz stopim sam doli in pogledam,“ pravi starec in z drobnimi, negotovimi, starimi stopinjami koraka v hišo po palico in pokrivalo.

Šesto poglavje.

Pred štirimi leti so bile tù na kraškem posestvu, na Basnigójevini, čisto druge skrbi za lepo Vido, nego denès, ko je je prišel njen mož iskat, a je prestrašen ni našel.

Tačas je bila ona še deklica sedemnajstletna, ravno vrhá dorasla in razcvela, razposajena, nemirna, vesela, tresonóga, vriščeča — hoj! — dekletce, kakor mlado žrebe ognjevita, nagla kakor strela in lahkih mislij tako, kakor iskrih očij in nestanovitna pri delu. Delala je namreč vse in ničesa, bila je povsod in nikjer. V vinógradu, ko so kopali, vzela je mlada Vidka prvi delavki motiko iz rok in kopala je s tako naglostjo in pridnostjo, da je drugi s potom v obrazu niso mogli dohajati. Ali uže čez kake pólu ure je Vida vrgla motiko ob tla, poskočila navzdol in vse popustivši pevajoč koračila na travnik, kjer so se konji pasli, in jim je nagajala ali dajala kruhovih drobtin; nekoliko časa namreč, dokler ji ni na misel prišlo,

da denès ni mladim máčicam, ki so visoko gori na sénu prišle na svet, nesla še nič mleka, tedaj je treba, da brzo sopiha zopet proti dômu. In hajdi po sokolovje urno navzgor!

Oče in mati sta jo pri tacih prilikah rada karala in grajala. Ali ker jima je bila Vida edínica, imela sta jo prerada, vzgojila sta jo bila le z mehkobo in ljubezensko prizanesljivostjo; zatorej ni vselej mnogo pazila na to, kaj mamka karajo, ali za kaj oče s staro glavo majó. Na taka karanja je imela različne odgovore. Časih se jima je nasmijala izpod las ljubizza ušes po lici zmršenih, zasuknila se na peti in — pij! — uže je bila izginila za óglom. Drugekrati je obadva stara pošteno sáma okarala in ja zmagala, večkrat pa je skočila mamici na vrat ter ji s poljubi zamašila usta, ali pa hudega očko prijela za obé rami in ga glasno smejé se zasuknila, kakor bi hotela plesati ž njim, tako; da je stari le še na pól jezen, a uže na pol zadovoljen dejal: „Ali mi pojdeš stráni, séme ti, sémensko!“ Časih pa, kadar je karana Vida videla, da je stvar résna, umolknila je tudi in umeknila se, ali potem se je na njenem vedenji dva dni poznalo, da ni pozabila. Poleg vsega tega pa je deklica roditelje svoje jako rada imela in, kar nekaj pomenja, berači so jo daleč okoli po Krasu hvalili, da je deklica „dobrih rok“; a tudi Basnigojeva velika družina hlapcev in dekel ni bila zlogólčna o nji, da si so nekateri, zlasti mlajši, mogli pritoževati se, da

je njihovo uho že čulo in čutilo drobno pa dovolj težko njeno ročico.

Taka je bila Vida tedaj štiri leta prej.

In tačas je bila Vida nek dan hudo pokarana, najprej jo je mati, potem pa še bolj oče, in sicer tako, da edenkrat zopet ni bila šala. Ona pa je bila uverjena, da se ji godí krivica, zato se je skrila za poslednji hišni ógel in tam sedela na solnci ter na ležeči kladi celó jokati začela — od jeze in samousmiljenja. Poslednji čut je, slišali smo, posebno pri prenežno in ljubeznivo vzgojenih otrocih udomačen.

„Kaj ti pa je, Vida?“ vpraša nekdo. Ona glavico dvigne in vidi Antona Samoroda pred seboj. Vsak se zarudi, ker ni ji bilo prav, da jo je ta mož videl jokajočo.

„Kaj te briga!“ odgovori mu dekle, podpre glavico z edno roko in spodnjo ustnico malo naprej pomolí, kar ji je pa kàj lepo pristojalo.

„No, meni, staremu svojemu prijatelju bi pa vender smela tožiti, kaj ti je,“ reče on, nič užaljen, nategne svoj vedno resni obraz na legak smeh in brez okolišev prisede k nji na klado.

„Pústi me in pojdi, kamor si mislil,“ reče ona vedno bolj jezna, kar je pa Antona vedno bolj veselilo.

„Povej mi, zakaj si jokala, potlej pojdem; drugače ostanem tù,“ reče on smeje se. Bil je sosed in najboljši znanec tù v hiši, smel je tako siten biti iz dobre volje.

„Pojdi!“ reče ona srdito in zamahne po stráni z roko.

„Hoj, deklica, tepla me pa menda vender ne bodeš?“ smeje se on.

„Précej, če ne greš!“

On se zasmeye, ali v tistem trenotku mu močno lopne njena dlan po obrazu, po ustih in po nòsu.

Ne vem, kako je to, ali je bil udarec res težji, nego se more od nežne, drobne, deklinške ročice pričakovati, ali pa je bilo oblično predgorje velikana Samoroda ta dan nekako mečje — nekoliko kapelj krvi udari Antonu iz nòsa.

Ko deklica to vidi, obledí in vstrepetá, oklene se vélicege svojega soseda z edno roko okoli vratú in reče z nepopisno nežnim in skrbljivim glasom: „Ne, ne, ne, ne!“

„Dobro znaš,“ reče on brišoč se.

„Jaz te nisem . . .“ dahne ona boječe, in njena usta pridejo tako blizu njegovemu zagorelemu licu, da so ga mehki njeni laski gladili po obrazu.

„Ne ti; sam sem se,“ reče on na pol šaljivo, na pol očitajoč.

„Jaz nisem mislila tako,“ govori ona s prosečim glasom. Kri se mu je bila tako uže precèj ustavila.

„Ne bodi hud,“ prosi deklica dalje, še vedno nedolžno sestersko roko okoli njegovega mogočnega vratú držeč.

„Če me edenkrat poljubiš,“ reče on zopet smehljaje se.

„Hočem, če ne . . . če nikomur ne poveš.“

„Da si me poljubila?“

„Da sem te udarila, ni materi, ni očetu, ne . . .“

„Nikomur, no . . .“

Dekle vstane na pol, prepogne se čez njegovo koleno in ga poljubi; v tem hipu jo on objame in stisne k sebi za trenotje, da ji vrne poljub, a potem izpustivši jo poleg sebe, obdrži njeno ročico v svoji velikanski roci, česar mu ona ne brani, ter reče nekako v zadregi, zarudel in na pol tiho:

„No, zdaj mi pa morda poveš, zakaj si prej jokala?“

„Zato, ker me vedno zmerjajo.“

„Kdo?“

„Vsi, mati, oče . . . vsak, kdor nima drugega dela, pa se ob mene huduje,“ reče ona zopet zlovoljna in glasna.

„Tedaj meniš, da se jim posebno prijetno delo zdí, tebe karati, ti ubožica?“

„No! Zdaj misliš še ti začeti!“ reče ona in ga ljuto pogleda s svojimi velikimi očmi.

„Nečem ne,“ odgovori on, „a zakaj bi mi ne povédala, kaj ti je bilo? Glej, zdaj ti précej lahko

svetujem, kako narédi, da te ne bodo več karali. — Omôži se!“

„Kam?“ vpraša ona brezmiselno.

„K nam,“ reče Anton pol šaljivo, pol resno, ali vender mu obraz zopet malo od rudečice zatemní.

„K vam? doli na Samorodovino?“

„Dà! Ali ni prijetneje, nego tù pri vas?“

„Povsod je prijetneje, nego pri nas.“

„No, bodi žena moja in potem je vse tvoje, kar je moje in domóv sem lahko prideš, kadar te bo volja,“ reče Anton in želja, hipoma v njem vstala, da bi on, uže štiridesetletnjak, dobil to krasno deklico za ženo, razvnela mu je govor in odvzela mu óno neumno moževsko sramežljivost, ki junake pred slabotno žensko izpreminja v strahopetce.

Čudno, deklici je stvar bila po volji! Domá tù ji ni bilo več po volji. Želela je stráni, drugam, kamor bodi . . . In kar je bilo spočetka na pol šala, postala je prava, pravcata resnica.

Samorod je uže čez nekoliko dni stopil k očetu Basnigoju in prosil lepo Vido za ženo, rekoč iznenadenemu starcu, da ima od deklice uže besedo zagotovljeno.

Oče Basnigoj je Antona Samoroda močno spoštoval zaradi njegovega moštva; premoženja je imel tudi dosti; bil je iz čestitega dóma in roda; in celó

župnik, ki je tudi Basnigójevino obiskaval in ki ni nikdar zastonj dajal dobrega sveta, bil je Antonu brat. Kdo bi bil mogel vrtavostnemu dekletcu biti boljši váruh, nego Anton? Če je bil uže bolj prileten in vdovec, no, ona ga hoče, in čudno je, da je še tolikanj pametna, da ne sanjari tako, kakor navadno neumna mladost.

To so bili razlogi starega Basnigoja.

Njegova žena se je sicer čudom čudila, ko je zvedela za to snubitev, celó odgovarjala je nekoliko, ali uvaževala je vender tudi moževe razloge. „Naj bi bilo v božjem imeni, ali vender premisli, če ti je prav,“ rekla je Vidi.

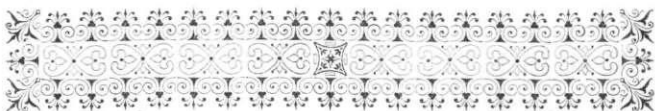
Vida je najprej zbežala in ni hotela o tem govoriti. Drugič je pa rekla: „Ne, kar nalašč ga bodem vzela, samó, da me ne boste vsak dan karali; veste, mati?“ Tako je dejala Vida in se poredno smijala.

„I, dete, še gledalo bodeš kedàj, kadar me ne bode uže več in prosilo bodeš Bogá, da bi me imelo, ko bi te tudi karala,“ reče stara mati s pol jokajočim glasom in užaljena se obrne v stran.

„No, no, no!“ vsklikne Vida. „Le neumni ne bodite.“ Rekši to neuljudnost z ljubim smehom, zgrabi mamico in se zasukne po svoje plešoč trikrat okoli braneče se roditeljice, potem pa iz veže skoči na polje.

Štiri tedne potem je bilo svatovanje. Pekli so pod milim nebom celega vola, popili so mnogo sodov vina, pojeli skládanice pogač in Stóklasek, Samorodov ovčji pastir, bil je tačas tako pijan, da je bil izgrešil ljubega Bogá in da je mački rekel botra.

Sedmo poglavje.

Ko je stari Basnigoj prišel na Samoródino, bilo je vse v stráhu in vse po konci.

Vide ni bilo nikjer.

Pomôrski razbojniki so jo davi ugrabili, ko je mendà mislila iti gori na Basnigójevino, na rojstveni svoj dom k roditeljem.

Tako je Samorodova družina pravila starcu na prva usta, in ubogi oče je moral brzo sesti, da se ni zgrudil na tla, ko je čul to strahovito novico.

In takoj ko so mu povédali to groznost, ni se nihče več ménil za šibkostnega starca. Tekali so semtertja, drug družemu ukazovali, povpraševali se, mešali se in ne vedeli, kaj bi, ter so bili drug družemu na potu.

„Kje je Anton, za Boga svétega, Anton, Anton?“ vprašuje oče Basnigoj in po doberšnem času zvé, da je Anton tekel ali jezdil na jug ob obali, njegov brat na sever iskat, povpraševat, da je ribičem dajal ukaze, naj pozvedujejo in Bog vé kaj, vse za Vido, ki je od

davi ni, in ki so jo gotovo odnesli razbojniki, o katerih se je uže včeraj govorilo.

„Razbojniki? Ni mogoče, ni mogoče,“ jadikuje stari, ali ne vé si pomoči, ne vé odločiti, kaj bi storil.

Napósled mu na misel pride, da je morda ona, ki je iščejo, kje v hiši, a drugi je iščejo zunaj; ali pa je morda na izprehodu, kje ne daleč od tod. „Razbojniki, razbojniki, to ni mogoče! Dostikrat se je uže prigodilo, da smo iskali česa daleč stráni, toda bilo je nam blizu in ni bilo izgubljeno, ni ne, ne bode ne daleč.“

A neusmiljeni ljudje so povédali dedu, da je uže od zore iščejo, da je vse preiskano, daleč okoli uže, povsod se je klicalo ime gospodinjino, vendar ni bilo nič glasú, nič sledú. Glasú ne, ker ni slišala klicev, sledú ne, ker ga je lahko izpral dež, ki je šel pred dném in še potem po malem zopet padal.

In starec se je tresel, kakor mrzličén, kakor pribit na svojem sedeži in je klical v poluglasnih stokih Bogá na pomaganje in svetce njegove. V svojem stráhu se še takoj domislil ni, da ima svoji ženi takoj poročiti, kaj se je zgodilo. In ko mu je to prišlo na um, obvzel ga je znova strah, kaj bode iz matere, ko bode čula, da je njen edini otrok pomôrskim razbojnikom, divjim, neusmiljenim ljudem prišel v roke.

Pošiljati sicer na Basnigójevino poročila ni bilo treba, ker tudi gori je družina brzo zvedela, da iščejo

Vide, in kaj sumnijo, da se je zgodilo ž njo. Došlo je tudi starki na ušesa in jo podrlo na tla v nesvest.

Prvi, ki je jenjal iskati, bil je starši Samorod, župnik. „Tù je vse zastonj, treba je samó v božjo previdnost zaupati, ki bode še vse prav izvela,“ rekel je in ustregel vsem upéhanim.

Ko je prišel tudi Anton domóv, ves zamolklo tih, s strašnim obrazom, truden in obupan, spustil se na stol ter obraz pokril z obema rokama, približal se mu je brat in rekel z lahko modrostjo in tolažljivostjo ónega, kogar nesreča v prvi vrsti ne zadeva:

„Anton, v Bogá zaupaj, še ni izgubljena.“

„Izgubljena!“ reče veliki mož, roka mu opade, kakor otrpla ob životu.

„Če so jo razbojniki ugrabili in s seboj vzeli, poslali ti bodo gotovo poročilo, kam pridi z odkupnino pónjo. Za odkupnino jim je, denar, to je vse.“

„Misliš?“ reče Anton in naglo vstane.

„Gotovo, in nekaj še imamo.“

„Potem niso šli daleč, lopovi. Dohitel bi jih,“ reče Anton in premišlja.

„Jaz idem na n-orje,“ reče potem naglo. Porôči ti prijateljem mojim v Trst, naj skrbé tudi oní od svoje strani. Bodi še nekaj dnij tù, če mene ne bode. Skrbi za dete. Če ti treba za kàj denarja, dala ti bosta oče in mati.“

„Dala, dala bova,“ prikima stari tast Basnigoj z ginenim, na pol otročjim glasom.

Anton korači iz sobe in ukazuje pripraviti ladjo. Povsod mu je brat na pomoč s svojo večjo hladnostjo in stari tast bi rad pomogel, rad svetoval, ali strašna, iznenadna novica ga je bila tako potrla, da ni mogel še govoriti, le zdaj pa zdaj je klical tiho Bogá.

„Ali, brate, tako prav gotovo pa tudi ni, da bi jo bili razbojniki vzeli, morda jo je kaka druga nesreča zadela, morda . . .“

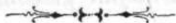
„Ne, glej!“ In Anton pokaže košček njene obleke, ki jo je bil našel na malem obsteznem kolci. „Tam doli je hodila. In pozná se, da se je tam nocoj čoln izkrcal. Ribič je v jutro čul veslanje.“

Tedaj je bilo dokazano.

Anton je odplul roté se, da brez nje ne pride domóv, in ko bi jo imel, imel vzeti iz globočine morjá ali z ónega konca svetá.

Vest pa, da je tako čudovito izginila lepa Vida, razširila se je mej ljudmí daleč po deželi, nastale so pripovedke, v katerih se je natanko pripovedovalo, kako je prišel „črn zamorec preko sivega morja, ladjo ustavil, ko je lepa Vida plenice prala,“ pa jo je zvalil in odpeljal v daljno deželo ter da jo mož išče ali kakor se še dandanes v pesmi, katero je slovenski narod o naši lepi Vidi zložil, pôje:

„ tvoj mož je šel od hiše,
Se po morji vozi, tebe iše,
Tebe iše in se grozno jóka,
Od bridkosti njemu srce póka.“

Osmo poglavje.

Brat župnik, ki je bil tako ob nesrečnem dnevi prišel brata na dómu obiskat, moral je zdaj nekaj dnij tù ostati, kajti ni bilo po odhodu Antonovem nobenega domačega človeka.

Prvo, kar je storil, bilo je to, da je premestil dete na Basnigójevino, k babici Basnigojki, ki se je strastno oklenila vnučiča, ko hčere ni več imela.

Drugo delo pa je bilo župniku, da je od kraja začel preiskavati in povpraševati zaradi Vide. Zvedel in videl je mnogokatero znamenje, ki ga v burnosti prej nì Anton, nì on ni bil zapazil. In po vsem tem je mož z glavo majal in sumnjivo molčal.

Na pesku namreč doli, kjer je moral tuj čoln čakati, ni bilo poznati mnogo sledú. Čoln je bil majhen. Imajo li pomòrski razbojniki male čolne? Dalje tudi psa Volka ni bilo nikjer, pač pa se je poznala edna stopinja njegova skoro do tja, kjer je bila Vida nesena v čoln — če je bila. Čudno, da bi bil pes

miren. A vsi sledovi so bili jako slabi, negotovi, zato se ni dalo trdno sklepati o ničimer.

Bolj čudno pa se mu je zdelo — dà, celó ostrmel je sam pri sebi — ko je od dekel čul, da so oné na vse rano jutro našle vélika dvorska vrata odprta, in da so slišale Tončka samega jokati. Kako je to, da je denès tako zgodaj odšla, kakor nikoli? Kako da ni prej kake dekle poklicala ter ji svoje dete izročila, predno se je napotila k roditeljem?

Strašna misel mu je urezala preko glave, zlasti ker se je domislil sinočnega pogovora in Antonove pritožbe o svoji ženi.

Ali dobri mož ni hotel sumničiti, obrisal si je hladen pot z obraza in se izkušal razmisliti, hodeč od tod do tam, mej družino, ki se je zopet dela polotila.

V mraku je sedèl župnik zamišljen na južnem óglu hiše in gledal po ednakomérnem morji.

Ovčar Stóklasek je bil prignal ovce v hlev, pa se je bil postavil ne daleč, kacih deset korakov od duhovnega gospoda in ga gledal nekako posebno. Nekaj je držal v roci in noga se mu je kakor krčevito večkrat premeknila, da bi stopila naprej do gospoda, a strah ga je bilo blagoslovljenega možá, dasi ga je Stóklasek rad imel, ker je včeraj dobro slišal, kako ga je župnik branil gori mej skalami, ko ga je Anton Samorod tepel z bičem.

„Kaj bi rad?“ vpraša ga župnik, ko zagleda blizu stoječega in proti sebi obrnenega ovčarja.

„To-le,“ reče Stóklasek in prédse molí nekaj okroglega v roci, pa samó z edno, šepavo nogo stopi naprej.

„Káži sem, kaj je?“

Pastir priskakljá in izročí gospodu majhen, rudeče obrobjen portret. Slika je kazala mladega lepega možá. Župnik jo je samó edenkrat pogledal, barvo na lici izpremenil, oči v starega pastirčka uprl in naglo vprašal:

„Kje si to dobil, povej!“

„Našel,“ reče šépec.

„Kje? Kedaj?“

„Davi, tam doli.“ Rekoč kaže s prstom ob morji.

„Pojdi z menoj, da pokažeš,“ reče župnik hlastno in dasi je bil uže mrak, stopal je póstarni duhovnik tako hitro, da ga je Stóklasek s težavo dohajal.

„Tù-le,“ pokaže pastir. — Ni bilo daleč od mesta, kjer se je poznalo prislonjenje čolna na pesku. Duhovnik je iz pastirja izvlekel, da je to davi našel rano, ko je ovce mimo gnal, da je bilo uže rosnó, da je uže od daleč z vrha videl in pónj stopil, da ní še nikomur pokazal, nikomur ničesa pravil, kaj je našel.

„Mólči tudi zdaj. Nikomur ne pripoveduj, da si kàj našel. Če ne pomolčíš, greha bodeš kriv,“ zabičuje mu duhovnik nekako slovesno in v nekem stráhu.

Iz tega je Stóklasek videl, da je gospodu ustregel s to podobico, zatorej se je upal vprašati:

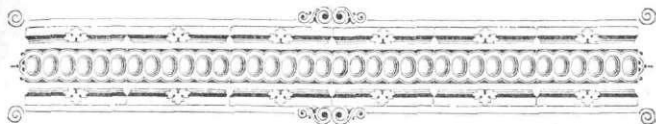
„Bog vé, kakov svetník je tisto, ali je svetníca?“

„Ni svetník, le pojdi, pa mólči.“

Pastir odide, župnik Samorod starejši pa na mestu obstane, prime se za glavo in vzdihne:

„Bog, je li vender res! Tako daleč! Oj, ubogi moj brat, ubogi Anton!“

Deveto poglavje.

Prišla je sobota. Župnik moral je zapustiti rojstveno svojo hišo in prepustiti družini gospodarstvo. A opravivši v nedeljo svojo cerkveno službo, šel je k starima Basnigójevima tolažit ja in jima je skrivnostno govoril takó-le:

„Jutri za dné jaz tudi odidem iskat je. In če je volja božja, najdem jo jaz, ne moj brat Anton. In če hoče Bog moje delo blagosloviti, dovedem jo nazaj. A vidva molita za to, molita pa še posebej, da bi jaz ž njo prej prišel domóv, nego Anton. Ne vprašújta, zakaj: molita.“

In mati Basnigojka je molila, da si je skoro srce in dušo iz telesa izmolila, noč in dan, skoro neprenehoma, še v sanjah, vse dni, kar je bil starejši Samorod odšel. Oče Basnigoj pa je hodil skrben za ógel gledat, kedaj zopet pride kdo od župnije navzgor po stezi s kakim poročilom. Ob ednem je pošiljal povpraševati doli in v Samoródino, zjutraj pa je opazoval, da mu sivi lasje izpadajo in mislil si je: zadnji las bi

dal, vse bi dal, da bi jo le dobili. In ko je videl svojo ženo vso obupno, vedno jokajočo in molečo, celó kadar je z malim vnukom posel imela, moral se v stran obrniti, da je solzo skril in mislil si je: „Bog, ti sam véš, s čim je zaslužila, da mora toliko trpeti, jaz bi dejal, da ni zaslužila, in ni.“

Vrnil se je župnik res, a sam. Vrnil se je prej, nego Anton, toda brez Vide, in žalosten je z glavo majal in rekel starima: „Zmotil sem se, zmotil sem se!“ Več ni hotel povedati, ni kje je bil, ni o čem se je zmotil. Tolažil ja je z véorskimi besedami, kakor je bila njegova dolžnost in navada, potem je odšel.

Vrnil se je tudi Anton, tudi on sam. Vse njegovo prizadevanje je bilo zastonj. Ni duha, ni sluha, ni sledú, ni tirú o njegovi ženi, celó o kacih môrskih razbojnicah ob vsi drugi obali ni nihče ničesa vedeti hotel, kar je bilo neizrečno čudno in nerazložno. Da so prekomôrski lopovi prišli in niso ničesa in nikogar družega zaplenili, nego samó Samorodovo ženo!

Nekoliko časa je bil Anton kakor top. Ni delal, ni mislil, ni govoril. Sedeval je sam in glava mu je ob taci prilikah sama zlezla mej roke ter oči so se mu zatisnile samé, glava pa je začela siveti in lice je postajalo še bolj podolgasto in nabrano.

A le nekoliko časa. Hladnejši starejši brat njegov je premišljal, kako bi ga zdramil in kmalu je pravo našel: klin s klinom, skrb s skrbjo izbiti, kar se mu je posrečilo. Samorodovo dete, nežni Tonček, jel je,

morda zaradi malega prehlada, bolehati. Na to je župnik brata opozoril, in res je pravo zadel, kajti velika očetovska briga, da ne bi izgubil poslednjega, kar ima še, sinka, delovala je ugodno tolikanj, da se je Anton razživil, in ko je otrok kmalu zopet dober bil, začel je Anton delati to in óno, delo pa je najboljši razmišljevalec in prvi tešitelj.

Upanja nekoliko pa, da bode svojo ženo še videl, ni mu ugasnilo, dasi ni imel nobenega razloga nì opravičenja do njega.

Kako jo je ljubil, to je vedel in videl šele zdaj, ko je ni imel; ko je bila tako kruto odtrgana od njega. Ko bi bila umrla, vedel bi bil vender za gotovo, da je ni več na tem svetu, a tako je, Bog vé kje, Bog vé v čegavi oblasti. To je bila strašna misel vselej, kadar mu je prišla. Zajela se mu je v možjane vselej, kakor se lačen kragulj oprime prijetega plena. Trpel je mož hude duševne muke, trpel človek zaradi družega človeka, a vprašal ni, je li pa drugi tudi vreden, da trpí zánj?

Deseto poglavje.

Svetla luna je čarobno srebrila morske pretoke benečanskega mesta in orisavala temne, v gladki môrski površini odsevajoče velike, visokoknate dóme in palače.

Na malem, tako rekoč morju ukradenem vrtiči benečanskem, poleg menj obiskovanega in prevoževanega pretoka je v večernem hladu stala mlada žena, bolj močnega, nego šibkega telesa, ovalnega obraza, krasna postava! Nestrpno je gledala po môrski stezi, ki je držala za hišami okoli in ker dolgo ni nikogar pričakala, pomeknila se je nazaj, séla na klopico, obraz podprla in se zamislila. Napósled se začuje šum lahkega vesla, ona skoči po konci in ko vidi, da se je mala gondola približala stópnicam na njeni vrtič, zakliče hlastno in veselo:

„Alberto?“

„Uže čakaš?“ vpraša veslač, ovijaje verížico svojega čolniča na priveznico.

Ona je bila stopila naprej, da bi mu šla naproti, a kakor bi se pomislila, vrne se in séde na klopico,

in tam čaka prišleca, kateri polagoma prihaja in séde poleg nje vprašaje:

„Kaj ti je, Vida?“

„Kaj mi je? Tako pozno prihajaš, toliko časa me puščaš sámo, da moram čakati in hrepeneti po tebi, in potem vprašuješ, kaj mi je. O!“

In solze se ji uderó po gladkem, malo zarjavelem, a krasnem lici.

On ji odteza roko od plakajočih očij in govori hladno tolažilno: „Bodi mirna, draga moja, in premisli, da po dnevi moram jaz biti pri delu; oče moj me ne pušča, da bi posel zanemarjal, in glej, ali nisem zdaj pri tebi?“

„Tvoj oče te ne pušča? Sem li jaz vpraševala, da-li me oče moj pušča, ko sem vse zapustila, vse, dom in dete svoje? Dà, kje je ljubo moje dete? Ali mi nisi obetal, ko sem šla s teboj, ko sem tvoji ljubezni vse žrtvovala, da mi kesneje prineseš dete moje? Kje je? Zakaj ga še ni tù? Zakaj mi vedno obetaš, a me vedno puščaš sámo? Alberto, Alberto, ti me ne ljubiš, ti nimaš srca, kakor je moje . . .“

„Nikar tako ne govôri, Vida! Ko bi te ne ljubil, bi li bil pri tebi?“

„Pri meni?“ odgovarja mu jezna. „Le zdaj, samó na večer, ves dan pa moram sáma biti in čakati in sem, kakor zaprta. In še tega mi ne storiš, kar si mi obetal, da bi mi moje dete, Tončka mojega dobil in sem privel k meni. Oj, Alberto, stóri mi to, stóri mi to,

jaz te hočem na kolenih hvaliti in če je mogoče še bolj ljubiti, nego te ljubi to vroče srce; tvoja skrb, kakó, samó ljubo moje dete mi privédi!“

„Povedal sem ti užé, da to ni tako lahko, kakor si misliš,“ odgovarja on nejevoljen.

„A zakaj si mi táčas obetal?“ vskipí ona.

„Mari ti ni ljubezen moja zadosti, Vida? Zakaj hočeš, da bi jaz svoje življenje v nevarnost deval, samó da ti to dete dobim, ki je — njegovo, čuješ, njegovo.“

„Moje!“ vsklikne razdražena žena.

„A moje ne. Jaz pa hočem tebe, ne njegovega deteta. Zakaj mi vedno tega deteta spominjaš; zakaj mora vedno njegova senca temniti mojo srečo? Če mene ljubiš, moraš pozabiti vse, kar je za teboj, kar je bilo, njega in to dete njegovo.“

„Ne morem, ne, deteta svojega ne! Ne govôri mi tega; ti ne véš, kako mi je pri srci. Moje zapuščeno dete mi je huda moja vest, ki me teží noč in dan; dete mi pripravi in vse hočem pozabiti, vse, vse! Potem ne bode nikaka senca več temnila najine sreče, potem se ti hočem samó smijati v ljubo lice, dà, smijati in veseliti se te in dobra biti, in pokorna tvoji besedi, kakor jagnje. Samó dobodi mi je. Ti moreš in znaš, idi, vzemi jim otroka, ukradi ga, ali siloma ga vzemi, samó dobodi ga. Jaz brez njega ne prebijem.“

„A ljuba moja, misli, da si pri meni in domišljaj se, kaj si mi obetala, kako si me ljubila, predno ti je začelo to dete po glavi rojiti. Čakaj . . .“

„Čakaj?“ zaklikne ona, stopi ob njem po konci in ga svetlo, ostro gleda. „Jaz nečem čakati. In nič več ne bodem prosila, ti moraš, jaz ukazujem!“

„Če pa ne morem?“ izvija se on z nasmehom, ali izpremembra na lici, ki bi se bila celó v mésečini videla, pričala je, da se sili.

„Ti ne pojdeš prej od mene, da mi zopet obljubiš moje dete dobiti. Nečem, da bi bila denès ves dan zastonj o tem mislila. Če ne . . .“

„No, kaj, če ne?“

„Pustim te in vrnem se domóv.“

„Domóv? Kam? Tvoj dom je samó tù pri meni, družega nimaš. Le pojdi, tvoj mož te ne bode hvalil, nì gladil. Da te je njegov brat uže tù v mestu iskal, to sem ti pripovedoval uže večkrat. Torej tvoja in moja povest o môrskih razbojnikih najbrž ni tako trdne vére našla na Samorodovem dómu. Pojdi, da skliče stare kmete Kraševce, da te bodo po vaših šegah sodili in obsodili“

„Moj Bog!“

„Tako je, ljubica, in čas je, dajenjaš govoriti o tem, kar je bilo. Jaz sem záte tù, jaz sam, in nečem te z nikomer deliti, dozdej še ne.“

„Dozdej še ne?“ ponavlja ona strmé.

On naglo vstane in reče odločno: „Denès ni, da bi s teboj govoril. Ti si čudna.“

„Kakeršna sem!“ vpije mlada žena jezno.

„Bolna, ali sitna, ali kar hočeš. Premisli in pozdravi se, pridem jutri ali pojutrišnjem, če hočeš biti pametnejša in boljša.“

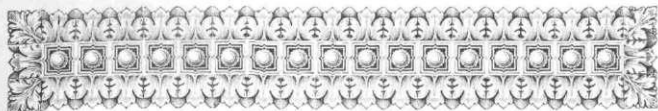
Rekši naglo odide proti stópnicam, držečim do čolniča. Ona prestrašena in nevéra gleda za njim. Ko on stopa v gondolo in veslo jemlje v roko, zakliče ona:

„Alberto!“

„Z Bogom!“ odgovorí on.

Kakor blazna in otrpla gleda ona za plujočim čolničem, in ko ji za oglom izgine iz vida, pade na kolena in z rokami zatisne oči.

Ednajsto poglavje.

N trgovsko pisarno daleč po obmôrskem svetu znane firme Paoli je stopil malo raztrgan in bosopet dečak ter naravnost šel v drugo sobo in pismo izročil mlademu možu, v katerem mi takoj spoznavamo znanca svojega Alberta Paolija. Mladi mož vtakne hlastno pismo v žep, zarudi se in nejevoljno migne dečaku, naj odide.

„Rekli so . . .“ začne dečak.

„Nič ne! Pojdi!“ osorno odpravlja Alberto malega slà, ki prestrašen ubere pot pod nóge proti vratom in ven na ulice.

Tam pri drugi pisalni mizi pa sivobrad mož vtakne gosje peró za uho, bistro pogleda zarudelega se mladega tovariša in se sumnjivo nasmehne z vprašanjem:

„Odkod je ta deček? Kaj ti je prinesel? Denès ga vidim uže drugič tù!“

„Nič! Prijatelj . . .“ odgovori Alberto, a zadrega se mu na lici pozna.

„Sinko, le glej, da zopet kakove neumnosti ne zvém. Menim, da sem ti jih uže dovolj pozabil. Še kaj tacega — uže véš kaj — potem je potrpljivosti moje konec. Delaj, delaj!“

Rekši odide stari v notranjo izbico. Ko pride nazaj, ne najde sina več. Hitro stopi k steni in potegne dvakrat za zvončni ročaj. Sluga pride. Stari mu reče:

„Jakob, pojdi gledat, kam gre Alberto. V tem hipu je odšel. Za njim! A tako, da te ne opazi. Če le moreš izkušaj zvedeti, kam ide.“

Stari Jakob se pripogne in obrne.

Naglo doide v ozkih ulicah Alberta ter ga zakliče.

„Kaj hočeš?“ vpraša ta nejevoljen.

„Gospod so me za Vami poslali, da bi pazil, kam greste in jim prišel povedat,“ reče sluga in režé se odprè široka usta.

„Tako?“ začudi se Alberto in obstane. Po kratkem premolku izvleče zlat iz žepa in ga dá slugi rekoč:

„Ná, tù imaš; hodi nekaj časa okoli, koder se ti zdi, potem pa pojdi staremu mojemu povedat, da si me videl na Markovem trgu iti v to ali óno gostilnico. Spravi se!“

Brzonog odide sluga dalje in zavije v stran. Alberto pa mrmrá sam s seboj:

„Vražja stvar utegne še iz tega biti! Starec je začel tedaj slutiti! Zakaj nisem bolj premislil?“

Ko je Alberto s to mislijo dalje koračil, sreča ga mlad znanec, ki ga že od daleč pozdravi z vsklikom in vpraša, kam gre. Ne dobivši odločnega odgovora, počne ž njim stopati in vpraša prisiljivo:

„Ne da bi šel k ljubici svoji, kaj? Je li res, da imaš zopet nekaj čisto novega, skritega, lepega?“

„In kaj bi bilo, ko bi bilo res?“ odgovori óni.

„Nič, nič! Le presrečen človek si ti, ko ti veselje nikdar ne poide in se ti vse posreči. Za Boga, da ne vém, kaj imajo in vidijo ženske na tebi; res si čeden dečko, nič ti ni reči, ali mi drugi smo vendar tudi ravnih kostij in obrazov ravno tudi nimamo taci, da bi jih pes oblajal, a jaz se trudim zastonj, tebi pa vse samó priletava. Ti si srečen, Alberto, ne li? Glej, prijatelji ti moramo to dopovedati, sicer bi morda ne védel tako natanko, in to bi bilo škoda.“

„Ko bi ti védel, kako bi ti jaz ta hip vso svojo srečo z ženskimi rad na vrat obesil in pobegnil od tebe!“ reče Alberto potr. .

„Oho, kaj pa je? Povédi no, nekaj te peče. Ali se prepirata? Ali je nezvesta? Povej, bratec, odprì mi svojo dušo in moder svèt ti je od mene gotov; svèt in pomoč, če le hočeš in če le morem.“

„Ne moreš, mendà. Vender pojdi, popijeva čašo vina, da vidim, kaj mi moreš svetovati.“

Stopita v pivnico in tam sedeta v poseben oddelek pri oknu, narejen za dva posamezna gosta, kakor se po redkem nahajajo še vedno v italijanskih vinskih pivnicah.

„Neko žensko imam, lepa je kakor pomlad, ali vender sit sem je skoraj. Daj mi svet, kako bi se je zlepa iznebil,“ reče Alberto in se leno z glavo nasloni na svoje dlani.

„Lepa je, praviš?“ vpraša óni hlastno in zažari preko obraza.

Alberto se nesramno zasmee, pa reče, ugenivši misli vrednega prijatelja:

„Meni se zdi, da se motiš. Nič kaj navadnega ni, nič lehkega, temveč težko in s trudom pridobljeno. Skoraj bi bil utonil tisto noč, ko sem jo dobil, prej sem bil pa v opasnosti, da me psi raztrgajo. Vidiš, in vender sem se je uže naveličal.“

„Ali povej, razlôži malo to reč. Kje jo imaš? Kje si jo dobil? Kje bi bil utonil? Kakšni psi? Vraga, kdo te more razumeti? Govôri jasneje! Ti si zopet nekje edno odpeljal, ne?“

„Onkraj morja.“

„Tako daleč? No, kaj potem? Vender od tam ne bode nihče pónjo hodil; če si je pa sit, ej, potem jo pošlji domóv. Devica ali žena?“

„Žena.“

„Tem bolje. Če je še lepa, vzame jo mož ónkraj Adrije gotovo rad nazaj, ali pa nerad. Pošlji jo, pa

bo; samó da prej jo poštenemu prijatelju vsaj pokažeš, drugače smemo misliti, da je tvoja hvala le prikrivanje slabega ukusa.“

„Ko bi ti njenega moža poznal, védel bi, da s pošiljanjem domóv tù ne gre. Če zvé, da je bila pri meni, ubije njo in mene.“

„Potem se je pa uže treba ogibati. Kajti da bi zaradi ženske prezgodaj pod travo prišli, zato smo predobri, dejal bi,“ govori vredni tovariš ter lije vino v grlo. „Kaj pa méni, óni srečni mož, kateremu si sladko polovico izvabil iz gnezda, kam je šla, k izpóvedi v Rim, ali kam?“

„Skrbel sem sicer za razširjenje govorice, da so jo môrski razbojniki odveli. Ali neki prekleti pop, brat njegov, je bil uže dvakrat tukaj in je hodil tako sumnjivo okoli mene, da sem se ga bal. Denès pa je začel uže tudi oče moj sumnjati, tako da sem res v veliki zadregi. Iznebiti se je moram. A težko jo bom pogrešal, navadil sem se je.“

„Edno ali drugo. Najprej pa je treba, da mi jo pokažeš,“ reče óni.

„Pojdi z menoj.“

„A ne zastonj.“

„Plačeval te ne bodem.“

„Če si pa jaz z znano svojo ljubeznivostjo sam pridobim plačilo, ne bodeš branil vzeti mi ga, kaj?“

Oba se surovo zasmejeta.

„Bodeš videl, ženska je res lepa. Jaz sem bil prej prav resnično zaljubljen v njo in zli se mi, da sem nekoliko še, dasiravno me je s tem najbolj ozdravila, ker zmerom o svojem otroku govori. Dobro je res, da ni razumela tako dobiti me in držati, kakor vém, da bi me bila mogla.“

„Dolgo vender nobena.“

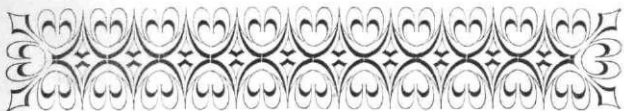
„Ta pač. Ali da jo vidiš! Pojdi z menoj, samó previden bodi, jezik pazi, kajti neumna ni, drugič se ji bode pa čudno zdelo, kako si z menoj prišel. Legati znaš menda še?“

„Izvrstno.“

„Jaz ti dajem vse pravice, samó da si jih moraš sam izvajati, razumeješ?“

„Dobro!“ reče óni, popije vino in oba čestita rojaka vstaneta, zapustita krčmo in posedeta v isto gondolo. Alberto ukaže brodniku veslati v óni vodotoč, kjer smo v prejšnjem poglavji našli Vido ž njim.

Dvanajsto poglavje.

Fovariš Albertov, Pietro Musolino po imeni, bil je dolg, tenak mlad človek, z nemškimi rdečerumenimi lasmi in izredno velikim ostrim nosom, skozi katerega je zategujoč in nekako leno govoril. Spadal je v vrsto ónih ljudij, ki ničesa nimajo, ničesa ne delajo, a vender vedno dobro živé, vedno se lepo oblačijo in imajo svoboden vhod v sobe sinov prvih rodovin: bil je igralec, pivec, zapeljivec, eleganten goljufivec, ali kakor se hoče uže imenovati znana vrsta ljudij, ki so mogoči le v večjih mestih.

Ko sta prišla na določeni kraj in izstopila iz gondole, premisli šele Alberto nekoliko, kaj je storil, da je vrednega si prijatelja s seboj vzel, in se zarudí, ko se zmisli, da se ni lebko šaliti z Vido.

„Ti moraš nekoliko tukaj počakati, jaz jo sèm privedem, svojo prijateljico,“ reče prijatelju, a misli: hitro bodem nekoliko govoril ž njo, potem ga zopet odvedem od tod.

„No, nič ne dé, če me ne moreš v stanici predstaviti svoji lepoti, pa me tù; samó ne dàj, da bi

dolgo čakal,“ rekši séde Musolino na klop pred cve-tice, kjer sta prej tolikokrat uže sedela Alberto in Vida.

Ko Alberto mala zadnja vrata za seboj zapre in stopi v prvo stanico, pride mu stara žena, pri kateri je imel Vido, in morda pred njo uže drugo lepotico na stanovanji, na videz v velikih skrbah naproti in govori:

„O sam Bog, da ste prišli, in Mati božja! Kako Vas želi, ubogo deklè! Kako hoče, da bi vedno po Vas pošiljala, ni mogoče povedati. Bala sem se uže, da bi uma ne izgubila, ker ne spí. Bog vé, kaj ste ji zad-njič rekli, mladi gospod! In tako dolgo Vas ni!“

Tako pozdravljen stopi Alberto tiho v drugo sobo. Tam je stala Vida, od durij stráni obrnena proti oknom. Oblečena je bila v tanko belo domačo obleko, okoli okroglih golih rok so se svetili zlati zapéstniki, na polnem vrátu je lepo sedel niz biserov — vse da-rila Albertova. Z edno roko se je držala vzglavja od-grnene postelje, kateri se je poznalo, da je mlada ženska ravnokar ležala v nji, z drugo roko pa je pod-pirala čelo, kakor bi gledala v solnce, tako, da je ro-kavček nazaj odpadel in se videla vsa lepota njene krasne lehti.

Alberta ni slišala, ko je vstopil. Šele ko ji je roko na ramo položil in jo po imeni zaklical, obrnila se je naglo, hlastno, in s ponavljanimi vskliki njego-vega imena pritekla, oklenila se ga strastno okoli

vratú, poljubljala ga, pogledovala in vpraševala po rečeh, o katerih odgovora ni čakala.

Bodisi, da je njen ogenj tudi njega, to je: njegovo telesnost, ogrel, ali pa, da je to storil iz navade, ali da bi jo potolažil, stisnil jo je tudi on náse, vzdignil in posadil poleg sebe. Nji se solzé v očeh zasvetijo, ko mu zrè v obraz, v oči, iz katerih pa uboga žena ni brala duše in misli njegove, brala je svojo željo izpolnjeno.

„Kaj ti je, zakaj solzé?“ vpraša on lahko.

„Pústi mi, to so sladke solzé sreče in veselja, veselja, da te imam zopet pri sebi, da me še ljubiš. Glej, jaz sem uže čudne in grde misli imela te ure, kar te ni bilo — zakaj te ni bilo, ti, ti? Oh, jaz sem mislila, da me ne ljubiš več, tudi ti ne, da sem te razžalila. Povej, sem te li? S katero besedo, povej!“

„Nisi ne.“

„Kàj ne, da te nisem? Oh, saj je nemogoče, nemogoče, da bi me ne ljubil ti, da bi me pustil ti. Nisi li ti vse, kar imam na svetu? Vse si ti: mož moj, dete moje, roditelji moji, dom moj, vse si ti, vse sem pustila, ker sem ljubila tebe. Ali je mogoče, da bi ti mene ne ljubil? Kàj ne, Alberto, da je to nemogoče?“

„Ali, draga moja, bodi nekoliko veselejša,“ reče Alberto, „to sva uže tolikokrat govorila.“

„Zakaj mi ne odgovarjaš? Odgovôri mi, potem hočem biti vesela, dà, tako vesela, kakor sem bila

nekdaj kot dete, kot šestnajstletna deklica. Oh, Alberto moj, zakaj ni Bog dal, da bi bila jaz tačas tebe spoznala, tebe le edenkrat ugledala tačas! Zakaj moja dobra sreča ni tebe prinesla, milega tvojega obraza, sladke tvoje podobe na dvor, kjer sem bila jaz mlada, tačas, ko sem bila še mlada!“

„Tudi zdaj nisi stara, kaj ti na misel ne hodi,“ vrže on vmes in jo izpusti iz rok.

„Zdaj? Oh, čemu me domišljaš, kak razloček je med tem, kakor sem, in ónim, kako bi mogoče bilo, da bi sicer bila, ko bi ti prvi prišel, ti edini.“

„Jaz te tega domišljam? Kolikokrat sem ti že rekel, da pozabi, kar je bilo, in uživaj to, kar je.“

„Pozabiti?“ vpraša ona in njen obraz močno prešine zopet neprijetna zavest njenega greha; najprej glavo povesi, potem jo pa počasi nasloni ljubimcu na ramo in tožeče govori: „Oh, da bi mogla pozabiti? Da bi mogla izbrisati iz spomina vse óne podobe, ki mi možgane mešajo, kadar tebe ni tù pri meni! Le pri tebi mi je môči pozabiti jih, ljubljeni moj, sicer me óne prikazni mučijo in preganjajo noč in dan. Glej, in tebe tako dolgo ni bilo k meni.“

„Jaz ne utegnem; zato ti bom pa skrbel še za kako drugo družbo,“ odgovori on.

„Káko družbo?“ vpraša ona in glavo vzdigne.

„I, no, kak prijatelj moj, ali kaka prijateljica . . .“

Kakor nalašč odpró se malo duri in stara ženica strežajka vpraša, smé li pustiti gospoda, ki zunaj čaka

in hoče po sili priti v sobo, rekoč, da je gospodov znanec in da smé vstopiti.“

„Tù sem k meni?“ zavzame se Vida.

„Reci mu, naj me zunaj počaka,“ reče Alberto stari služkinji. A komaj ona vrata za seboj zapre, čuje se zunaj glasán govor in takoj vstopi Musolino v izbo.

„Če sta tako, ne vém, kako bi mogel dober prijatelj, kakor sem jaz, nadležen biti. Predstavi me gospodični ali lepi gospé tù! Čemu si me sicer vabil s seboj?“ reče usiljenec nesramno in se jima približuje.

„Kaj hoče ta!“ vsklikne mlada žena.

„Pojdi ven, prosim te, jaz pridem takoj; saj vidiš, da nisi dobro došel,“ šepče mu Alberto nejevoljen in v zadregi zaradi svoje lehkomiselnosti.

„A tako?“ . . .“

„Tiho!“ ukaže Alberto.

Vidi se je bil v tem povrnil ves prejšnji ženski ponos. Vspela se je v vsi svoji lepoti in visokosti in ukazalno tujcu s prstom in z obrazom pokazala vrata.

Musolino se je vrhu vse svoje spačenosti in vsegavajenosti vender zarudel pred to podobo; imponirala mu je, da se je dva koraka nazaj pomeknil, priklonil ji in rekel potem s prisiljeno šalo Albertu:

„Krasna je tvoja prijateljica in divna, to moram priznati, res, četudi obžalujem, da ne vsprejema ravno preuljudno gostov, katere ti v hišo vabiš. Oprostite!“

Rekši zapustí sobo, toda s pogledom, o katerem bi bilo težko rêči, ali je imel izraz surove poželjivosti, ali vrebajoče, prežáve zlobnosti, ki zaničevalno-pomilujé govori: čakaj, ubóžica, pridejo ti še drugi časi in drugačni.

Albertu, lehki duši, bila je stvar neprijetna, ali menil je, da jo bode lahko odpravil. Stopi k oknu in tja od sebe govori: „Na, to je siten človek, draga moja, da-si sicer dober; obesil se mi je, ko sem k tebi šel; rekel sem mu, naj me zunaj čaka; ali ker je uže prišel tù sem, mogla in smela bi ž njim lepše ravnati, uže zaradi tega, ker je prijatelj moj, véš!“

Nič odgovora.

„Sploh ti moram rêči, da ti preveč zahtevaš od mene in nisi več taka, kakor si bila prej,“ nadaljuje poluglasno Alberto v okno.

Še nič odgovora.

„Misliš li, da je res taka nesreča, če se seznani dober mi znanec s teboj, in zvé od mene, kaj si mi in kako? To ni nič. To se imenuje svobodno živeti in svoboda je vsem ljudem lepa reč.“

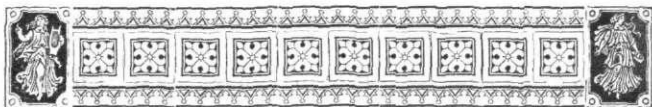
Zmerom nič odgovora. To se mu čudno zdi, obrne se od okna in pogleda po nji.

Stala je zopet ob postelji, glavo naprej prédse držeč, lasje so ji bili pali čez polovico obraza, po vsem ednem lici, drugo vidno okó je pa strmelo vánj in lice njeno je bilo blede in tem nelepše, ker po

njeni nekoliko temnejši lični bôji ni postalo od bledote belo, nego voščeno.

„Ti me ne ljubiš, ti me prodajaš!“ zavpila je ona s strašnim glasom in po vsem dolzem svojega života pala na tla.

Trinajsto poglavje.

Dve leti potem je sedel zimskega večera župnik Samorod za mizico, primakneno h gorki peči, izpil zadnji požir iz pred seboj stoječe čaše, nateknil velike naóčnike pod visoko čelo in sivkaste redke lase, da bi bral iz velike knjige italijanske kratkočasne stvari, ki bi samotarju nadomeščale večerno družbo. Njegov kapelan je bil z dóma za več dnij, razven njega pa ni bilo žive duše, s komer bi se bil rad razgovarjal; kajti stare svoje gospodinje Polone je bil ves dan uže sit, stala je vsak hip za njim vprašujoč in pripovedujoč. V takih pričinah mu je bila knjiga ljuba tovarišica in edina tolažnica ter odganjalka dolzega časa. Gorka peč mu je prijetno grela hrbet, ocopátane noge pa je bil starec preširno po mehkem poleg stoječem drugem stolu razpoložil kakor mož, ki vé in zna, kako človek pripravno živi in si zna pomagati.

Zunaj je sneg na okna naletaval, da se je slišalo, kakor lahno žvenketanje na šipe, zlasti kadar ga je burja z večjo silo nametavala. Veter je zapiskaval zdaj

pa zdaj ob oknih, da se je slišalo to stokanje narave, kakor bi od daleč, daleč tam izza goré žalostno tulili mladiči sive volkulje.

„Ubogi ljudjé, ki morajo zdaj zunaj biti,“ mislil je župnik in se stisnil ter nogo preložil.

V tem hipu zazvoní doli pri tleh znani njegov zvonček pri vélicih vratih in véliki pes v veži dvakrat zalaja.

„Hoj, pa vender ne bolnik! Ne, nocoj pa ni mogoče nikamor hoditi, ne pojdem!“ reče župnik, nejevoljen vstane s stola in se ob péči nasloni nejevoljen čakaje, da pride Polona povedat, kaj je.

Kmalu je bila tù, starka, huda, glasna in ne uljudna rekoč:

„Nič ni hoditi! Za božjo in Kriščevo rano! Psa človek pred prag ne bi pustil iz usmiljenja in srca, pa bi starega človeka gonil na daljni pot! Bog tega ne terja, Bog vé, da ne, do jutri bode uže živela, če ne, naj se pa tako skesá, bolje, da ona umrje, kakor da bi se gospod župnik prehladili in umrli, oh, ti moj Bog!“

„In kdo pa je?“ vpraša župnik.

„Naj bode, kdor hoče, jaz ne pustim, da bi šli; posebno gôri v to gôro ne, saj še priti ne bode, pravim,“ hučuje se mogočna kuharica.

„A kam? Kdo je zvonil?“

„Saj še doli čaka, Smúčiper je, ógljar z Góljvrha, tisti dolgi, črni, grdi.“

„Smúčiper? Ta nima nì žene, nì otrok, nikogar. On ne bode k bolniku klical, ima kàj družega, kaj je rekel?“

„Ima, ima! Misli si, naj bi šli nekovo mlado beračico previdet. Bog vé, kakšna sitna bábnica je, in če je beračica, moli tako dan na dan, dejala bi, in ne bode tako brž umrla,“ misli stara kuharica.

„Pokličí ga, naj pride sem,“ reče župnik.

Smúčiper, ógljar z Góljvrha, ki je stopil v snažno veliko župnikovo sobo, prinesel je na vsaki nogi velikansko obtovorjenega snegá, tako da ga je moral župnik brzo pred duri zavriniti, kjer ga je kuharica oštevaje z metlo očédila.

Ko je osnažen zopet smel v župnikovo sobo stopiti, potegne s svojo silno roko edenkrat od kazalca blizu do komolca pod nosom, hoče nekaj rêči, pa ne vé kako.

„No, kaj bi rad tako kesnó in ob tem vremeni?“

„I, grdó je, grdó, ali ko sem siroto videl in videl in mislim, da jutra ne učaka, jaz nisem mogel drugače; dejal sem, kaj bode pa tebi, kadar te začne smrt tipati in sem mislil, povém gospodu, kako je, naj storé kar hoté, samó da ne poreče Bog: ti, Smúčiper, nisi védel telesnih dobrih del, ali kako se jim pravi, saj gospod to bolje vedó, kakor jaz, ki le malo tako kàj poberem iz krščanskega nauka, kadar nimam kôpe užgane tudi v nedeljo popóludne.“

Po dolzem in širokem je potem s težavo povedal, presekován z raznimi vprašanji, katera so zaradi jasnote stvari potrebna bila, da je denès ob mraku, ko je ravno sneg začel mêsti, na stezi, katera vódi od óne severne strani, pri tem in tem kámeni našel bolno žensko, na pol mrtvo, na tleh, da bi bila umrla tam na mestu, kakor kakova podlásica v meji, ko bi njega ne bilo.

On jo je s seboj vzел, nesti jo je moral domóv v svojo hišo; ker ni mogla prav nič na noge stopiti, ni na levo, ni na desno, in vrat se ji je šibíl, kakor pozebli travulji. Le dobro, da ga ni mogel nihče videti, ker je bil že pómrak in ga srečal ni nihče, samó vrane so se pojale od smrečja doli do treh lesník in nazaj, ko je óno tujo žensko na rami domóv nesel, kakor kakovega otroka. No, pripovedoval je, težka ni bila, ali vender je precěj sloka, nesel bi še dve taki, za to mi ravno ni bilo, da bi dejal; ali sitno bi mu vender bilo, ko bi ga bil kdo videl. Zdaj pa v njegovi koči leží, sáma za sebe govórí, ne sliši nič, ne vidi dosti, kar umrla bode, in ker je Smúčiper na samoti, ne bi rad, da bi brez Bogá umrla pri njem, posebno ker se mu je celó blagoslovljena voda úže vsa posušila, in ima ženska Bog vé kakove grehe na sebi, ne da bi ji ravno kàj očítal, tega ne, ker če je Bog ne pozna bolj, kakor on, Smúčiper, potem bosta težak obštev imela, kadar umrje, in če umrje v njegovi koči, česar ne bi rad, ali vsaj rad, da se prej z Bogom

spravi, ker, da-si on dozdej duhov še ni videl, ne bi rad, da bi potlej nazaj hodila z ónega svetá.

Po nadaljnih vprašanjih je župnik zvedel, da je ta tuja ženska mladega lica, le upalega; da je drugače oblečena, kakor so v ónem kraji ljudjé, da se obleki pozna, da je bila nekdej lepa in mehka. Mej seboj govori take reči, katerih Smúčiper ni razumel.

Torej je bila poleg moškega čutja poklicne dolžnosti morda tudi nekoliko zvedavost pri dobrosrčnem gospodu odločilna, da je mirno ukazal kuharici, naj pošlje dečka po cerkovnika, naj mu pripravi plašč, kučmo, škornje, naj pokliče še hlapca, da pojde tudi ž njim, ker je gáz slaba, naj malo čútarico z vinom napolni, cerkovniku pa v culo priloží malo boljšega kruha.

Pol ure potem so štirje možje, prvi mej njimi dolgi Smúčiper, predzadnji stari župnik, v gosjem redu koračili prav počasi, kakor je gospod želel, po ozki snežni gázi, katero so si morali s samohojo delati po vedno naletujočem snegu in katero je brleča cerkvena svetilnica le slabo osvetljevala. Tako so potrebovali v réber več nego uro hodá za pot, ki se je sicer prehodil v pol ure.

Došedši na mesto in vstopivši v samotno, temno kočó Smúčiperovo, katera še železne ključánice ni imela, najde župnik bolnícó, ležečo na slami, ki je bila sicer ležišče staremu ógljarju. Ogrnena je bila s staro njegovo plahto, obrnena v črno leseno steno.

„Ženska!“ zakliče Smúčiper in z okorno pa krepko pestjo prime vse vkup in bolnico preloži, da je bil obraz obrnen po mali izbi, razsvetljeni zdaj s cerkovnikovo svetilnico in velikansko leseno trsko, katero je bil ógljar užgal, da je visoko bakljala in obsevala vse kote.

Ko je župnik ugledal obraz bolne ženske, obledí in počasi ter, nepogledavši od postelje, z levo roko nazaj sebe mahne proti durim. Vsi trije možje so razumeli to znamenje tako, da zdaj se izpóved začne, in so odšli v vežo. Tam je Smúčiper trsko ob tla usekaval, kadar je imela preveč utrinka, pa mrmraje molil češčenesisarije za cerkovnikom za „srečno zadnjo uro“.

Prve besede župnikove, ko je še edenkrat, še dvakrat, trikrat pogledal v obraz raztrgani, suhi, razmršeni, a mladi bolni ženski v lice, bile so na pólu glasno, s tresočim glasom in s strahom izrečene: „Jezus Marija, ona!“

Potem je sédel župnik poleg bolnice in zamišljen, z največjim zanimanjem, pa tudi s strahom poslušal, kaj govori mlada tujka v svojih bolezenskih fantazijah. Razumeti jo je moral, ker večkrat se je čudeč stresnil, večkrat čelo v pest naslonil in dejal koncem:

„Oh, moj Bog, tako je tedaj, tako grozno!“

Štirinajsto poglavje.

nizki izbici, kateri so bila okenca skrbno zagrnena, slonela je v postelji mlada žena, poleg nje je sedela stara mati in solzé veselja so se ji iskriale v očesi, ko je videla, da izgubljena, najdena, na smrt bolna hči Vida zopet ozdravlja.

„Kako sem prišla sèm, mati?“ vpraša z bojazljivim glasom bolnica.

„Tiho, tiho bodi, ne govôri!“ reče starka. „Gospod je ukazal, da ne smeš nič govoriti, dokler njega ne bode. In ko bi gospoda ne bilo, umrla bi nam bila. Zato nikari ne govôri, ljuba moja, škoduje ti, rekel je, gospod je rekel.“

Če je stara o „gospodu“ govorila, védel je vsakdo, da je to starejši Samorod, župnik.

„Tiho bodem. — Ali povejte mi . . . me li še zdaj ljubite, mati?“

„O Vidka, Vidka, kako to vprašuješ? Kako dolgo te nisem videla, kako sem prejokovala noči in dní, mislila sem, da umrjem, in hudó mi je bilo, ko nisem

mogla. In nam vsem je bilo hudó, strašnó! Ali tiho bodi, nikar ne govôri, gospod je rekel, da bi ti škodovalo, potrpi, saj pride kmalu, potem nam bodeš povedala, kje si bila, kaj ti je bilo, ti ubóžica, ti! Le tiho bodi!“

Temna rdečica zalije obraz bolníci, ki res molčí dobro dolgo ter posluša mater, kako ji na njeno zopetno prošnjo pripoveduje o njenem sinku Tončku, kateri je uže „velik“ in lep. A župnik je tudi prepovedal, da ne sme prej k nji, predno on ne vidi, da je dovolj zdrava. Njega, gospoda, treba je pa poslušati, ker je najmodrejši med ljudmi.

„In kaj je on . . . Anton . . . rekel?“

„Vse ti povém, on sam ti pové, kadar pride k nam, ali dozdej še tudi ni smel zvedeti. Tiho bodi, škoduje ti,“ prosi starka.

„Mladi bolníci se oči zaiskré, srepó pogleda mater in jo šepetaje ter naglo vpraša:

„Samó to še: vé li Anton, kje sem bila? Misli li kaj?“

„O Bog, kako bi védel? Ni li rekel, da bi šel do konca svetá, v globočino morjá, v deveto deželo póte, ko bi mu bil živ človek povedal, kje si in mej kakovimi ljudmi si? Ali nobeden ni prinesel poročila nì s suhe zemlje, nì po vodi, tako da smo uže mislili: Bog te je nam vzel za vselej. — Pa lézi in mirtúj, kaj gospod poreče, ako zvé, da ga nisva poslušali.“

„On ne vé nič, kje sem bila . . .“ mrmra mlada žena kakor sáma záse, zatisne očí, dene roko na čelo in umolkne za dolgo časa. Hipoma iztegne roki in zakliče:

„Mati!“

Prestrašena se starka obrne k nji, toda ona molčí in hladno reče čez nekaj časa: „Naj spim, spim in prespim.“

Starka meni, da je zaspala in hoče za nekaj časa iz izbe izlesti prav tiho po prstih stopajoč. Ali mlada jo opazi, iz svojih sanj se vzburi in kliče:

„Ne hodite stráni od mene, zdaj -le ne, pomagajte mi misliti. mati, misliti. véste? Kako je uže tista povest, ki ste mi jo pripovedovali, ko sem bila še otrok, znate, ob ónem samci-moží, ki je ob morji kočo imel, pa sta prišla vihar in povódenj; vihar je možu dom podrl, povódenj ga je odnesla v široko morje, a mož se je držal panja, na katerem je prej tesaril, in panj ga je odnesel v čudno, daljno deželo, iz katere je nazaj prišel, pa ni smel in ni hotel povedati . . . mati, mati, kako je bilo to?“

Stara mati s skrbjo in začujenjem gleda v žareče hčerino lice in misli, da se ji meša v glavi.

„To je za otroke povest, ti si bolna, Vida, čakaj, kadar ozdraviš, hočemo take pripóvedi pripovedovati, zdaj se umíri; o Bog ti pomagaj!“

In kakor bi poslušna bila máterini prošnji, zatisne bolna Vida očí in miruje. Le zdaj pa zdaj se

ji ustna zagibljejo, kakor bi tiho sáma s seboj govorila ali molila. Tiha je ostala potem ves dan.

Župnika ni bilo. Drugi dan pošlje mati Basni-
gojka pónj. Ko hčeri pové, da pride ta dan, zgane
se ta in se od matere z nekim strahom obrne stráni.
Kmalu pa vpraša:

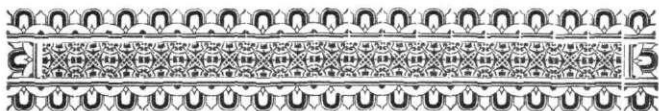
„Nisem li tisti večer, ko sem jaz odšla, ko me
niste več našli, govorila o pomôrskih razbojnikih? Ste
li čuli? Kàj ne, da sem govorila, in drugi so govorili?“

Mati ji to potrdi in pri tej priči radovedna ženska
v nji pozabi ostrega naročila župnikovega in vpraša:

„Za Boga svetega, tedaj so te bili vender tisti
grdi ljudjé ugrabili? In kam so te peljali? Kaj so ti
hudega storili?“

„Kesneje Vam povem, zdaj ne, pustite me,“ reče
Vida nekako razdražena, skrije glavo v vzglavje in
molčí.

Petnajsto poglavje.

Posled dveh dnij je župnik zopet prišel in našel Vido uže močno okrevano v izbici. Sicer se je pa strogo po njegovem ukazu ravvalo, razven starih dveh ni nihče v hiši védel, kaj je s tujo žensko in kdo je ter tudi nihče je ni še videl.

„A zakaj jo skrivamo, zakaj ne bi brž po Antona poslali?“ vpraša župnika stara majka na dvorišči, ko je bil prišel.

„Zakaj? Jaz sem se sam že tako vpraševal, ali treba je še premisliti, kako in kaj, le potrpite,“ reče župnik zamišljenega obraza.

Mož je védel več, nego bi bil rad, a ni védel, kako bi ravnal, da bi še večje nesreče ne bilo, nego je bila uže.

„Pojdiva k nji,“ reče potem in oba počasno stopata v hišo.

Ko Vida župnika ugleda, odloží svoje jélo, s katerim se je ravno pečala s slastjo človeka, ki se ravno okreva, vstane in pogleda župniku tako naravnost v oči, da bi bil skoro ta svoje povesil in da

razven prvega hladnega pozdrava ni védel, kako bi razgovor začel.

„Mati, pojdite ven,“ reče Vida, in starka poslušno odide.

Župnik séde. Ona tudi.

„No, kako je?“ vpraša duhovni svak.

Ona zatisne oči pa reče:

„Kaj ne, kar se na izpóvedi pové duhovniku, mora on zamolčati in mora molčati o tem do smrti. Ni li res tako?“

„Res je.“

„Kar sem Vam jaz povedala pri izpóvedi, ko ste me dobili pri tistem črnem móži, Vi ne smete več povedati nikomur?“

„Kar sem pri izpóvedi od tebe slišal, tega ne vém več, ne smem védeti,“ reče duhovnik resno.

„In Vi morate izpóvedno skrivnost čuvati tudi bratu nasproti?“ vpraša ona hlastno.

„Tvojemu možu tako kakor vsakemu človeku,“ odgovorí duhovnik in uprè oči v tla.

„Vi ne véste nič, nič, nego kar Vam zdaj le povém: pomôrski razbojniki so me bili odpeljali, bila sem na Španjskem, pri zleh ljudeh, težko sem ušla, težko sem prišla na ljubi dom. Tako je. Tako sem Vam povedala in Vi ne véste ničesa družega. Recite mi še edenkrat. Le Vas se bojim, drugi . . . drugi nihče ne bode zvédel, ne smé. Moj, moj — mož ne smé, on bi me . . .“

„Ne govôri dalje; premisli, da zdaj ne govoriš na izpóvedi z menoj,“ reče on zamolklo.

Mlada žena pade na kolena prédenj, sklène roki in ga prosi:

„Usmilite se me, pokore sem dovolj storila in vse življenje me bode pokorila vest! Vse Vam hočem povedati, potem me ne boste obsojali tako ostro, kakor me zdaj. Usmilite se me in ne povejte bratu, mojemu . . .“

„Móžu!“

„Vém, da nisem vredna tega imena izgovarjati, ali zaradi deteta svojega moram k njemu, moram, in Vi mi ne smete otemniti, kar mi je sam Bog na konci nesreče moje posvetil.“

„Pred njim bodeš tudi sáma odgovarjala. Stóri kar hočeš. Jaz brat Samorolov ne vém ničesa.“

„Povedala Vam bodem vse.“

„Ničesa ne! Bolje, da ne. Vstani in čuvaj se, da zopet ne zboliš. Mene ne bode več sèm. Tudi k vam, če se vrneš domóv, pridem malo odslej; kadar pa pridem, pojdi mi kolikor moreš, s pòta, da me obraz ne izdá. Zdaj grem. Vzroka ni več, da si sáma, pokliči očeta, pokliči možá, ali zopet pojdi, kar sáma hočeš. Uže vidim, da . . . znaš!“

Župnik odide. Vida glavo nasloni na blazinico in premišlja, kaj početi.

Šestnajsto poglavje.

Lasno solnce in vedro nebó je drugi dan delalo milijone bliščečih démantov po snegu ob obeh straneh ozke gází, ki je držal od Basnigovejega do Samorodovega doma. In po gází je gostopeto stopícal sivi oče Basnigoj, z dolgo palico, zatikaje jo v sneg za podporo starim kostém. Šel je doli na obalo, da sam pové tastu nezaslišano, preveselo novost, oj, novost, katere stari ni več upal doživeti: da se je našla izgubljena hči, Vida, da je prišla iz daljne dežele, kamor so jo odvlekli bili zli ljudjé, da jim je morala služiti kakor zadnja dékla, stradati, trpeti in sam Bog vé kaj hudega še, saj je on star in ne more uže vsega v glavi obdržati, kar ljudjé pripovedujejo. Ali zdaj je tù, gori domá v gorki postelji, kjer ima hvala Bogu, ki nam je dal, vsega dovolj. To veselo novico torej koracá sam stari Basnigoj povedat tastu Antonu Samorodu.

In kakor starec tako z upognenim tilnikom prédse gleda v razgaženi snežni pot, raztezajo se mu usta na

dva kraja, tako, da tam bliže okúčmanih ušes dve luknjici delajo, na vsaki stráni, brezzobe čeljusti po edno. In sosedni delavec, ki sreča očeta Basnigoja, gleda za njim ter se smeje, češ: kaj ima, starina stari?

Ko je prišel na dvor tasta svojega, ugleda ga njegov vnuk, Tonček, in hitro zavpije:

„Stari oče, stari oče!“

„Pojdi sem, Tonček, pojdi, pojdi!“ kliče starec s tacim čudnim glasom, da ni povedati.

Dečak priskoči k njemu in ga vpraša: „Kaj ste mi prinesli? Pokažite.“

„Mater sem ti prinesel, mater, pravo mater,“ reče starec vesel.

„Kje jo pa imate? Saj je nimate,“ odgovori mala sirota.

„Gôri pri nas je, oče ide pónjo, po pravo tvojo mater,“ pripoveduje ded.

„Zakaj je pa nimate pri sebi? Saj je nimate! Vi lažete . . . Kje ste pa to palico dobili, ki ima kljuko, oče, kje ste jo dobili?“

„Oj, ti ljuba malopridnost mala ti; ne véš in ne umeš, kaj ti pripovedujem; ne véš, kaj je mati, pa te palica moja bolj briga,“ toži ded.

„Dobro jutro, oče! Kako je to, da ste Vi prišli po takem poti?“ pozdravlja ga zdajci iz hiše prišli gospodar Anton Samorod.

Starec usta raztegne in od veselja ne more izpregovoriti, le na glas se zasmije.

„Kaj pa je?“

„Vida je prišla!“ sune stari iz sebe.

Anton ga samó srepó gleda, a se ne gane.

„No, dà, Vida, Vida, naša Vida, tvoja Vida je nazaj prišla,“ ponavlja stari.

„Oče, ali ste zdravi?!“ zavpije Anton.

„Zdrav! Kaj ne bi bil? Kaj meniš . . .?“

„Kaj govorite?“

„Ne verjameš, da je Vida prišla? Dà, dejal sem, to je tako čudno, da ne bode hotel verjeti. Glej, jaz sam nisem verjel, predno jo nisem videl; starki svoji nisem verjel. Pa še ti pojdi pogledat, skôči gori, skôči! Midva s Tončkom prideva bolj počasi za teboj. Jaz ne morem tako hitro stopati kakor ti, mali tudi ne. Pojdi, pojdi!“

In ko je kmalu potem Anton res šel po gázi proti dómu svojega tasta, hodil je štirikrat tako brzo kakor starec. V glavi pa mu je bilo, kakor bi zvonílo po nji. Verjeti ni mogel in vender bi bil rad verjel.

Ko pa je prišel v Basnigójevino, videl je tù na licih družínčet, ki so bila po dvorišči, da je res, kar mu je tast prišel praviti! In vrabci na sénici izpod slame so čivkali, da je Vida prišla!

„Od truda in dolge hoje je bolna in nekako čudna, Anton,“ s temi besedami ga stara tašča na pragu vsprejme. A on je imel le edno vprašanje:

„Kje je?“

In ko jo je ugledal, bledo, upalo, a svojo poročeno si ženo Vido, lepo še zmerom, kako je ob postelji stala, z edno roko se zgnavlja držala in velike oči vánj upirala, kakor bi ji bil on iznenadna prikazen, priskoči s preglasnim vsklikom njenega imena k nji in objemši jo, zjoka se dolgi, trdi mož, kakor bi se bil dečak njegov.

„Ali si res ti? Izpregovôri, da bodem védel, da se mi ne sanja, kakor se mi je uže tolikokrat sanjalo, da te imam, a bil sem sam, ko sem se vzbudil; izpregovôri, da si res ti, ki te imam.“

„Anton!“ reče ona in se ga z edno roko oklene ter skrije obraz na njegovo ramo.

„Ti se treseš in bleda si? Trudna in bolna. Lézi in počij tù pri meni, Vida,“ govori srečni mož z otroškim srcem in jo položi na posteljo, pa jo poljublja.

„Ti me nisi pozabil?“ vpraša ona in vzdihne. Mordà ji je ta vzdih iz globočine srca prišel in govoril: „Jaz te nisem vredna. Hinavčevati moram, a še tega ne znam.“

Ali Anton Samorod je bil presrečen, da je dobil zopet ženo svojo, mater sinu svojemu.

Sedemnajsto poglavje.

Daleč s Krasa vkup so ljudjé hodili povpraševat in pozvedovat čudovito zgodbo, ki so jo slišali. Divji, črnokoži pomôrski razbojniki so bili lepo Vido, Samorodovo mlado ženo, uplenili in odvêli ónkraj morjá v deveto deželo. Tam so jo bili prodali kraljičini, da je služila in bridke solzé točila pa vzdihovala po dómu, po móži in deteti. In čudovito jo je Bog rešil iz rok njenih mučiteljev, pomogel ji ubegniti, in bežala je noč in dan, dolgo in dolgo, po pustinjah, daljinah in tujih vaséh, da je prišla srečno do blizu Basnigójevine, kjer jo je na pol mrtvo od dolzega pota v snegu našel in k roditeljem prinesel ógljar Smúčiper. Zdaj pa je domá na Samoródini in gospodinji svojemu možu in péstuje sina svojega kakor nekdam, ko je niso bili še prijeli ljuti pomorščáki in na pródaj odpeljali tjà daleč za mórje v deveto deželo.

Tako so ljudjé pripovedovali daleč okoli, in kdor je mogel priti Vido pogledat, prišel je in se sam prepričal, da je res Vida prišla nazaj. Nekateri so znali

vso povest bolj obširno, edni tako, edni drugače, ti bolj grozno, óni bolj zanimivo.

In tudi Vida je bila nekako tako povedala, pa ne natanko. Ko so jo pa hoteli izpraševati, stresnila se je in prosila, naj jo pusté, da pozabi grozno preteklost.

In Anton Samorod ni pustil, da bi jo bil kdo z vprašanji mučil, pa tudi sam je ni hotel. Kar ji je na očéh bral, storil ji je. Čuval jo je kakor zeníco v očesi, kakor bi se bal, da bi mu ne bila še edenkrat odvedêna.

A tudi ona je bila vsa drugačna nego prej. Izginila je bila nekdanja ošabnost. Prejšnjih časov svojeglavost in upornost sta se umeknili nasprotnim lastnostim: udanosti in pohlevni pokorščini.

Svojemu možu nasproti je bila tiho ljubezniva, storila mu je vse, pazila na njegove želje, povsod je bila njena mehka roka.

Z res preveliko ljubeznijo pa je ljubila dete svoje, katero bi bila najrajša zmerom gledala. Mož jo je moral nežno opozárjati, naj ne dela preveč dobrega v svoji ljubezni, da sinka svojega ne preneguje.

„Zakaj ne prideš več k nam, zdaj ko smo zopet srečni?“ vprašal je Anton brata župnika.

„Star sem in najrajši sem sam,“ odgovorí župnik pa tiho posluša dalje Antonovo hvalepolno pripovedovanje o Vidi. Molčí, in s časom na drugo stvar zavije pogovor.

Tako sta pretekli Antonu Samorodu dve leti srečno, izvzemši smrt tasta in tašče, katera je bil Bog oba v edni zimi poklical k sebi.

Je li bila tudi Vida srečna ta čas? Pogrešala ni ničesa. Vsi ljudje so mislili, da mora biti srečna. Če ona ni, kdo bi bil? Sámó obilico ima okoli sebe, dobrega možá, zdravo, ljubo dete, česa more več zahtevati? Da sta ji roditelja umrla, to je pač samó naravno, ker stara sta bila oba in pripravljena zameniti dolgo življenje polno dobrih déel in pobožnosti z bolj-šim ónim svetom.

Ni bilo videti, da bi bila srečna. Usta njena, ki so nekdam na Basnigójevini gori v deklíški dôbi znala lehko regečoče nasmijati se, da je od skal odmevalo, držala so se zdaj vedno resno; vse lice je imelo nekak tožen izraz in kadar jo je Anton izkušal v dobro voljo spraviti, opazila je to in poskušala ustrezati mu, toda njeni nasmehi so bili vidno prisiljeni.

Osemnajsto poglavje.

Vida ni ves čas po svoji vrnitvi nikamor z dóma šla dalje nego do cerkve. Z nekako naglo strastjo se je branila iti z možem h kakim daljnim znancem ali v tržaško mesto.

„Ali jaz bi rad, da greš edenkrat z menoj,“ reče Anton, ko se je pripravljajl v Trst.

Imela je sicer namen in vzrok, da bi ne šla. Ali prvič želja moževa, drugič urojena ženska radovednost, in poleg tega tista mordà tudi človeška lahko-miselnost, ki nas goni v nevarne položaje, ako smo nevarnost uže večkrat srečno prebili, ali strah pred njo pozabili; vse to jo je nagnilo, da je šla z možem. On je hotel tri dni v mestu ostati in z bratom sta bila zmenjena, da on tretji dan tudi pride tjà.

Prvi dan je hodil po svojih opravkih, drugi dan pa je spremljal ženo okoli. Ko sta hodila ob morji, opazovala je Vida izredno vesela velike in male ladije vseh národov in vetrov.

Zdajci pa glavo upogne, obraz na pol zakrije in začne se tresti.

„Kaj ti je?“ vpraša mož ostrašen.

Ona ničesa ne odgovori, ampak zavije v stranske ulice. On, držeč jo, gre ž njo in jo izprašuje, ali ji je slabo, ali kaj je?

„Nič,“ reče napósled. On ne odjenja. „Nič mi ni,“ odgovarja ona. „Pojmo domóv!“ Vêde jo v svojo gostilno. Od tam je ni bilo več nikakor v mesto spraviti, neprestano je silila, kakor razvajen otrok, domóv in domóv!

Na vse zgodnje Antonu res ni kazalo družega, nego ustreči ji ter peljati jo domóv, da-si je moral drugi dan zopet v mesto. A storil je to rad, da-si mu nenadna slaba volja žene ni bila po godu.

Tretji dan je bil zopet sam v Trstu in je z bratom v pogovoru stal na javnem trgu, ko zapazi dva možá mimo gredoča.

„Paoli!“ zakliče in pustivši brata stópi k njima.

„To je tisti, ali ga ti poznaš?“ vsklikne veselo dolg, tenek mlad človek z nemškimi rdeče-rumenimi lasmi in izredno velikim, ostrim nosom, vredni tovariš Paolijev, katerega uže poznamo, Pietro Musolino.

„Kdo tisti?“ vpraša Samorod osorno po stráni, ker Musolina ni poznal in je hotel govoriti s Paolijem.

„Nič, nič, pústi, pozná te po videzi,“ odgovarja hitro in očito v hudi zadregi Alberto Paoli.

To pa je Samorodu še bolj vzbujalo sumnjo. Izrek „to je tisti!“ zdel se mu je razžaljivo, nekako porog-

ljivo rečen, hotel je torej vedeti, kaj pomeni, in on ni bil človek, ki bi se dal oplasiti, zapóred ostró tujca vpraša, kaj pomeni ta beseda.

Musolino je bil s tem tudi žaljen. Torej se je ježno vspel in grobo odgovoril vso istino:

„To je tisti, ki za Paolijem ostanke pobira, tisti, ki sem ga včeraj videl doli pri morji hoditi z óno žensko, ki je pred dvema letoma nama ušla, ali pravo za pravo le Paoliju, on jo je v Benetkah imel. No, ali ste zadovoljni s to novico? Ali pa jo mordà uže veste? Midva sva časih govorila o tem, zato sem mu ravno zdaj pravil, da sem jo videl. In z Vami je šla. Vas si človek pač lahko zapomni, za edno glavo . . .“

Dalje ni mogel izgovoriti, kajti Antonova silna desnica se je bila iztegnila proti njemu in dolgi Samorodovi prsti so ubrali kakor železne klešče naprsno obleko Italijanovo.

„Kaj si rekel!“ zamolklo vpije Anton.

„Pomagaj!“ vpije Musolino, ali ko se ozrè, vidi, da je bil prijatelj Paoli pobegnil.

„Anton, kaj pa delaš?“ tolaži ga brat, ki je bil pristopil in se ustrašil videč divji pogled brata svojega.

„Si li čul, kaj je rekel?“ vpije Anton.

Ljudjé se začnó nabirati in gledati.

„Pustite me!“ prosi Italijan.

„Rekel je, da je bila žena moja pri njem in Paoliji, ni li res? Nisi tega rekel?“

„Ne pri meni, tega nisem rekel! Pri Paoliji! Jaz nisem védel, da je Vaša žena.“

„Pústi ga, Anton, in pojdi z menoj, glej ljudi,“ pravi župnik, katerega je bilo strah, kaj utegne še priti iz tako naglo in strašno razkritega tajnega greha.

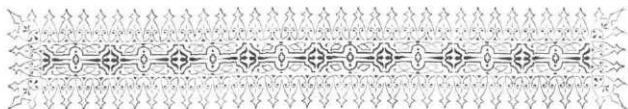
„Ljudjé, kaj so mi ljudjé! Kje je óni? Paoli, jaz ga hočem imeti. Zakaj je pobegnil? Brate, ali je res?“

S trudom ga je brat pregovoril, da je pustil Italijana in da so odšli, češ, da gre iskat Paolija. Anton je bil nekaj časa potem tako zmeden, da se je dal v gostilno peljati, da ni videl, kdaj ja je bil Musolino zapustil. Ali v tem je mislil, in razni slučaji, razne podobe, izkušnje, prikazni, besede, celó molčanje njeno, čas, vse vkup mu je vrelo po glavi in se strinjalo v edno strašno podobo.

„Laž je bila, kar mi je pripovedovala? Ona me je bila sama zapustila, ž njim šla in mu potem ušla, ko se ga je naveličala? Reci mi, da ni res, reci, brate, da ni res tako!“

Brat župnik ni nikoli legal, on ni mogel réči, da ni res tako, on, ki je uže davno védel bridko resnico.

Devetnajsto poglavje.

Bližal se je večer, a vedno je še župnik Samorod v velikih skrbéh čakal v gostilni svojega brata Antona, ki je bil popustil ga in šel iskat Italijana Paolija. V navadnih stvaréh je imel dober svèt starejšega brata duhovnika vselej veljavo pri Antonu, ali kadar je govorila strast, tačas bi bil župnik zastonj govoril. Tako tudi denès župnik ni ničesar opravil, ko ga je prosil, naj izkuša mirno premisliti stvar in ne prenagljeno delati. Kakor vihar je Anton zdirjal po mestu s prisego, da mora najti Italijana. Župnik je Boga molil, da bi se bratu ne posrečilo dobiti Paolija, ker védel je, da tù mu pojde za življenje in smrt. Zatorej se v stráhu ni upal geniti nikamor in minute so mu bile dolge kakor ure.

Edino, kar je bil storil, bilo je, da je odposlal hlapca na dom Samorodov, Vidi poročat, da Anton vse vé, naj se torej umakne z dóma, naj se dobro in kam dalje skrije, dokler možá prva divja jeza ne mine. Kajti kaj bode Anton z ženo storil, tega se župnik

misliti ni upal, kakor je pa brata poznal, bal se je najhujšega.

Mrak je uže bil, ko Anton ves spéhan pride k čakajočemu bratu v gostilno. Truden séde za mizo in glavo podprè. Obraz mu je bil ves izpremenjen, pogled divji, lasjé razmršeni. Župnik se ga je bal ogovoriti.

„Nisem ga našel, ušel mi je za denès,“ reče Anton zamolklo.

„Bog je tako hotel, da ne storiš česa v naglosti, kar bi ti kesneje žál bilo, kadar stvar hladno premisliš.“

„Žál? Meni žál? Morem li ga večkrat ubiti, gada? Ko bi imel vsaj sto src, da bi ga stokrat zabòl! Bog? Kaj ima Bog tù opravka? Zakaj ga ni z nebeško strelo zadel ali v zemljo pogreznil tačas, ko mi je prinesel hudiča s seboj v hišo? Zato naj zdaj meni delo prepustí in jaz je dovršim, če sam poleg tega devetkrat poginem.“

„Ne kòlni Bogá!“ prosi župnik.

„Ne bój se záme. Prej ne poginem, predno ne kaznujem obéh. Njega in nje.“ (Tù dá Anton ženi svoji ime, ki ga nismo zapisali.) „Ha-ha-ha! Pojdi sem in pljuni mi v obraz, brate! Jaz nisem mož. Še stara krmežljava baba, ki sáma sebe pozablja, ne bi se bila dala tako grdó za nos voditi, tako slepariti, kakor sem se dal jaz. Brate, zaničuj me, prosim te, smeji se mi! Smešen sem prekleto! Uteče mi žena za

laškim fantalinom. Kadar se ga naveliča, pride nazaj zopet k meni in jaz vsaki pripovedki rad verjamem! Povej mi, ali bi bil še kdo verjel? Povej mi, kako jo naj zadavim?“

„Kazen prepuščaj Bogu, sodba je njegova. Ona je tudi dovolj kaznovana za mlado svojo lehkomiselnost, skesana je, odpustil ji bode še Bog,“ reče župnik.

„Dovolj kaznovana? Koliko je dovolj? Mlado lehkomiselnost, praviš? Ti hočeš reči s tem, da je starega zapustila in šla za mladim laškim gizdalinom. Mene, starega? Pa ne samó mene, ne, ne samó mene!“ vpije Anton in iskré se mu divje oči. „Zapustila je mlado dete svoje, dete moje. Mačka bi se s tigro v boj spustila, predno bi mlado svoje ostavila in šla, plaha zajka brani svoj zárod, le Bas-nigójeva prekleta hči je mogla dete svoje zapustiti in za tujim obrazom ubegniti! In to mi svetuješ ne kaznovati? Bog tega ne sme odpuščati! Pa če hoče on, Anton Samorod neče, véš, čuješ? Ko bi bila samó mene pustila, dejal bi bil mordà, pa le mordà: prestar, pregrd sem ji, prepust, naj ide, naj se nasiti . . .“ (govor Antonov je bil tù nadalje nezapisen), „pa naj se ne prikaže več. Ali ženska, ki more svoje dete zapustiti, ki prestane biti mati, ne more pri meni živeti. Si li uže slišal kdaj o taki materi? Nisi! Vida sáma je to mogla, in glej, jaz sem to žensko rad imel, jaz. Ali te ni sram takega brata?“ Zakrije si oči in mej prsti so mu tekale solzé od silne jeze.

Kaj je mogel župnik na take besede odgovarjati? Kar bi bil rekel, bilo bi olje v ogenj. Obá molčita nekaj časa. Anton potem le zdaj pa zdaj v mizo zarenči, znamenje, da se mu divje misli v možjanih dalje razpletajo.

„Pij, potem ideva počivat in jutri bodeš bolje sklepal, kar ti je storiti,“ reče župnik.

Anton je pač pil, a rekel: „Kaj mi je storiti, to je uže skleneno. Počival prej ne bodem, predno nimam njega pod pestjó. Kadar óni . . .“ — naše peró ne smé zapisati imen, katere je Samorod Paoliju dajal — „jenja dihati, potlej pride ona na vrsto. Potlej hočem počivati, ali kar bode. Mordà pridem potem sam na vrsto; vse ednako mi je. Ona za njim! Ti greš domóv. Vzemi otroka od nje stráni, ž njo ne govôri, če si brat moj. Ona ni več žena moja. Žena? Ha-ha-ha! Kako jo naj imenujem? Ali mi ne véš povedati najgršega imena, da je dam tej babi, katero iskaje sem pol svetá prehodil, od bolesti skoraj zblaznel, za katero bi si bil dal iztrgati srce iz telesa? Povej mi najgrše ime zánjo!“

„Nikar ne pozabi, da je bila zapeljana, da je bila premláda, ko te je vzela. Misli sam na sebe več,“ reče župnik.

„Zapeljana! Dà, ali zato je treba dveh, zapeljivca in nje, ki se je dala. — Spal ne bom prej, to ti prisizam, predno ne dobim zapeljivca.“

„Kje ga moreš iskati, če je mesto zapustil? Jutri idiva rajši domóv . . .“

„Ne. Še nocoj gre ladija v Benetke in jaz ž njó. Drugam ni šel kakor domóv. Jutri ga najbrž uže imam. Potem pridem domóv. In potem pride ona na vrsto . . . Vidiš ga!“

S to besedo zasadí s silno močjó svoj dolgi nož v mizo. „Tako gotovo, kakor je Bog za nas umrl, ti povém: Krvav in še gorák prinesem ta nož domóv, izpúljen iz prsij óne italijanske kače in potlej je njen, če me domá počaka, če se mi ne umakne tako daleč, da naše solnce ne prisije za njó več. Pa otroka ji vzemi, précej! Ali pa mólči! Dà, tiho bodi, da pridem jaz domóv.“

Strah je bilo župnika. Poskušal je tolažiti, pogovarjati, ali Anton je ednako govoril dalje in ko je ura prišla, ob kateri je začel mesec vshajati, odšel je na ladijo, ki ga je imela nesti v Benetke na krvavi pot osvete.

Župnik je mogel le Bogá prositi, naj varuje brata umora. Ali védel je, da se reši le, če Bog tako storí, da Paolija ne najde domá. Odhod Antonov bi bil potem še celó ugoden, ker bode mogoče Vido daleč od razljučenega možá odpraviti in rešiti.

Dvajseto poglavje.

Preverjen je bil župnik na potu domov, da Vide ne najde več na Samoródini, temveč da se je na njegov opomin in svèt, ki ga ji je bil v naglosti pismeno iz Trsta poslal, uže umeknila in skrila. Da on zvé njeno bivališče, to je trdno upal in namenjen je bil, če ni šla dovolj daleč in če ni dovolj varna, skriti jo še bolje. Čas, mislil je, bode tudi Antona izpremenil, ohladil mu maščevalni duh in Bog vé, da-li se ne bode dala stvar zravhati toliko, kolikor je mogoče. Saj je bil dober posrednik za prihodnjost tù, nežni sinko, najboljši prosilec za mater. Torej časa dobiti in morda bode še vse dobljeno in popravljeno.

Kako pa se začudi, ko pride na svoj in Antonov dom, na Samoródino, in Vido tam najde. Bila je prvi hip, ko je dobila njegovo poročilo, poslušajoč le naravni nagon samohranjenja res zbežala v rojstveno svojo hišo, na Basnigójevino, kjer bi je Anton vsaj prvi hip ne bil iskal in kjer bi se mu bila utegnila skriti, ako bi prišel. Ali drugo jutro se je bila uže

sáma zopet v Samoródino vrnila, predno je bil župnik tjà prišel. Vrnil se je bil óni kljubovalni ponos, kateri ji je bil lasten kot deklici. Naj se zgodi, kar hoče! Naj storí ž njo, kar hoče! Naj jo ubije, ali zapodí po svetu, če hoče!

„Za Boga, kaj delaš tù, pojdi stráni, da te ne najde, domá ne smeš biti,“ prosi župnik.

„A jaz hočem biti,“ reče ona.

„Ti ga ne poznaš, kakšen je v divjosti svoji. On te more — usmrtiti!“

„Naj me! Toda poslušati me mora prej. Povedati mu hočem, da sem kriva, da me ima pravico umoriti. Ali nisem sáma jaz kriva, on tudi, Vi tudi, moji starši tudi, vsi vi ste kriví. Pomagajte mi, da mu to v obraz povem, potlej me pa naj ubije. Vi znate to bolje povedati, in veste vse in razložiti si morete vse. Kolikrat sem premišljala jaz, ali povedati ne znam, zato mi Vi pomagajte. Kadar bode to vse slišal in pozneje vse premislil, kakor sem jaz, odpustil mi bode morda vsaj nekoliko. Ne bežím, ne! Ko sem prišla sem nazaj iz sramote svoje, nisem mislila legati. Ničesa nisem mislila zakrivati. Menila sem, da on in ves svet úže vé in zna sramoto mojo. Šele ko sem videla, da nì on, nì mati, nì nihče ne vé, kaj je res z menoj bilo, porabila sem óne izmišljene govorice. Hotela sem, ko sem hodila domóv, le svoje dete še edenkrat videti. Potem naj me mož ubije, če me hoče. Ostala sem potlej pri njem, saj veste, ničesar ni slutil, da mu lažem.“

Ali po noči se trdno spati poleg njega nisem upala iz vednega strahu, da mu v spanji in sanjah ne bi izdala, kar mi je težko ležalo na vésti. Kaj mi je pomagalo, ko sem se moža spoštovati naučila šele potlej, ko ga več nisem bila vredna. Nikamor se nisem upala, govoriti nisem več znala, vse misli so me bôle, o vsakem tujem berači sem se ustrašila izdajalca, vsak pogovor mej ljudmi me je pikal, vsako vprašanje me je vznemirjalo. Tako sem živela. Zatorej naj zvé vse, vsaj bo edenkrat tega konec. V Trstu, ko sem ónega nesrečnega človeka ugledala, strepetala sem in slutnja me je obšla, da zdajci pride, kar je res prišlo. Zato le pustite, naj me umori, če me hoče. Le poslušati me mora. Zakaj je bil tak z menoj od kraja? Čemu mi je ónega človeka pripeljal v hišo in dal priliko? Vi ste vedeli, da ni prav, če Vašega brata vzamem, Vi ste mi edenkrat odgovarjali, dobro se domišljam. Ali zakaj mi niste vsega povedali, da bi bila jaz, mlada in neumna kakor junica na paši, razumela zakaj! Vi vsi mi niste povedali, da ga moram ljubiti, če ga hočem vzeti in če hočem srečna biti z njim. Kdo mi je to povedal? Mati ne, oče ne, on ne, Vi ne, a jaz sama nisem védela. Vzela sem ga iz lehkomiselnosti in otročje nevednosti. Oni človek šele, njegov znanec Paoli, moral je priti, da mi je povedal, česa pogrešam v zakonu, da mi je ukresal iskro, ki je dre-mala v meni, iz katere se je razpalila vroča strast, ki me je gnala do tjà, kjer sem bila in kjer sem, ki

mi je kazala v nebesa, pa me pehnila v pekel. Mlad je bil kakor jaz, lep, meni vrsten, govoril je, kakor je moje vroče srce hrepenelo in kakor še nikdo z menoj ni govoril prej. Jaz sem mu verjela. Kako ne bi bila, saj se mi je zdelo, da vsak dih v meni ti-sočkrat potrjuje resnico njegovih besedij. Tačas sem vas preklinjala vse vkup, da ste me nepoučeno in prenagljeno pustili v jarem, ki mi ni bil znan, preklinjala, da ste mi tako odtegnili vso srečo, vso ljubezen, katero sem imela pravico zahtevati jaz, kakor vsaka druga ženska pod solncem, dà, še bolj jaz nego vsaka druga. Zakaj ste me pustili tako nepoučeno, zakaj me je on vzel, zakaj mi dal priliko, da sem verjela človeku, ki ga zdaj kolnem do nebes? To, to mu dopovedati mi pomagajte, potem naj me zabode, če hoče, ali pa pojdem sama na pečino in naj me sune v mórje.“

„Ubožica! Tudi ko bi ti bili prej pripovedovali in te učili, ne bi bila verjela. Mušici ugaja svetla luč, letí k nji po večjo srečo, nego je v navadnem večernem hladu, pa najde trpljenje in smrt. Jaz to umem. Ali tvoj mož tebi nasproti tega zdaj ne bode hotel, ne mogel umeti. Pústi ga samó meni, s časom mu dopovem sam, kar mu hočeš ti. Zato se moraš odtod umekniti stráni,“ reče župnik.

„Nikamor ne grem.“ Pri tem, rekel bi, svojeglavnem izreku je Vida ostala. Bila je zopet vsa óna kljubovalnost, óna ponositost v nji, ki se ji je dek-

lici tako dobro pristajala, in vender kak razložek v nji mej tedaj in zdaj!

Kar je župnik rekel in dejal, da bi jo pregovoril, bilo je zastonj. Udala se je v neko apatijo in nič ni odgovarjala. Staremu móžu je bilo strašná težko pri srci in silno se je bal vsakega prihodnjega dneva.

Ostal je na Samoródini. Hotel je in moral je osebno navzočen biti, kadar pride brat domóv, ker le on ga je mogel zadrževati, in bil je tudi namenjen z vso životno močjo, da ne bode storil kàj silovitega.

Čakał je dva, tri dni, pet dnij, teden. To je bil strahovito dolg čas, vsak dan leto in več.

Antona ni bilo.

Župnik je od dné do dné bolj bledél. Poslal je pôsle v Trst pozvedávat.

Štirinajst dnij potem je dobil pismo.

Nesel je pismo Vidi, zaničljivo jo je pogledal, oh, tako kakor ta zmerom dobri obraz nikdar pogledati ni znal, vrgel ji pismo pod nóge na tla in rekel:

„Ne bój se, ženska, ničesa hudega ti ne bode storil tvoj mož, ne more ti več, ti si mu vse.“

S temi besedami se obrne in odide.

Vida se hlastno pripogne po pismo, ali ko ga ima v roci, trese se vsa, ne upa si pogledati, kaj je v njem. Napósled bere, bere, bere, pismo ji odpade na tla, počasi vzdigne obe roki, objame lépo svojo žarečo glavo in zavriska tako strahovito, da se je rázleglo po vsem Samorodovem dvorci, potem se pa zgrudi.

Ednoindvajseto poglavje.

Adrijansko mórje je ležalo gladko in svetló v večernem jesenskem solnci. krasen pogled z vzvišene kraške obale. Človek bi bil ta prizor gledal in se ga nagledati ne mogel, pa rekel: ej, lep je ta svet, radujmo se ga, dokler živímo, saj dolgo ne bomo, in kadar nas ne bode, veselili se ga bodo drugi, če bodo pametni.

Ali Samorodov ovčár Stóklas ni gledal velikanske podobe gladkega morskega lica v večernem jesenskem solnci. Koracál je za ovcami, ki so se pasle pred njim mej skalovjem po borni travi, pa skoro ničesa ni videl, nì svoje ljubljenske velike bige, ki je zadnja mlade imela, nì najmlajše bácke, posebno ljube, nì starega ovna, na katerega je imel sicer posebno pozorno okó, ker znal je njegovo čedo zapeljavati. Ničesa ni videl, razven zadnjim ovcam repe in časih malo hrbta, pa svojega psička, ki ga je žalostno hodil gledat, kakor bi hotel vprašati: „Kaj ti je, Stóklasek, suha góba, kaj jokaš? Glej, ti in solza, to se ne sklada, kdo bi dejal, da si tak?“ In tam za skalami se oglasi znani klic

„hoj-hoj!“ Vselej je znal Stóklasek odgovoriti preko skal in dupelj še z lepšim „hoj-hoj!“ Ali denès mu je tako grlo zdrhavalo, tako goltánc davilo, glas jemalo, sapo zapiralo, da še s psom govoriti ni mogel, nì z veliko bigo, kamo še da bi zaúkal, da bi slišal sosednji pastir ovác najemnikovih na Basnigójevini. Ali ravno ker mu je, v njegovi žalosti treba bilo človeka, in ker ga je tudi prijatelj ovčár zopet klical, začne svoje ovce poganjati navzgor proti njemu, óni pa svoje poganja doli. Pa denès Stóklasek ni srdito bičal svoji *jati debelih malo občutnih kožuhov, temveč pomalo in mehko je padal sukani jermen po ovčjih hrbtéh, kakor legak opomin ali pastirska prošnja: stópi, stópi, živálca, dve pedí naprej! Ko sta blizu prignala, drug do drugzega, pustita čedo ter se bližata kakor dva vojskovodji v Agamemnonovem času, in psa sta jima za pribóčnika.

„Sédi no, da kàj povéš. Kaj je vender doli pri vas na Samoródini? Čudno govoré in pripovedujejo ljudjé. Je li res, da ni gospodarja več? Da so ga ujeli tisti grdi hudi zamórci in ga ne dadó več od sebe, temveč ga bodo živega deli na raženj in pekli, zato ker jim je ušla žena njegova?“ vpraša sosednji ovčár Stóklasa, ko je bil do njega prišvépal in trdo sèl na trda tla, kakor bi se spustil na mehko blazíno.

„Zamórci?“ vpraša poslednji. „E, kaj pa! Kdo je dejal, da je mej zamórcce pàl? Mej Lahe je pàl, mej Lahe,

tam mej óne ónkraj morjá in nikoli več ga ne bom videl, umóрили ga bodo, pravijo vsi takisto.“

Stóklasa zopet posili jok.

„Sóli se, sóli! Če ne bodeš njegovih ovác pasel, e, nu, bodo pa, čegaver uže družega. Ne veš, kako te je edenkrat tepel tù-le doli?“

„O tepel! Naj me tepe, da me potepe, naj koža od mene visí, kakor od lipovega líčja plašč, naj mi oklesti pól zadnje opláti stráni in stráni, samó da bi me še mogel, da bi ga še živega videl,“ reče Stóklasek, poštena duša, in jaz vérujem, da mu je bila živa istina, kar je možíček govoril.

„A zakaj ga bodo umóрили, praviš?“

„Ko bi jaz védel! Ali nekaj hudega in groznega mora biti, ker od tistega časa, kar je naša gospodinja to zvedela, čisto je iz uma, ne vé kaj govórí, bléde se ji, da je človeka strah pred njo. Pomisli si, včeraj me je dobila za hlevom, in kaj storí? Poleno, leseno poleno s tnala mi molí in pravi, da je nož, nož, čuješ! in hoče, naj ji ga jaz v srce zasadim. Hitro sem bil na óni kraj hleva zbéžal in smuknil po lestvi na hlev, od groze sem se tresel, dokler nisem zmolil dva očenaša in véro,“ pripoveduje Stóklas.

„Ali kaj je vender naredil? Nekaj vender pravijo?“

„I, meni se zdí, da jih je sila potolkel, tako za kakove pol vojske. Menda so ga uže dražili, da so mu vzbudili jezo. Kadar je pa naš gospodar jezen, joj, ti ne veš, kakovo moč imá!“

„A Lahí so ga vender.“

„Ni vrag, ko jih je toliko. Saj še osé, ako jih je poln osír, človeka do smrti opikajo, če mu vse pridejo do kože,“ dejal je pastir.

Jezdec se je prikazal po potu proti Samoródini.

„Kdo je óni?“

„Jej, to so gospod,“ reče Stóklas in vstane.

Gospod je bil samó župnik, ki je počasi na konji prihajal.

„Tega vprašaj, on natanko vé vse, ker je brat,“ svétuje sosednji pastir.

„To je, da vé. Ali jaz si ne upam vprašati. Pojdi ti. Jaz vé, da je dolgo z dóma bil uže dvakrat. Gotovo je bil šel čez mórje in mislili smo, da ga bode otél ali izmolil, ali odkupil, ali kakor je volja božja. A glej, sam je. Pojdi, vprašaj!“

Oba stopita k bližnjemu potu.

„Kako je gospodinji?“ vpraša župnik Stóklasa.

„Nisem je videl denès,“ odgovorí ta in župnik počasi jezdi mimo.

„Ali je res, da bodo gospodarja Samoroda Lahí umóрили?“ vpraša boječe sosednji pastir.

„Molíta zánj!“ odgovorí župnik in odjaha.

Ko sta pastirja ugibala, da mora biti res hudó zánj, če je uže molitve treba, kakor za umirajoče, prišel je bil župnik do rojstvene svoje hiše.

Poznalo se je, da ni tù pravega očesa več. Vse je bilo razvlečeno, družina je delala, kar in kolikor je kdo hotel; jemali so, kjer je bilo kàj.

Notri v véliki izbi je našel Vido. Srepó ga je pogledala, ali nič ne izpregovorila. Sedela je na klópi pri veliki pēči, oblečena samó na pol, neomita, zmršenih las, ótlih očíj, bleda in suha — Vida, a nobena podoba lepe Vide več.

„Kako ti je?“ vpraša župnik.

Nobenega odgovora.

„Pojdeš z menoj? Anton bi rad s teboj govoril, rad bi ti povedal, da je vse pozabljeno, vse odpuščno,“ reče župnik mehko in glasno.

Vida se ne gane. Dekla pride noter in župniku pové: „Največ tako sedé in ne govoré in ne slišijo.“ Zastonj se je župnik trudil, da bi jo pripravil do govorjenja. Ničesa se ni spominjala, ničesa védela v tem hipu.

Zblaznela je bila, ko je brala vést, da je njen mož umorivši njenega zapeljivca in ednega ónih, ki so ga za to prijemali, v zápor dejan in čaka smrtne kazni od neizprosnega tujega zakona.

Ona je bila gréšnica, a njega je spravila v smrt! On, najpoštenejši mož, za njen greh mora pustiti življenje svoje. Misel, ki je pač tako velika, tako strašna, da je zmožna uničiti vezí, ki vežejo duh in teló, uničiti óno veliko moč, ki človeka dela šele človeka.

Žalosten je župnik napósled poleg neme ženske sam obsedél nem in se udal tožnim mislim. In daleč jih ni bilo treba iskati. Tù pred njim je sedela ženska, ki se v sreči svoje sreče ni zavédala, ki je hotela srečnejša biti, a je prišla v največjo nesrečo. Nezadovoljnost z malim želí velicega; z dobrim in dosežnim ne nasičen, išče človek boljšega, najboljšega, toda najde ne le slabše, nego pogin svoj in družih ljudij.

Dvaindvajseto poglavje.

Mej štirimi stenami tesne izbice v Benetkah, v katero je puščalo samó malo, debelo omreženo okence nekoliko solnčne luči, sedel je nekdanj ponosni Anton Samorod na surovem lesenem stolu in podpiral glavo ob mizo. Kakor se je pregenil, zarožljalo je železje na njem, ki mu je težilo roko in noge. Na mizi je bil vrč z vodó in vinom, kruh in druge jedí. Anton ni tajil pred sodniki, in tajiti bi bilo zastonj. Vpričo ljudij je našel Paolija v krčmi, pritisnil ga v kot, tam sta šepetaje govorila, vender le malo časa, potem je Paoli zakričal in padel v srce zaboden. Samoród je bežal skozi duri, a ljudjé za njim in zunaj so ga prijeli. Ali ni šlo lahko, več jih je bilo ranjenih, mej temi eden, ki je bil javni stražnik, tudi usmrčen. Zdaj je Samorod čakal sodbe. Ni bilo dvojbe, kakšne. „Glavo za glavo“ je veljalo pri benečanskih republikancih tako, kakor drugod.

Prvi dan zapóra Samorod ni mislil družega, nego o zadoščenji svojem, o sebi nič. Zdelo se mu je kakor

samó ob sebi razumno, da tù ne ostane, da uže kako premaga vsa protivja. Ali kmalu je prišla hladna kri, premislek mu je razjasnil vse njegovo stanje. Smrti se ni bal, ali zdaj še ne bi bil rad umrl, domá bi bil rad še opravil, kar se moževi pristaje, potem naj bi bilo, kar hoče. Pa tudi v tej misli se je izpremenil, čem jasneje mu je bilo njegovo položje.

Pisal je bil bratu. On je bil prišel précej. Prepričati se je moral nesrečni mož le, da nì z denarjem, nì s prošnjo ne more za brata storiti ničesa, ničesa. Kar pa je bilo poskušati mogoče, poskusil je vse.

Samota in bližnjost smrti omeči človeka. Tako se je tudi Anton v ječi svoji predrugačil. Naročil je bratu, naj mu privêde sina, da ga vidi še edenkrat. In ko mu je brat prigovarjal, naj tudi ženo pustí k sebi, ker to je edini pomoček, da zopet pride k umu, bil je zadovoljen in pripravljen pozabiti vse.

Z nestrpnostjo je čakal svojcev. In ko je ob ne- navadnem času zarožljaj ključ v ključánici, stresnil se je čuvši glas sinka svojega.

Vzel ga je v naróčaj, na edno koleno, dete se ga je oklenilo okoli vratú in zapazivši železje na očeti, vprašalo je nedolžno:

„Kaj imate pa to?“

Dete ni védelo, da sedí zadnjič očetu na kolenu, vtisek novega prizora mu je bil imenitnejši, nego kakova skrb.

„In kje je ôna? Ni hotela priti?“ vpraša Anton brata.

„Ne more več,“ odgovori župnik zamolklo.

Jetnik obledí, izpusti dečka svojega, da mu s kolena zdrsne ter vstane počasi, kakor ne bi mogel sedèč slišati, kar je précej slutila duša njegova.

„Zakaj ne, izrêci, ne čakaj!“

„Na tem svetu je ne boš več videl.“

„Umr!a?“ hlastne Anton še bolj obledèl.

„Dà! Bog jo je rešil vsega duševnega trpljenja.“

Samorod pade na stol, glavo povési in nekaj časa potem reče:

„Ti veš, kaj mi je storila, koliko bridkosti, in kako je kriva, da sem tù, in da dolgo ne bom več. Ali tega ti ne veš, kako sem hrepeneče želel še edenkrat videti jo, videti jo le še edenkrat na tem svetu.“

Ko je to izgovoril, dvignejo se mu korenjaške, široke prsi, kakor bi se hotele razpočiti, in glasno zajoka. Starejšemu bratu so se tudi tihe solze polile in ko je otrok videl plakati očeta in strijca, plakal je še on; celó stari jetničar, vajen podobnih prizorov, pogledal je v stran in zarožlj!al s ključi, kakor bi hotel rêči: „Pustite jok, kar je, to je; malo še utegneta, dogovorite se o svojih stvaréh.“

In res so malo utegnili.

Štiri dni po tem prizoru je terjala državna pravica benečanska Samorodovo življenje.

Sin njegov, nežni Tonček je dorastel, šolal se, in bil velik gospod. Ni nam znano, ali se je večkrat spominjal roditeljev svojih; to pa vémo, da národ je to daleč okoli dolgo in različno pripovedoval v pri-póvedi in pesmi o ,lepi Vidi‘.

Pripomenek.

Ko smo se leta 1870. na Dunaji neki večer razgovarjali, kaj in kako bi bilo Slovencem pisati, povzel je Stritar besedo ter Jurčiču po priliki rekel takó: „Čudno se mi zdi, da se še nobeden pisatelj naših ni lotil ‚Lepe Vide‘. Ne poznam hvaležnejšega predmeta, nego je ta. To Vam je ženska! Le pomislite, kakšen roman, ali tudi, kakšna drama bi se dala pisati!“ Stritar je še nadalje razvijal zanimive misli in nazore svoje o ‚Lepi Vidi‘ in Jurčič mu je pritrjeval; ali z obraza mu je bilo brati, kako živo so se ga prijele Stritarjeve besede.

Národna pesem, katero je imel Stritar v mislih, slôve po Stanku Vrazu takó: („Narodne pèsni ilirske“ str. 149.)

„Lépa Vida.

Lépa Vida je peljnice prala —
Pèr kraju morja na sinji skali.
K nji pa se pèrpelje čèrni zamor'c.
Tako nji je rekô čèrni zamor'c:
„Kaj je tebi, lépa moja Vida!
K' nis' več lépa kakor pèrve léta?“
„„Kako hočem ti jàz biti lépa —
Biti lépa kakor pèrve léta,

Domá 'mam star'ga móža, boljno déte;
Céli dan mi déte prejokuje,
Célo noč pa móž mi prekašljuje.“
Tako nji je rekô čèrni zamor'c:
„Le z mèno, le z mèno, lépa Vida!“
Tako mu je rekla lépa Vida:
„Komu bóm sirota jàz pustila
Starèga móža in boljno déte?“
Tako nji je rekô čèrni zamor'c:
„Le z mèno, le z mèno, lépa Vida!
Le z mèno pojd' u Špansko deželo.
Po tebe pošlje me Španska kraljica.
Tam ti ne bóš družiga delala,
Kakor béle postlje postiljala,
In na bélih postljicah ležala,
In dojila Španskèga kraljiča.“

Lépa Vida v barko je stopila,
Ko sta užè od kraja odtegnila.
Je začela jokat' lépa Vida:
„Komu sèm sirota jàz pustila
Starèga móža in bolno déte?“
Perpeljaô njo je u Špansko deželo —
U Špansko deželo k Španski kraljici.
Vida zjutrej je zgodèj ustala —
Zgodèj ustala, pèr okni stala,
Gori pride to rómeno sónce,
Tak je rekla sóncu lépa Vida:
„Kaj te prašam, ti rómeno sónce?
Kaj détèce moje bolno dela?“
Sónce pravi: „Kaj bó zdej delalo!
Rauno zdej só svéčo mu dèržali;
Tvoj star' móž pa se po morji vozi,
Se po morji vozi, tebe iše,

In se po tebi, Vida, milo joka.⁴
Takrat še bolj se je zajokala,
Béle róke sirota je lomila,
In zvečer je spet pèr okni stala.
Gori pride ta presvitla luna:
„Kaj te prašam, ti presvitla luna!
Kaj détece moje boljno déla?“
Luna pravi: „Kaj bó zdej delalo!
Rauno zdej só ti ga zakopali;
Tvoj star' oče se po morji vozi —
Se po morji vozi, tebe iše,
In se po tebi, Vida, milo joka.⁴
Še bolj se je zajokala Vida.
Takrat pride k nji Španska kraljica:
„Kaj je tebi, moja lépa Vida!
De se mi ti tako milo jokaš?“
„Kaj bi se sirota ne jokala?
Ko sèm zjutrej jàz pèr okni stala,
Ino zlato kup'co pomivala,
Padla mi je u morje glóboko.“
Tako rekla je Španska kraljica:
„Nič ne maraj, moja lépa Vida!
Jàz bóm tebi spet drugo kupila,
Tebe bóm pèr kralju 'zgovorila:
Le lépo doji mi moj'ga kraljiča!“

Ko sva se poznejša leta v Ljubljani časih na daljših sprehodih z Jurčičem menila o njegovem pisateljevanji in mi je Jurčič našteval razne predmete in snovi svojim povestim, nikdar ni pozabil omeniti ‚Lepe Vide‘.

„Vidiš, ‚Lepo Vido‘ bi tudi pisal, pa je ne morem Morjá ne poznam, niti življenja po velikih pomôrskih mestih; pokrajine naše ob Adriji so mi tudi neznane, in brez teh si ne morem misliti ‚Lepe Vide‘. Opisavati pa jaz ne morem nobene stvari, ako je nisem videl s svojimi očmi!“

Tako mi je večkrat tožil Jurčič. Toda lepo idejo, katero je Stritar zasadil v njegovo srce, hotel je na vsak način upodobiti. Zatorej je leta 1875. in 1876. večkrat zahajal v Trst in poleti 1876. se je lotil pisanja.

Ko je dunajskega „Zvona“ prva številka leta 1877. prinesla začetek njegove ‚Lepe Vide‘, rekel sem mu: „Ti, kraj, kamor si postavil Basnigojev in Samorodov dom, pa jaz poznam. To je goriški Kras okoli Devina!“

„Res je!“ odgovori mi Jurčič. „Dolgo časa nisem védel, kje bi svoji Vidi postavil domovino. Lani (dné 5. marcija l. 1876.) smo šli, kakor veš, Wiesthaler, Kersnik in Drenik v Gorico k dr. Lavričevemu pogrebu. Začelo se je dobro daniti, ko pridemo na goriški Kras. In ko se peljemo z Nabrežine proti Tržiču, odprè se nam neizrečeno lep razgled čez Kras proti Devinu in Ogleju na Jadransko morje. Solnce je baš vzhajalo in obsevalo redko brinje po skalovitem Krasu. Tisti hip mi šine v glavo misel: To je pravo prizorišče za ‚Lepo Vido‘! Našel sem kraj, katerega sem prej iskal brez vspeha, in takoj sem začel pisati povest.“

A kakor vse druge povesti svoje, poslal je Jurčič ‚Lepo Vido‘ Stritarju prej, predno je zvršil vso. Ravno leta 1877. imel je pa Jurčič pri „Slovenskem Narodu“ mnogo posla. Tisto poletje je bila v Ljubljani huda politična agitacija zaradi volitev v kranjski deželni zbor, pri katerih je propala národna stranka po Widmann-Vesteneckovem pritisku in Jurčič se je te agitacije strastno udeleževal tudi osebno. „Inter arma silent Musae“ in tudi Jurčič je pretrgal v „Zvonu“ svojo povest s XIII. poglavjem (glej „Zvon“, III., št. 11. na 164. strani) tako, da je bil Stritar prisiljen v 13. št. na 208. strani svojega lista pripómniti: „Neprijetno je nam, da ‚Lepe Vide‘, ki je bila namenjena za ves list, ne moremo nadaljevati. G. pisatelj ima, kakor je videti, zdaj toliko opravila na političnem polji, da nima časa misliti na lepoznavsko delovanje. Želimo mu dobrega uspeha.“ In res pet mesecev, od dné 1. junija do dné 1. novembra, ‚Lepe Vide‘ ni bilo v „Zvonu“ na dan.

A da je počivala toliko časa, temu je še drug vzrok. Ko je namreč Jurčič meseca avgusta Stritarju poslal prvo nadaljevanje svoje povesti, izgubilo se je pismo na pošti. Misleč, da ima Stritar morebiti drugega gradiva na izobilje, in da je zategadelj odložil povest njegovo, pisal je Jurčič ‚Lepo Vido‘ dalje ter čez nekoliko tednov poslal Stritarju drugo nadaljevanje. Stritar, ki ni prejel prvega pisma, bil je preverjen, da je to (drugo) nadaljevanje nepretrgana povest, in je natisnil Jurčičev rokopis. Izostalo je ondukaj

popolnoma jedno poglavje. Pozneje Jurčiču ni bilo možno te napake popraviti. Jezil se je, a tudi trdil, da mu jedne stvari nikakor ni moči dvakrat pisati. Natančen bralec takoj opazi, da proti koncu povesti nečesa manjka, kajti nezadelana praznina zijá med sedanjim trinajstim in štirinajstim poglavjem.

Zanimivo je tudi naslednje: Takoj, ko je bil pričel pisati Jurčič svojo „Lepo Vido“, tožil je večkrat, da ni težavnejšega dela, nego opisovati — l é p o ž e n s k o. „Desetkrat sem uže poskusil, pa spet vse izbrisal in raztrgal,“ dejal je. In res je óne skromne vrstice, v katerih v drugem poglavji riše „Lepo Vido“, napisal stoprav, ko je bilo prvo poglavje uže tiskano. Pa tudi ta opis ima zgodovino svojo. S Kersnikom sta sedela nekega večera januarija meseca l. 1877. v krčmi, kar izproži Jurčič znova besedo o svojih gori omenjenih težavah. „Veš kaj? Pridi jutri na véliki ples v čitalnico, videl jo boš“ — Kersnik je imenoval tu znano „beauté“ iz ljubljanskih národnih krogov — „v svoji največji krasoti. Boljšega vzora za tvojo „Vido“ ti ne vem.“ Jurčič je šel v istini na ples, akoprem je óno damo uže prej poznal, in poslédek njegovega opazovanja so bile tiste tri vrstice v drugem poglavji, v katerih pa človeka nekako čudno dirne, ko poleg „bolj močnega telesa“, „najblažjega ovala obraza“, „svilnatih las“, poleg „očij v srce sezajočih“ zdajci bere: „nekako zarjavelo lice“. No, to zadnje je bila Jurčičeva iznajdba, ker lepi svoji Kraševki na Samo-

rodovem pečevji vender ni smel dati tako čistega belega in umetnega ‚teinta‘, kakeršnega je imel njegov — vzorec.

Naudajala je Jurčiča dolgo časa misel, da bi porabil idejo ‚Lepe Vide‘ v drami. A zvršiti ideje svoje ni utegnil. Nagovarjal je mnogokrat Kersnika še potem, ko je bila ‚Vida‘ uže natisnena, naj poskusi pisati dramo. „Taka ‚Lepa Vida‘ — realna, kakor mora biti, pa postavljena v naše živóče kroge — to bi bilo hvaležno delo,“ rekel je večkrat. Lotil se pa istega ni nikdar.

Habent sua fata libelli!

V Ljubljani, dné 31. majnika 1887.

Fr. Levec.

II.

Ivan Erazem Tatenbah.

Izviren historičen roman iz sedemnajstega veka
slovenske zgodovine.

(„Slovenski Narod,“ 1873.)

Prvo poglavje.

*Erat inter illustres Stiriae procures Erasmus
Tattenbachius nobilitate opibus nulli secundus,
in Franconiae circulo et in sacratione Styrorum.
Wagner, star kronist.*

sredi sedemnajstega stoletja so se pripravljale na našem slovanskem jugu, na Hrvatskem, v Primorji in tudi na Slovenskem, najbolj pa na Ogrskem velike stvari, katere bi bile sredini Evrope in posebno naši domovini odmerile ves drug tok zgodovine nego ga je imel naš národ, da bi usoda ne bila zadela glavnih početnikov prej nego so mogli zvršiti namene svoje. V te vélike načrte državnih prevratov je bil vpleten glavni ud na slovenskem Štajerskem naseljene plemenite rodovine, bogati in veljavni grof Ivan Erazem Tatenbah, knez Ravenštajnski, posestnik štajersko-slovenskih graščin: Konjice, Račje, Podova in Orehovavas pod Pôhorjem, Tribenek, Podčetrtek, Štatenberk, Frajštajn, Sonenberg in Videršnik; dalje posestnik hiše v Mariбору, v Vildonu itd. Šlo je v teh vélikih političnih namerah za nasilno odcepljenje Ogrske in južno-slo-

vanskih dežel od nemške Avstrije in za ustanovljenje svobodne Ogrske ter osnovanje neodvisne Hrvatske, kateri bi se bila pridružila Slovenija.

Za razumljenje razvitka usode tega možá, katerega glavni kós življenja in truda opisati je namen te vseskozi na našo zgodovino opirajoče se pripovedi, vsekako treba, da prej ob kratkem opišemo obče zgodovinski položaj tedanjega časa ter bralce seznanimo z osebami, ki so stale na čelu vélikega kretanja, katerega druge vrste faktor je bil naš Tatenbah in katero bi bilo kmalu vso mogočno habsburško državo vrglo iz starih stál.

Odkar so bili Čehi v slavni usodepolni bitvi na Beli gôri premagani, začel je bil v Avstriji véti nemški dub, protiven drugim národnostim. Najprej so to bridko čutili Ogri, potem Hrvatje. Oba ta národa sta bila pristopila iz svobodne svoje volje pod habsburško vladavino. Oba niti nista svojih národnih pravic „izgubila“ s tacimi upori kakor Čehi. Zato se je nezadovoljstvo razvilo najprej v teh deželah, in sicer v národni aristokraciji madjarski in hrvatski. Do vrhunca pak je v obeh teh deželah vskipela nezadovoljnost z nemško dunajsko vlado cesarja Leopolda I. po bitvi pri Št. Gothartu (cistercijskem kloštru na meji Štajerske in Ogrske, mej ogrskimi Slovenci) leta 1664. (1. dné avgusta), v kateri so bili Turki tepeni od cesarske armade, vójene po vojvodi Montekukuliji.

Ta bitev je bila jako važna, a za habsburško monarhijo dobljena samó po posebni hrabrosti Slovanov, osobito Hrvatov, ki so se bili pod vodstvom grofa in bana Zrinjskega, dalje po bodrosti Mađjarov in celó Francozov, kateri poslednji so bili Avstrijcem poslani na pomoč. Vender se je cesarju Leopoldu in njegovim nemškim svetovalcem tako mudilo mir s Turki sklepati, da dobljena bitev ni imela skoraj nobene koristi za kristijane. Za Hrvate in njihovega bana je mirovna pogodba, katero so nemški diplomati s turškimi na pol skrivaj sklopili, ne vprašaje ni Hrvatov ni Ogrov, bila tembolj razžaljiva, ker je Dunaj izrecno Turkom pritrdil na njihovo terjatev, da se po njih razsuta, prej od Zrinjskega edno uro od Kaniže na Muri zidana in po Zrinjskem imenovana trdnjava Zrinivaroš ne smé sezidati nikoli več.

A ne samó taka in ednaka mala preziranja in ničev mir s Turki, tudi druga važnejša naredba dunajskega dvora je ogrske in hrvatske veljake v dušo pekla. Po bitvi pri Št. Gothartu so namreč ostali nemški vojaki na Ogrskem in Hrvatskem. Povsod so se ti Nemci nosili mej domačini kakor gospodarji, surovo, prisvojevalno, razžaljivo. Tudi se je zlasti mej Hrvati s srdom opazilo, da se višje vojne in civilne službe oddajajo Nemcem, domačini se pak odrivajo. Tako je bil Nemec Herberštajn postavljen za višjega vojnega poveljnika v Karlovec, da-si je na to mesto po svojem dostojanstvu in domačinstvu pravico imel

samó hrvatski ban in „vél-mož“ Peter Zrinjski. V vojaški gránici, ki je imela še samostalno národno organizacijo, opaževalo se je, da se domači hrvatski vojvode, kakor so bili: Mitar Ostrovljanin, Petar Trifunac, Sima Omudjević iz Korbave, Stevan Orlović iz Like, Pavle Ornovčanin iz Posavja, Gruica Vukašin, uskoški vojvoda itd. — ne vidijo radi, in da dela cesarjeva gospôda na to, kako bi dobila vso oblast nad gráničarji. Vse to je razvnelo krí. Na Ogrskem je k temu še prišla nezadovoljnost luterancev, katere so préganjala in zatirala vérsko netolerantna oblastva cesarja Leopolda.

Póčiti je torej moralo, in zgodilo se je to v povestno-znani Zrinjski-Frankopanovi zaroti, ki se je raztegnila čez Ogrsko, Hrvatsko in (po Tattenbahu) čez naše Slovensko ter je razprostirala mreže svoje daleč na Poljsko, Francosko, Benečijo, dà, celó — — na Turško, torej pri ednem sovragu iskaje pomoči proti drugemu sovražniku.

Najprej so stopili ogrski veljaki in plemenitaši v dogovore in zvezo. Na čelu zarotnikom so od početka stali mej ogrskim plemstvom najveljavnejši možjé: palatin ogrski grof Veselénj, grof Nadasdj, najvišji deželni sodnik ali „judex curiae“, škof Lipaj, in Nikolaj Zrinjski. A nesreča zarotnikom je hotela, da so prej nego je bilo vse urejeno, umrli trije izmej teh: Nikolaja Zrinjskega je bil na lovu véper ali mrjasec raztrgal, Veselénj je tudi hitro

umrl (baje zarad družinskih razporov od nekoga ostrupljen), in škof Lipaj ni dolgo preživel svojih dveh tovarišev.

Tako je snovana zarota v početku uže izgubila tri genijalne odvažne možé. Izmej zgoraj imenovanih je torej ostal Nadasdj, kateri je z mladim knezom Rakocijem sklical tajen shod v Trenčinu in kesneje v Banjski Bistrici. Tù se je ogrsko plemstvo navdušilo za svobodo domovine svoje.

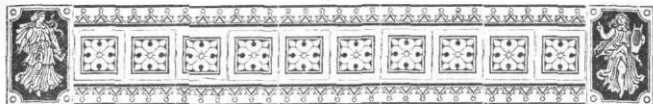
V tem ko so ogrski veljaki preudarjali, kako bi organizovali upor proti nemškemu Beču, hotel je fanatični Madjar précej delati. Neki mož, z imenom Vitnjedj, luteransk duhovnik iz Šopronja, sklene cesarja Leopolda uloviti ob priliki, ko se je ta imel voziti v Šotvin nevesti svoji naproti. Kadar bi bil fanatični Vitnjedj cesarja imel ujetega, hotel je od njega svoboščine ogrske dežele imeti potrjene; ako pa bi cesar ne bil vseh podpisal, ali, ako bi Vitnjedj bil zavoljo zapiranja cesarja nadlegovan, nameraval ga je umoriti. Da bi ga ulovil, zahteval je od Petra Zrinjskega vojaške pomoči. Peter Zrinjski, Hrvat, najbrž ni luteranskemu, na svojo pest delujočemu popu zaupal, ali pa se mu je tako energično početje zdelo še prerano, zato mu ni poslal vojaške pomoči. Zarad tega cesar ni bil ujet, pač pak so se zarotniki tovariša duhovnika Vitnjeda in njegove móžne izdaje takobali, da so ga hoteli s svetá spraviti, in je le-tá res

kesneje (1669. l.) nagle smrti umrl na Nežiderskem jezeru.

Glavni zarotniki na Ogrskem so iz početka mislili na vse. Prva stvar je bila, denarja dobiti si za vojsko. Da-si so se zarote udeležili bogati plemenitaži, vender so hoteli imeti gotove vsote. Zato je bilo skleneno s silo odvzeti državni denar, kateri se je imel voziti iz gorskih mest na Dunaj. Nadasdj sam je potoval v Kremnico, da bi zvédel, kdaj se denar vozi. Ali iz tega ni bilo ničesa, ker vojaški stotnik Čobornjak (po drugih virih Sobijanič) se je tačas napil, ko je imel voznike napasti. Tako so se prvi črteži unesrečili in so ogrski zarotniki dalje delali brez prave organizacije.

Čutivši, da jim po tacem treba zunanje pomoči, poslali so nekega Ladislava Balo v Carigrad. Ali tù je bil zopet kal nevspeha, ker to, kar je Bala govoril v Carigradu, izdal je neki navzočni Grk z imenom Panajoti, tolmač na dunajskem dvoru. Zarotniki so za to ob pravem času zvédeli, ker je bil vodnik Nadasdj svetovalec dunajskega dvora; tedaj so znali izdajstvo paralizovati in so od odločnega delovanja upali vse. Tudi v drugih zunanjih državah so ogrski zarotniki iskali zaveznikov. Škof Lipaj se je bil obrnil v Rim. Še več pak so računali na Poljsko in na Francosko.

Drugo poglavje.

Za domovinu, za veru krščansku
Boga višnjega na pomoč zazovte,
Vaših starih glas ponovte,
Na svoje protivnike navalte ognjeno,
Jedan drugoga izručite ljubljeno,
Živte bratinski, poginite viteški.

Grof Fran Frankopan.

Na Hrvatskem je bil duša zarotnega priprav-
ljanja grof Peter Zrinjski, hrvatski ban.
On je bil vseskozi pravi narodnják. Zato je
Madjare mislil samó upotrebiti, a namen njegov je
bil vidno, vspostaviti zopet hrvatsko državo, ka-
tera bi bila obsezala vso denašnjo trojedino kraljevino
z vojno gránico in bi se bila potem raztegnila na
jug mej Srbe in na severozapad mej Slovence.
V tem njegovem namenu ga je podpirala duho-
vita, krasna njegova žena, Anka Katarina Zrinj-
ska, ki je tudi brata svojega mladega Frana Krsta
Frankopana, kneza trsátskega, pridobila za to idejo.
Na dvorih Petra Zrinjskega in Frankopanov, namreč
v Čakovci, Ozlji, Bakru, Grobniku in Novem v Víno-
dolu, posebno pa na prvo imenovanih gradovih, udo-

mačile so se po teh hrvatskih veljakihi domače slovanske modrice, govorilo in pisalo se je hrvatski, ne pa samó latinski in nemški, kakor je drugod bilo tačas v navadi.

Dokaz temu imamo še dandenašnji. Fran Frankopan, bogataš in veljak se uže tačas ni sramoval peti in pisati hrvatske pesmi in delati drame celó v našem — slovenskem jeziku.*) Ravno tako je preložil Peter Zrinjski „Sireno morja adrijskega“, katero je speval brat njegov Nikola. Žena Zrinjskega je sama napisala hrvatsk molitvenik. Koliko spisov pa je utegnil kruti čas uničiti, ki je vladal teh dveh sto let, odkar so živeli ti junaki!

Misel, da se velika slovanska država na jugu mora raztezati tudi na našo Slovensko, imela je in vršila baš duhovita Anka Katarina Zrinjska. To misel izvesti pak ni bilo lahko, kajti tačas národ ni veljal dosti, tačas je bila vsa početna moč v rokah višjega duhovenstva in plemstva. Pač so imeli Madjari in Hrvatje tačas domače, národno plemstvo. Na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in drugod pri nas pak je bilo plemstvo nemško, iz tujine naseljeno. To plemstvo in višje duhovenstvo se ni dalo prijeti pri národnem, patrijotičnem čutji. S srcem za svobodo slovenske do-

*) Njegove hrvatske pesmi in odlomek njegove slovenske vesele igre je na svetlo dal, kakor jih je našel v dvornem arhivu na Dunaji, g. Iv. Kostrenčič l. 1871. v Zagrebu. Pis.

movine se ni dalo pri njem opraviti ničesa, ker ni imelo srca za slovensko stvar.

Katarina Zrinjska je morala torej misliti ter svojega možá in brata na to nagovoriti, da so izkušali drugim potem delati preko meje, z drugim vabilom vabiti zaveznika. Čestilakomnost, želja po oblasti, môči, veljavi, gospodstvu — to so svojstva, ki mogó nadomestovati (čeprav ne nadomestiti) rodoljubje v vélikih početjih.

In to je Katarina Zrinjska razumela. Poznala je možá, ki je bil na slovenskem Štajerskem dovolj vpliven, da je mogel pomôči; ki je bil tudi, da-si Nemec in torej tem protinemškim težnjam ne po naravi nagnen, vendar pridobljiv, ker je imel baš zgoraj omenjena svojstva. Leta 1660. ob sijajni priliki, ko so velikaši in ljudstvo cesarju Leopoldu I. v Nemškem Gradci prisezali vérnost in zvestobo in kjer je bila z možem in bratom Franom Frankopanom tudi ona, spoznala je Ivana Erazma Tatenbaha. Ta je imel tačas sto-prav devetnajst let, a bil uže dve leti oženjen z Ano Terezijo grófico Forgačevó.

Katarina Zrinjska je, kakor vsaka žena take reči hitro opazi, tudi uvidela, da je storila na mladega, neizkušnega in v ljubezni vsekoliko razkóšnega grofa Tatenbaha globočji vtisek, nego bi mu smel Tatenbah sprejemljiv biti. Ni je torej tudi kesneje stalo težko, znanje z mogočnim Tatenbahom ponoviti in rabiti svoj vpliv — kakor je bila prepričana — za domovino. To

se ji je zdelo z njenega, nad navadnim ženstvom vzvišenega stališča, (katero soditi ni nálog pripovedovalčev), dovoljenc, dà, celó — ukazano. Tako je bil grof Ivan Erazem Tatenbah pogosto vabljen gost na Zrinjskega grad Čakavec, ali na grad Zrinjskega prijatelja Lokatelija, na Lepšino, kjer so ga počasi pridobivali. Dali so mu tudi v njegovo okolico ljudi, kateri so bili popolnoma poučeni in so prevzeli nálog Tatenbaha vneti za skrajne namere, katere je imela zarota. Imena teh so: Vukovački, prej stotnik hrvatskih strelcev, poslanec Zrinjskega, kapitan Kaldi, Zrinjskega nadkonjár Rudolfi, in več drugih. Ti so pridobili tudi Tatenbahovega tajnika Baltazarja Riblja.

Predno je Erazem Tatenbah védel, kako, bil je v zaroto zapleten; misel, ime svoje oslavljeno imeti, oblast svojo, bogastvo poveličati, ali — celó — morebiti — vladarsk prestol zasesti! — Komu v óni dôbi bi ta misel ne bila laskala!

V nekem veselem društvu v Lepšini, pri grofu Lokateliji, podpisal je bil Tatenbah tako imenovano „ligo“, to je pismo, v katerem se je zavezal zarotnike z vsemi pomočki podpirati in na štajerskem Slovenskem, noter do Nemškega Gradca pripravljati tla za upor. Na pomoč so mu bili zgoraj imenovani možjé: Vukovački, Kaldi, Rudolfi, Ribelj.

Tretje poglavje.

„Le vkup, le vkup uboga gmajna.“

Pesem slovenskih upornikov l. 1635.

Furij Gorník (v nemških kronistih tedanjega časa n. pr. v ostankih mariborskega arhiva nahaja se njegovo ime spačeno v ime: Gurnigg) je bil véliki vinicar, ali kakor so ga delavci in mali kmetje okoli imenovali „majer“ (prístav) v velikem vinógradu, katerega je Erazem Tatenbah imel v Visovljah, vinski górici na Pôhorji blizu Slovenske Bistrice. Bil je petdesetleten mož, visok in krepak. Da-si je bil sam sluga, ravnal je ostró z delavci in kmeti, ki so morali tlako delati njegovemu gospodu. Pri tem pa tih in nezgovoren; védel je o samem sebi, da more človeku škoditi tudi edna beseda. On ni ljubil nikogar, in njega nikdo — razven edine njegove hčere, najlepše deklice pod faro Sv. Benčesla, kakor je ondotni národno-slovenski govor krstil češkega svetníka Vaclava, ali Večeslava kateremu na čast je tam cerkev zidana ob času, ko so Čehi pod Otakarjem (predno jih je Rudolf

habsburski zmagal na Moravskem polji) izkušali oblast dobiti in utrditi si tudi na Slovenskem.

Jurij Gorník torej je bil lepega dné avgusta meseca 1. 1669. v velikih skrbah in opraviti je imel okoli gospôske hiše v vinógradu toliko, da si je želel denès imeti štiri roke. V jutru mu je bil namreč pôsel iz bližnjega Račjega grada, kjer je tačas bival njegov gospodar, mogočni grof Tatenbah, prinesel poročilo, da se popóludne ali proti večeru več gospôde in veljavnih móž zbere v vinógradski gospôski hiši, mej temi grof sam. Ukazano mu je bilo pripraviti vse, kar je za pogoščenje potrebno.

Juriju Gorníku se je to sicer, ker nenavadno, zdelo čudno, kajti ob tem času, ko niti grozdje ni zrelo, ni bil običaj, da bi prihajala gospôda. Dà, poslednje dve leti niti jeseni „v bránje“ ni bilo nikogar.

Samó pisar ali tajnik grofov, mladi Baltazar Ribelj, ta je prihajal. Ta pač mnogopot. Večkrat ko ni bilo zarad gospodarstva in račúnov čisto nič treba. A Jurij Gorník, star poznavalec svetá in ljudij, védel je dobro, da grofov pisár Baltazar Ribelj prihaja — zarad njegove hčere Marijánice.

Denès pa ni utegnil ugibati, zakaj pride več gospôde. Trebalo je v kleti stare pajčevine omêsti, sobe osnažiti, posódo pripraviti, misliti za jed, okoli hiše in vinógradov odstraniti nerednosti.

Popóludne je bilo precèj vse prirejeno. Marljivo je Gorníku in njegovim ljudem pomagala hčerka, lepa

Marijánica. Zánjo je bilo v sobah, v kuhinji in kleti še dosti dela. Vender ko je oče videl, da se bliža ura, ob kateri imajo priti visoki gostje, ukaže hčeri, da mora za denès od hiše stráni, in sicer v malo vinicarsko kočó, ki je dva streljaja od gospôske vinógradne hiše stala na gôri, vrhu vinógrada.

Marijánica se je veselila videti krasno gospôsko družbo. Ko so bili zadnjič tù, bila je ona še na pol dete, in vender so bili prijazni ž njo, ta in óni gospod jo je prijel za obrádek in hvalil njene lepe očí, rmene lasce in prerokoval, da „bode lepo deklè“. In kako lepo so bili oblečeni! A denès ji oče ne pustí, da bi vse to gledala!

Posebno pa ednega je želela videti mej njimi, in tudi tega oče ne dovoljuje! Stari Gorník se ni dal prositi, edna beseda pri njem je bila volja, kateri se ustavljati nihče ni mogel, komur je imel on ukazovati.

Solzé v očeh, a brez ugovora se je morala mlada deklica sêliti v vinicarsko kočó, kjer navadno ni prebival nihče.

Solnce je popóludne stalo še visoko, ko so jeli od raznih stranij po sámosti ali po dva, po trije vkupe prihajati gostje. Bilo je več duhovnikov iz obližja, od Sv. Martina na Pôhorji, iz Tinj, od Sv. Benčesla s Poljskave, Prihove itd. Razven njih je bilo prišlo tudi županov in svobodnih kmetov s Pohorja in s Ptujskega pólja. Videlo se je, da eden za drugega ni védel, vsi

vkupe pa vzroka niso poznali, zakaj so povabljeni. Stikali so torej glave, ugibali in v glavni reči morebiti ugenili.

Kmalu za njimi pride grof Erazem Tatenbah sam.

Tatenbah je bil lep, visok vitešk mož, ki je zanimal vsacega, kdor ga je videl. — On in spremeljevalci njegovi so pustili konje pri cesti in pêš prišli po stezah mej vinógradi. Spremstvo Tatenbahovo je bilo májhno. Razven dveh manjših plemenitažev iz bližine, čijih imen ne vémo povédati, bili so ž njim samó še: Zrinjskega agent stotnik Vukovački, stotnik Kaldi, Rudolfi in pisar Baltazar Ribelj. Poleg teh nekoliko služabnikov z jedili in z drugimi za postrežbo potrebnimi rečmi.

Duhovniki, županje in kmetje so vsprejeli grofa s ponižnostjo, kakor je slovenskemu značaju prenavadna, in kakor se obično daje visokemu pogostniku.

Pod postreškom pred vinógradskim hramom je bila kmalu pripravljena miza. Tam posédejo. Tatenbah je bil prijazen z vsacim, akoprem bi bilo bistro okó opazilo, da se nekoliko sili; spremljevalci njegovi so storili vse, da bi se povablencem prikupili. Pogovor je bil dolgo splošen, izpozivljali so gospodje od duhovnikov, županov in kmetov, da so le-tí pravili o različnih pritožbah in javnih neprilikah, katere imajo. In ko je kmalu móčno staro vino iz grofovske kleti jezike razvezalo, in gospôska nenavadna prijaznost odvezela prvotno boječnost: ni manjkalo gradiva. Naveli so

govor brzo tako, da se je ostró zabavljalo o cesarskih in drugih gosposkah, o hudem stiskanji ubozega ljudstva in krivičnosti mnogih davkov in davščin. Vse to je možé navdušilo, tembolj ker je tudi vino burilo duhove.

Hrvat Vukovački, velikansk mož, isto tako dober vojak, kakor dober govornik, napije grofu Tatenbahu, katerega slavi prijatelja slovenskega ljudstva, plemenitaža, ki je pripravljen braniti „stare pravice“, kakor jih branijo ogrski in hrvatski plemenitaži.

Ednako govori eden duhovnikov in to ohrabri preprostega navzočnega kmeta, da vstane in pové, kako se vse vzdigne za tistega, ki bi odpravil davek in tlako.

Ta odkritosrčnost kmetova ni bila po volji Tatenbahu, kateri je poslednji čas uže največ tiho sedel in prepustil govor spremljevalcem svojim. Mrklo je obrvi zavlekel in se obrnil stráni.

To je opazil njegov tovariš Kaldi in boječ se, da bi gospodar ne izpridil vsega dobrega vtiska agitacije, skrbel je z drugimi vred, da se je društvo poslovilo in razšlo.

Pred odhodom so možém zabičevali, ne govoriti o tem shodu, skrivnostno pristavljaje, da se bodo kmalu godile velike izpremembe. Tatenbah sam je na migljaj Kaldijev vsakemu posebej pri slovesi vender še v roko segel.

„Ta komedija s kmeti in pokmétenimi popi, ki mi jo napravljate zdaj tukaj zdaj tam, res je precéj dolgočasna, gospodje,“ pravi Tatenbah, ko je bil sam s svojimi drúgi.

„Ali potrebna,“ odgovorí Vukovački. „Ako hočemo, da ob pravem času z veliko močjo udarimo, moramo ljudi pridobiti, da vstanejo za nas.“

„A jaz bi rajši videl, da to pridobivanje opravite samí, meni se gnusi.“

Vukovački se od jeze ugrizne v ustna. Ali premagati se mora, in pravi:

„Milostni gospod grof, to delo je za Vas. Ako hočete nositi klobuk štajerskih vojvod, ali (če srečno poteče, kar nameravamo) ako hočete doseči, da se boste dejansko opravičeno imenovali vojvodo vseh Slovencev, katero ime so si celjski grofje v zadnjem času pridevali*), toda ga ne dosegli — potem morate tudi samí kàj storiti za to.“

„Celjski grofje, ha, ha!“ — roga se Tatenbah in se zarudí v lice — „vi in Zrinjski mi vedno celjsko grofovstvo prinašate na um. In kolikokrat sem vam uže povédal, kar samí veste, da je celjski Ureh za trujenje svoje dobil — smrt! Kadar se tega domišljam, pognal bi vas vse najrajši hudiču v pekel.“

„Ali zdaj . . .“ ugovarja Kaldí.

*) Celjski grofje so si kakor znano pridevali náslov: „Herzoge aller Winden.“

„Dosti tega! Idimo!“ pravi Tatenbah naglo in vstane. Kadar je bil take volje, védeli so, da ni govoriti ž njim. A védeli so tudi, da dolgo edno mišljenje ne traje pri njem. In précej se je to pokazalo. Komaj tri korake storí, pak se obrne in pravi:

„Kesnó je uže. Lep večer je, kaj bi bilo, če tù ostanemo čez noč? Ali o svojih rečeh mi ne govorite nocoj več. Naredimo si veselo noč. He, Gorník!“

Vinicar pride upogibaje se.

„Pošlji strežaja na cesto in reci, {naj konji v krčmi ostanejo do jutri. Mi tù prenočimo.“

„Kakor zapovedujete, gospod.“

„Stoj, bedak! Je li kàj lepih deklic tod okoli? — Ne gubàj tako neumno obraza svojega, temveč teci in pogledaj po vínicarskih in kmetskih gnezdih okoli. Za večer mora tukaj biti nekaj mladih deklín, ki znajo lepo peti. Če jih ne bode in če ne bodo lepo pele, dobiš bátin, in v klado bom dal utekniti stare tvoje kostí. Si li razumel? Zdaj idi brž!“

Gorník odide s poklonom. Za njim grofov pisar Ribelj, kateri starca ustavi in mu šepetá: „Za Boga, Marijánice ne kličite! Ste jo li skrili, kakor sem Vam rekel?“

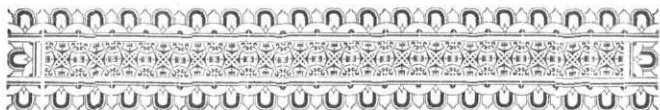
„Sem,“ odgovorí Gorník.

„Kam? Kje je?“

„V mali vínicarski koči nad vinógradom.“

„Dobro. Nikomur ne povejte. Grof je ne sme videti.“

Četrto poglavje.

Zdaj klije tebi dvojni cvet,
Pomladi cvet, čas mladih let.

S. Jenko.

tem je mlada hčerka Jurija Gorníka morala sáma biti v mali vínícarski koči nad vinógradom. Sáma, in niti ni védela, čemu in zakaj! Dà — prepričana je bila, da je to samó trma njenega očeta, in v lepi glavíci Marijáničini se je vzdigovalo kakor neka jézica na očeta, katerega je sicer rada imela. In ni bila šala, sáma brez dela tù stati in čakati, da odidejo gospôda! Ali je mari tako grda, da se ne bi smela ljudem pokazati? Nejevoljno strese glavíco, da se rmeni lasci uneredé in se plave oči zasvetijo od solz. — Véliki pes Gorníkov, sicer njen prijatelj, on edini jo je prišel obiskat, dobríkal se ji, toda ona ga je jezno pognala od sebe, česar ji pa on ni za zlò jemal, kajti vedóč, da neprijateljstvo ne bode trajalo dolgo, légel je ob ogel in čakal. —

Doli v dolini pak je šla baš pred mrakom njena prijateljica Anka po vódo na studenec in je pela ve-

selo, da se je razlegalo po dolu in ob górici gori do nje. Kako rada bi bila Marijánica zletela po stezi za vinógradom k studencu, da bi bila vsaj ž njo govorila, da bi ji bila naročila, (še le na konci razgovora in tiho), naj nese vodo mimo gospôške hiše preko vinógrada ter naj — malo pogleda, malo po stráni, ali — ali je z drugimi vred prišel tudi mladi grofov pisar Ribelj Baltazar.

V tem hipu je začula šum mej zelenim trsjem po stezi proti sebi. Pes je bil zalajal, a précej utihnil, torej mora biti znan človek, ki prihaja. Trte so ob kólji previsoke, pregosté, da bi videla, kdo je, da-si je bil prav blizu. Odskoči nazaj in na pragu se oprime stebra in čaka: je li oče, je li stara dekla, je li morebiti . . .

V tem hipu ugleda klobuk, roko, mlad moški obraz; in lice, prej solzno, zjasni se ji kakor bi je obsijalo jutranje solnce. On je bil, on, njen Baltazar. Uže je bila hipom storila dva koraka, da bi mu z veselim vsklikom hitela naproti, toda v njeni glavíci se baš tako naglo izrodí druga taktika. Stopi v vežo nazaj, vrata priprè toliko, da je samó njena smehljajoča se glava molela venkaj. Ko Baltazar Ribelj pride do vrat, zaprè mu jih pred nosom in tiščí. A po kratkem parlamentovanji se trdnjava udá brez pogojev, njena zapoveljnica odprè in stopi ven, da od truda zardeli obraz skrije v naróčaji ljubljenega mladega možá.

Sédeta na klopico pred kočo.

In zdajci so letela vpraševanja in odgovarjanja, očitanja in zatrjevanja preko in preko: „Kje si bil tako dolgo, zakaj te ni bilo, kako si hudoben,“ pa zopet: „kako si dober, samó to ni prav, da nisi prišel večkrat.“ A on ji je odgovarjal kratko. Videti pak je mogla z njegovih očij, da jo ljubi z vso strastjo mlade duše. Dvojiti o tem ji seveda ni prišlo na um, bila je prenedolžna. In v tem je imel poroštvo tudi on, da je našel v tej dékllici dijamant, sicer nebrušen in nelikan, a čist.

V tem ko srečna mladost ljubuje, utegnemo mi o glavnem udeleženci izpregovoriti obširneje.

Baltazar Ribelj, pisár ali tajnik pri grofu Erazmu Tatenbahu, imel je kakih osemindvajset let, bil je srednje postave, a čvrstega telesa. Obraz njegov je kazal umnega človeka, in pri prilikah, kakor ga nahajamo tù, bil je celó lep, da-si je bilo sicer opazovati na njem nekoliko znamenj nezaupne lokavosti, ki ga na prvi pogled ni prikupovala, baš tudi nasprotno nezaupanje budeča. Vender mu je Tatenbah zaupal vse. Kar je Tatenbah védel, to je znal tudi njegov pisar Ribelj, in skoraj nobenega pisma ni brez njega pisal ali pisati dal. Pisem, ki so se tikala Tatenbahove zveze z Zrinjskim in Frankopanom, pisal ni nihče drug kot Ribelj. Da mu je zaupati smel, o tem se je imel prilike dovolj prepričati, ker nikdar ni imel nì najmanjšega dokaza, dà, niti sumnje, da bi bila katera tajna stvar po Riblji prišla na dan. Isto tako je bil marljiv in zvest delavec.

Edino, kar mu se je moglo očitati, bila je precèj vidna lakomnost — ne po časti, kajti Ribelj je bil skromen in se ni nikamor silil vznad svoj krog, temveč po imetji. Ribelj je ščedljivo živel in zaslužek svoj, kakor tudi darila, katera je dobival, pazno spravljaj in množil. A tudi tega mu ni bilo zamerjati. Vzrastel je bil iz bornih razmer, naravno, da je skrbel za brezskrbnejšo bodočnost.

Ribelj se je imenoval po materi, očeta ni poznal nì po imeni niti po glásu. A tudi mati mu je umrla, ko je imel sedem let. Pustila je bila toliko imovine, da je váruh njegov, star župnik, dal ga po želji máterini v šolo v Nemški Gradec. Ker je tudi váruh umrl, predno je Ribelj dorastel, ni poslednji o sebi in svojih roditeljih zvédel nikdar nič dokazanega. Spominjal se je, da sta živela z materjo samá na kmetih, da ga je rada imela, da se je ljudij ogibala. Ljudjé so mu mogli povedati, da je mati, nekda lepá déklica, služila daleč nekje na neki graščini, od koder je prišla v to vas in porodila njega. Da je bilo malo imetje, katero je poteklo za njegovo učenje in odgojevanje, vsota, s katero je kak gosposk zapeljivec njegovo mater odpravil daleč stráni od sebe, to si je mogel misliti.

Ribelj je imel kot tajnik pri Tatenbahu dobro službo. Lehko bi bil izbiral neveste v mestu, a poleg tega, da je imel svoje misli o ženskih (in prílike je imel mnogo opazovati svet), hotel je tudi, olkar je

poznal cvetóčo Marijánico Gerníkovo, greh nepoznane-
nega svojega očeta, storjen na materi svoji, oprati
s tem, da je bil trdno namenjen v zakon vzeti to
preprosto déklico, katera je z vsemi žilicami prve
ljubezni visela na njem, odkar ga je spoznala. — Eden
najlepših večerov je razgrnil poletno svojo tišino čez
dol in goró. Čerički so mej trtami živo in kakor bi
se bili ohladili, strigli in žvrleli večerno svojo pesem.
Mesec je izza vzhoda velikansk vstajal in dvigujé se
dobival vedno manjši obraz, kakor bi ga minévalo
začujenje, kaj se mlada dva človeka, Ribelj in Marijá-
nica, katera je obseval obraz njegov, pred vínicarsko
kočo tako ljubo drug drugemu nasmehujeta in govo-
ríčita sto nepotrebnih otročjih stvari, da-si bi mogla
in imela ukrepati pametnejše reči.

„Čakaj, ti“ — pravi po mnogih drugih razgo-
vorih déklica. — „Ne vprašaj me, zakaj nisem domá,
doli; zakaj sem tukaj? In pa, povej, kako si ti védel,
da sem tukaj?“

„Oče so mi povédali. A védel sem uže prej, jaz
sam sem očetu rekel, da te morajo poslati sèm, kadar
pridejo drugi z menoj, véš?“

„Ti? Ti hudobnež si hotel, da sem morala več
kot dve uri sama tù čakati! Nič več te nimam rada!“
In klubujé deklè pod prsimi prekriža roki in se obrne
od njega.

On je imel levo roko okoli njenega tilnika. Objemši jo še z drugo vpraša s smehljajem: „In mi ne boš odpustila?“

„Ne!“ pravi ona, ali resno ji ni bilo, to je videl.

„Bilo je tako prav, a ti tega ne razumeš, ljubica moja.“

Ta hip pride déklici misel, in predno jo izgovori, otrese se njegovega objetja, zalijó jo solzé — to se vé, ne baš težke, temveč deklíške — in pokrije obličje.

„Razumem, vém,“ ihtí ona.

„No, kaj ti je?“

„Tebe je sram mene. Nečeš, da bi me kdo videl pri tebi. Pojdi, jaz ti ničesa ne verjamem.“

To je bilo vender preozbiljno in Ribelj od početka ni védel, kako bi vso sumnjo odvrnil; mogoče, da se je tudi nekoliko zadetega čutil.

„To ni tako, Marijánica . . .“

„Je! In dekla Mreta prav govori, zdaj vidim, kar pravi, da si gospod, in me nimaš prav rad, temveč samó za zdaj; sram te je, da bi gospôski tvoji tovariši védeli . . .“ Dalje od plakanja ne more govoriti ter hoče vstati.

Ribelj jo potegne k sebi na klop in pravi: „Poslušaj me, dete ljubo. Jaz se te ne sramujem. Počakaj še malo in pred vsem svetom bodeš žena moja, ako me bodeš ljubila. Zakaj zdaj précej ne moreš biti, to vprašaj očeta, njemu sem povédal. Dokler sem v službi, ne smem se ženiti. A kmalu se zgodé velike reči, jaz

dobim potem imetja in vsega dovolj. Tačas pridem póte in moja bodeš za vselej. In poiščeva si tih kraj, in tam si hočeva gnezdo znesti kakor dva ptička spomladi, ako mé bodeš ljubila zmerom kakor zdaj. Me bodeš li? Reci!“

To je bilo dovolj. Solzé so se ustavile in razgled v tako lepo bodočnost razvedrí dékličino lice. Nagne glavíco njemu na prsi.

„A da znaš vse“ — nadaljuje on — „povém ti tudi, zakaj sem želel, da denès, ko je grof prišel sem, ne strežeš ti, temveč da za ta čas greš iz hiše. Zato, ker moraš moja biti, samó moja. Ako ti to dalje razlagam, ne bi razumela vsega, ker ti, ljubica, ne poznaš svetá. In zato te imam rad. — Svet je izprijen, grd, nič mu ni sveto, nì ljubezen nì druga lepa čutja. Jaz nečem, da ti, ki si moja, prideš v dotiko z ljudmí, kakor so navadni, kakor so ti-le doli.“

„Ti, povédi mi, ali je tudi naš grof tak?“ vpraša déklica.

„Tudi,“ odgovorí Ribelj, a po kratkem premisleku pristavi: „vender je v drugih rečéh tudi dober. Samó nečem, da bi te videl.“

„Zakaj ne?“ vpraša deklica otročje.

„Ne govoriva o tem. — Ti samó glej, da ostaneš pridna, poštena déklica moja. Nimam rad, če se z ljudmí preveč pečaš, razven z očetom, katerega moraš ljubiti, in z menojo. Vídiš, tako bodo morali vsi ljudjé, ki bodo o tebi slišali, rêči: ta je dobra, pa-

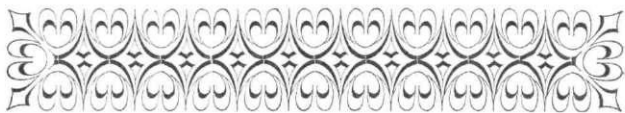
metna, poštena. In srce moje bode tega veselo in ljubezen moja ti ostane na vedno.“

Kako hvaležna mu je bila déklica za te ljube besede! Tako — mislila je — ni ji govoril še nikdar prej, da-si je bil ljubezniv za njo zmerom.

Zdajci stara dekla Mreta prinese mladi jetnici večerje in naznani, da ima nálog od Gorníka ostati za varstvo pri déklici.

Ribelj, ki si je moral misliti, da ga družba doli v vinógradu uže pogreša, vstane in se poslovi od ljube obetajoč, da pride, ako bode mogoče, nazaj še nocoj ali pa vsaj pred odhodom v jutro.

Peto poglavje.

Dekleta napajal,
Pa sam ga je pil.
Národna pesem.

Gospôška hiša v Tatenbahovem vinógradu je bila obširno poslopje. Zidali so je nekdam menihi. Ti pa so povsod znali narejati si na dobrem vinskem prostoru lepe kleti in za kako pojédino ali popivanje dobre božje kaplje — tudi primerne prostore. Tako Gorník ni mogel priti v zadrego, kam bi del goste, da-si mu ni bilo ljubo, da ostanejo tù čez noč. Na solnčno stran sta bili dve veliki sobi, uže od nekdam oskrbeni za take prilike, isto tako je bila pod streho čedna spalnica za dve osebi.

V edni vélikih sob spodaj so kesno v noč pri vinu sedeli Tatenbah in njegovi spremljevalci; društvo je bilo veselo po svoje, barem glasno petje se je razlegalo iz sobe. Jurij Gorník je bil namreč Tatenbahov ukaz, poiskati nekoliko pevk, kolikor se je dalo, srečno izpolnil. Pol ure je tekal krog po vínicarnicah in ubožnejših kmetskih kočah, kjer je védel za kako deklíno. Ker je bil mož zvit, pravil ni naravnost, da je pri

njem večja moška družba, temveč pravil je, da je sam grof, ki je prav dobre duše denès in hoče kaki déklici, ako mu zapoje lépo pesem, pokloniti drag dar. Poleg tega tudi ni mnogo prosil, nego kar rekel, da, ako dotična deklína ne ide takoj, ne smé na jesen in pomlad pričakovati nobenega dela za plačilo, kakor je žugal tudi na druge načine. Tako je dovél štiri deklíne, katere so morale, premagavši prvo boječnost in sramežljivost, prepevati národne pesmi in pridno piti in jesti gospodom, ali pravo za pravo Tatenbahu na zabavo.

Tatenbah je bil nocoj posebno razposajen in uboge štiri žrtve so imele dovolj posla braniti se njegovemu, ne preveč aristokratskemu usilju. Ker pa je uže pred večerom mnogo pil in zdaj tudi pri vinu sedél ne brez okoriščenja svojega grla, bil je kmalu tako omóčen, da je zaspal. Hitro za njim tudi drug veselják, nadkonjár Rudolfi. Ker je Ribelj tiho zopet odšel in Gorník odpravil deklíne svoje, ostala sta stotnik Kaldi in Vukovački samá.

Štefan Kaldi, dolg suh mož kacih petinštiridesetih let, bil je eden tacihi vojakov, kakeršnih je tedanji čas imel dosti. Služil je razne vladarje in vojskovođe in z raznih bojišč si je bil prinesel imetja toliko, da je samec in brez posla živel nekaj časa ob njem, dokler ga ni Vukovački, s katerim sta bila znana iz ogrsko-turških vojsk, pridobil za namene Zrinjsko-Frankopanove in priporočil Tatenbahu. Od tačas je živel pri Tatenbahu,

zdaj na tej zdaj na óni graščini, in njemu je bil nálog namenjen, pri splošnem upor, kateri se je imel po spodnjem Štajerskem ob pravem času vneti, organizovati in voditi vojsko.

Vukovački je bil mej nižjimi zarotniki duša vsega dela. Kacih petintridesetih let, po postavi junak, kakor jih nam predstavlja srbska divna národna pesem, bil je on zdaj pri Tatenbahu na Račjem, v Mariboru, Gradci, Konjicah ali kje drugje, kjer je baš Tatenbah bival, zdaj zopet v Primorji pri Frankopanu, zdaj v Zagrebu ali v Vojni gránici, ali pri Zrinjskem v Čakavci.

Vánj sta imela Zrinjski in pogumna njegova žena največje zaupanje, zato je bil uže prej v Carigrad poslan, da bi Turke, katere je Zrinjski hotel porabiti in potem prevariti, pridobil za črtež, kakor je bil viden. On je tudi bil mej njimi eden tistih, ki je delal iz srca in iz prepričanja.

„Glej, brate,“ izpregovori Kaldi, ko sta bila samá, „meni se časih roka dviga, da bi tega našega gospoda grofa tréščil okoli ušes. Trudimo se mi drugi za ozbiljno stvar, za njegovo slavo in moč, a hudiču tolikrat ni mari nič drugega nego vino in babe in bedasto petje. Časih bi pa zopet na eden hip imel rad zgotovljeno vse in z glavo rinil v zid. Ni veliko manjkalo in bil bi nam pokvaril vse, kar smo storili denès. Toda v drugič res ne vém, ali ne zdí se mi nemogoče, da se zdajci odtegne in vse naše delo je zastonj, ali pa

še za naše glave nas prikrajšajo. In vrag me je dal, če bi mi to bilo ugodno.“

Vukovački mirno izpije vino iz svoje čaše in reče: „Ne bój se še za svoj vrat. Predno midva prideva na vrsto, morale bi prej padati druge glavé.“

„No, dà! Jaz strahú baš ne poznam. Tudi vém, da mora tisti zgodaj vstati, kdor hoče lisjáka zasačiti. In prej ga ni še nihče deval iz kože, predno ga je imel v pēsti, ha, ha!“

„Kolikokrat si uže v bitvi glavo imel bolj na téhtnici“ — pravi Vukovački. — „No, kar se tiče Tatenbaha, nekoliko prav govoriš, tudi meni se zdí bolj omahljiv, nego je bil. Ne vém, kako bi se temu pomagalo.“

„Grófici Zrinjski piši, naj mu zopet uravná in popravi pamet. Zánjo je ves v ognji, v pekel ga zapelje ako hoče.“

„Res, tega bode treba,“ pravi Vukovački zamišljen. „Ali večkrat uže je bilo treba, mi bi ga morali, navezati še kako drugače.“

„Čemu neki? On dobro vé, kaj je podpisal v Lepšinskem grádu pri Lokateljji. Podpis ga veže, ker cesar bode rekel, ako je tako brezpameten, da sam izšepRTLjá vse, kar je storil, da je podpis sam uže veleizdajstvo.“

„Dà. Vender strah dela slabe zaveznike. Ni dovolj, da se bojí storiti kàj proti nam, on mora na svoje

ime in odločno delati. Zarad imena njegovega smo ga vzeli v zvezo.“

Kaldi se primakne Vukovačkemu bliže in na pol smehljaje se reče tiho: „Brate, zdaj-le si mi nehoteč nekaj povédal, kar sem si uže sam v pameti svoji mislil, da drugače ne more biti.“

Nagnè se k Vukovačkemu in mu na uho zašepče, da-si ní nikogar v sobi: „Vi upotrebljujete samó Tatenbahovo ime in njega, dokler ne zmagamo. Potlej bodo drugi séli na stol!“

Vukovački stisne obrvi vkupe in s prebodljivim pogledom žarkega jugoslovanskega svojega očesa pogledavši tovariša pravi:

„Kako ti je to prišlo na um?“

„Tiho, brate, tiho,“ odgovarja Kaldi. — „Menda se vender poznavala uže dosti časa, da se ne boš bal jezika mojega. Kar se pa tiče te reči, ne moreš mi je utajiti. Kàj meniš, da nimam zdravih možján in ne morem preudarjati? Da nimam bistrih očij, ki vidijo malo preko nosá v daljavo? Vi imate svoje hrvatske in slovanske misli in načrte. Zato hočete tudi Poljake pridobiti, zato ste poslali ónega patra Bariglia v Varšavo. Vaš bòj — nič se ne strašite, meč moj je tudi vaš, dokler ga more nositi desnica — vaš bòj velja Nemcem, katerih videti ne morete. In bogme, v pravici ste. Ta Tatenbah je pa vender tudi nemške rodovine, čeprav se je od kmetov svojih naučil slovenski jezik. Nemške krvi in nemškega mišljenja in nagnenja mu

koncem ne morete odvezeti. In kadar bode zmaga naša, skrbeli boste, da vi žanjete, njega boste pak odpravili tako ali drugače. In tù ste zopet v pravici, kajti tak nezanesljiv človek, ki vas napósled ne bode umel, ni za vašo stvar.“

Vukovački je strmel. Kaldi nadaljuje: „Ti véš, da je Kaldi italijanskega rodú in mu ni vzroka v Nemce zaljubljenemu biti. Prekleta! Povsod so me odrivali, in golobrade nemške dečake porivali prédme. Bodi brez skrbi: z isto vérnostjo s teboj na Nemce, kakor prej z Nemci na druge. To je naš pôsel. In kadar končamo, véš, zanašam se na tebe, da se ne bode treba pritoževati.“

„Gotovo ne“ — odgovorí Vukovački. — „Ali prosim te, ne govôri več in z nikomer več ob óni domišljenosti svoji, z nikomer!“

„Ná roko, in posuší naj se ter v žívi koži naj me vrag odnese, če s kom govorim o tem.“

Nekoliko časa razgovor utihne in možá sta pridno posezala po čaši. Kaldi je opazil, da Vukovačkega njegova slutnja ali njegovo pogojenje stvari ni razveselilo. Izkušal je torej hitro izbrisati vtisek, pripovedujé tovarišu to in óno nevažno bajko, da bi se razmislil. Tako je ponevédoma zašel zopet na Tatenbaha. Na vse Vukovački ni odgovarjal, samó ko je Kaldi mej drugimi slabimi svojstvi (dobrih ni hotel videti) naštel tudi to, da Erazem Tatenbah zeló véruje

v vraže in čarovnosti, povzdigne Vukovački glavo in ga jame natanko izpraševati o tem.

„To bi se dalo izvrstno porabiti,“ pravi Vukovački zamišljen. „Opomni me jutri ali kesneje, o tem je treba preudarjati.“

Jurij Gorník pride v sobo in ko na vprašanje pové, da je uže kesnó čez polunočí, vzdigneta se tudi zadnja dva pivca, da bi šla počivat.

Šesto poglavje.

Iz spanja grof se prebudi,
Tako mi pravi, govori:
Brž, hlapci konje osedlat',
Tak se hoče dozdevat',
Da mlada vpije Alenčica.
Národna pesem.

Drugo jutro je bilo solnce uže visoko na obzorji, predno je bil Tatenbah pripravljen na odhod. Mnogozaužito sinočnje vino mu je bilo spanje podaljšalo in nasledki tudi niso zaostali. Bil je razdražljiv in sluge so to morali neugodno občutiti.

Okoli desetih se vzdignejo. Četrťinko ure navzdol so morali po slabem, bolj stezi nego kolovózni cesti podobnem strmem poti peš hoditi do ceste, kjer so jih v samotni krčmi od včeraĵ čakali osedláni konji.

Bili so komaj šestdeset korakov od vinógradske hiše, ko prav tik njih v vinógradu mej gostim zelenim trsjem Tatenbahov véliki pes zalaja in se ob ednem začuje prestrašen krik ženskega glasú.

Eden strežajev zazvižga psu in žival pride mirna nazaj. A Tatenbah, ki je krik čul, obstane na poti in reče Gorníku:

„Pogledi, kdo je v vinógradu. Kaj ima zdaj delati v njem? To bode kak tat. Ti premalo paziš. Glejte, da mi tega človeka privêdete sem; pokažem vam, kako se kaznuje.“ Gorník in dva hlapca stopijo mej trte in koga najdejo?

Namestu tatú, ki bi kazen zaslužil in dobiti imel pride na videlo Gorníkova Marijánica.

„Oh, krasno dete, kako je to vzraslo v tej pusti rébri!“ pravi Tatenbah ves obveseljen.

Dva pa sta bila mej grofovimi spremljevalci, katerim ta prikazen nikakor ni godila: Ribelj in Gorník.

Marijánica je namreč hotela, nagnena po svoji ženski zvedávosti, videti iz skrivališča „hudobnega“ grofa in „izprijeni“ gospôski svet in morebiti tudi, da bi še edenkrat videla ljubega svojega, in kako hodi v visoki družbi. Nesrečni pes jo je izdal. Tù stoji zdaj osramočena in tresoča se od strahú. Nikomur si ne upa pogledati v lice.

„Čegavo je to deklè, stari?“ vpraša Tatenbah Gorníka.

„Moje!“ odgovorí ta.

„Hči tvoja?“

„Dà, gospod!“ odgovorí stari vinógradnik.

„In zakaj nam je nisi sinoči pokazal? — Pojdi sem, dete, ne bój se!“ pravi grof, in ko se deklè z mesta ne gane, stopi on k nji in ji pogladi podbrádek, da déklici šine rdečica preko ušes, Riblju pak se stisne pest za hrbtom.

„Čedno dekletce, krasno, ne?“ obrne se Tatenbah k tovarišem.

„Kvara velika, da bode taka rožica tù v divjini ocvela,“ pravi dolgi, suhi Rudolfi, poželjivo gledaje na Marijánico.

„Prav govoriš“ — reče grof. — „Semkaj malo-kdaj prihajamo. Presadimo jo. Kaj praviš, Baltazar, kam?“

Ribelj se obrne v stran, kakor ne bi čul. Tatenbah, ki je sicer imel dober spomin in je natanko spregledal vse gospodarsko svoje razmerje, domisli se, da na svojem grádu Podčetrtku nima oskrbníka.

„Ti stari, Gorník, ker imaš lépo hčer, in ker si zanesljiv — preseliš se iz teh drč na moj grad Podčetrtek. Tam se ti bode godilo bolje.“ — K déklici obrnen pa pravi: „Da se vidimo, srce!“

Družba odide.

V radovédnosti svoji zaločena in osramočena déklica se razjoka. Dà, plakaj deklè, ne znaš — kaj si storilo!

Sedmo poglavje.

Kaj mi mar je domovina,
Kaj mi slava mar in čast?
Ti si moja domovina,
Ti si moja sladka last!

Bóris Mirán.

Nad trgom Konjice se dviga majhen gríč. Tam so še denašnji dan razvaline konjiškega gráda, ki je bil ob času naše povesti edno vélikih posestev Tatenbahovih.

V Konjicah je gospodoval Tatenbahov oskrbník Simon Juda Stupan. Tù je tudi najrajša bivala grófica. Z okna edne najlepših sob Konjiškega gradú je po cesti, katera se vije čez griče mej Konjicami in Slovensko Bistrico, pričakujé pogledovalo okó mlade gospé domačice.

Ana Terezija grófica Tatenbahova, rojena grófica Forgačeva, bila je blaga, mehka ženska duša, kakor jih Bog malo posadí na ta svet — da v srci svojem svoj svet stvarjajoče, hrepené ne nahajajo v istini tega, česar iščejo, da venejo kakor nežne rože mej osátom.

S Tatenbahom se ni omožila ona tolikanj iz ljubezni in iz volje svoje, temveč omožili so jo njeni starši in sorodniki. Oní, slavni ogrski magnati, pripovedovali so ji, kaka čast in sreča je zánjo, da jo snubi Tatenbah, najbogatejši in najveljavnejši plemenitaž štajerske dežele. In ona, svetá ne poznajoč, niti ne poznajoč svojega srca, vajena pokoriti se volji izkušenejših sorodnikov, udala se je brez ugovora. In kaj ter kako bi bila tudi ugovarjala?

On, ki jo je snubil, Erazem Tatenbah, bil je lep mlad junak, kakor si ga izmisli fantazija mlade déklice, on se ji je bližal ljubezniv, on je moral biti dober človek, srca ljubezni polnega in ljubezni potrebnega.

In res je tako bilo prva leta. Srečno je živela z njim, srečna — akoravno morebiti se niso izpolnile vse njene nevestinske lepe sanje.

Ali zdaj, zadnji čas, bilo je drugače. On se je izpremenil. Malo je domá, malo se peča zánjo. Nekdanje njegove ljubeznivosti ni več, in — čudno razmišljen in zamišljen se ji zdí, kadar je domá in sam. Večkrat je uže doživela, da jo je osorno od sebe odbil. Na vprašanja svoja ni dobivala lepih odgovorov, zato si vpraševati ni upala. Vender ga je ljubila. In ostró je žensko okó, ako gleda z ljubečim srcem. Slutila je ona mnogo, védela za gotovo ni ničesa. To boli. Slutila je, da njenega možá čestilakomnost goni iz navadnih prejšnjih kolovózníc življenja, slutilo je

morebiti njeno srce, da zavoljo tega — in Bog večni védi zakaj še — gine ljubezen njegova do nje.

To jo je peklo v srce, globoko v dušo in se je izobraževalo na njenem še vedno krasnem obrazu, katerega lice je bilo vidno obledelo in upalo. Opazovali so to drugi ljudjé, opazila je to v zlato-okvirjenih zrcalih svojih sob ona sama — le on, on tega ni opazil nikdar.

A tožila ni. Upala je, da se zopet vrno stari časi in stara moževa ljubezen. Samó, da bi pustil zdanjo svojo družčino, izlete svoje, da bi ostajal pri nji! To si je mislila dan na dan, sama v sebi. In zdaj je bila polna sklepov in mislij, katere mu je namerila na vsak način naravnost povedati.

Zato ga je denès težko čakala domóv. A ne samó zato, da bi razložila, kaj tare njo, ne, tudi zato, ker ga je ljubila z vsem neopisnim ognjem ženske ljubezni in je njega želela videti srečnega. Da zdaj ni bil, to je spoznavala iz nemirnosti njegove.

Glej! Trije jezdecí jahajo proti grádu. Ta, prvi, ta je on, Erazem!

Kako je mladi ženi hipoma poskočilo srce. Ni mogla na oknu obsloneti, odmeknila se je.

Na stópnicah, kamor mu je šla naproti, podal ji je roko, hladno, in rekel, da pride takoj v njeno sobo za njo, naj ide tja.

Ona odide v sobo nazaj. Solza ji zaigra v očesi — a otare jo in vzkloni se. Bila je prej dekliška postava — zdaj nekako veličastna, odvažna.

Erazem vstopi. Ali je imel slučajno dober trenutek, ali se mu je vrnilo kaj stare ljubeznivosti, ali pa ga je zdolaj na dvoru posebno razveselila kaka novost: ko stopi v sobo žene svoje, smehlja se. Ana pozabi ta hip vsa očitanja, steče móžu naproti, objame in poljubi ga. Tudi on oklene desnico okoli nje in smijoč se pravi:

„Kako si denès ljuba!“

„Bog, ali nisem zmerom ednaka?“ reče ona pogledavši ga z očij v óči.

„Ha-há, misliš li, da bi zopet zaljubljenca igrala,“ odgovarja grof ter ob ednem ženo rahlo od sebe odrine, vrže klobuk na stol, koračec proti srebrnemu ptičniku, kjer jame malomarno dražiti malega ujetega pevca.

Grófica séde. Vzdihljaj njen je bil tako glasán, da ga je Erazem čul in se obrnil kakor z začujenim obrazom vprašujé, kaj to pomenja. A ona ni odgovarjala. Belo lice ji je oblila lahka rdečica, okó je obračala od možá na stran.

„Meni se zdí, da mi imaš nekaj povédati; kaj novega?“ pravi on.

„Pač bi ti imela dosti rečij. Ali ti me ne poslušáš kakor nekđaj,“ reče ona.

„A, poskušajmo. Vsa pozornost moja je Vaša, milostiva. Govoríte,“ pravi on, primakne si k nji stol in séde nji nasproti. „Prosim, grófica!“

Mladi ženi je solza igrala na očesi; a ko je čula, da jo mož ogovarja na ta način, zatrla je solzo in rekla:

„Ne, grófica! Ti si z drugim imenom imenoval nekđaj poročeno svojo ženo . . .“

„In kake pritožbe ima poročena žena moja? Ali ji ni postreženo, kakor se spodobi njenemu imenu? Ako ji je dolgčas tù v Konjicah, zakaj si ne izbere stanovališča na kateri drugi graščíni Tatenbahovi, ali v Mariboru, ali v Nemškem Gradci, ali kjer poželí? Ali nima stanú svojega vredne veljave v sosedstvu in svetu?“

„Vse to ima, vender to ženskemu srcu ni vse, to je malo. Erazem, kaj mi je vse bogastvo, vsa sijajnost — ko izgubljam tebe, tvojo ljubezen.“

„Pozabljaš, da nisem več dvajset let star,“ reče on, a videč, da so se ženki prej zatirane solze ipak polile po lici, umečí se ter prijemši jo za róko, pristavi: „No, kaj pa naj storim, da bodeš zadovoljna?“

„Oh, Erazem, bodeš li slušal prošnjo ljubečega srca? Ti si se izpremenil, zeló izpremenil. — Záme, za mladega sina svojega ti ni mari, domá te ni . . .“

„Za té in za sina? Ti tega ne umeješ, jaz hočem skrbeti, da bosta ti in sin moj več nego zdaj.“

„Ne, ne! Kaj tega treba. Srečen si lahko s tem, kar si. Oj, jaz slutim, kaj misliš s temi besedami.

Jaz slutim, kaj pomenjajo skrivni tvoji pogovori z ónim Vukovačkim, s tvojim Ribljem, kaj namerava tvoje vedno bivanje v Čakavci pri Zrinjskih, na Lepšini pri Lokateljli . . .“

„Môlči o tem! Kdo ti je kàj šepetal? Gotovo Stupan.“

„Ne morem, nečem molčati. Jaz ne razumem, kaj nameravate, ali bojim se za tebe, bojim se za sina tvojega, za srečo tvojo. Čestilakomnost ti je izpodrinila ljubezen do svoje žene, ona te more tirati do pogubnih korakov.“

On je bil vstal in hodi po sobi.

„In po čem ti je treba hrepeneti?“ — nadaljuje Tatenbahova žena. — „Kaj ti je treba teh tihih shodov in sklepov, tega tovarštva z ljudmí, ki nameravajo Bog vé kaj. Tù domá imaš vse, kar je k sreči potrebno. Imaš neskončno ljubezen žene, ki bi ti rada vsako željo brala na očeh, da jo izpolni; imaš ljubo dete, ki more srcu tvojemu biti na radost; imaš blagá dovolj in ime spoštovano.“

„Vse to morebiti imam, vse mi tudi ostane, in k spoštovanemu imenu pride še slavno ime. A ti tega ne umeješ. Zato te prosim še edenkrat, da ne govoriš nì z menoj nì z nikomer o tem, kar praviš, da véš. Mogoče, da prav véš.“

„Moj Bog, ti si na poti v pogubo.“

„Na višino, na višino!“ reče on smehljaje se.

„Erazem! . . .“

„Tiho“ — prestriže ji osorno besedo. „Sicer bodem napósled prepričan, da midva res ne spadava vkupe. Vém, da bi ti rada, naj bi jaz kot večno mladeniški čestilec tvoje vse slave vredne lepote in milote bil od jutra do večera pred teboj na kolnih, da bi malemu našemu Antonu (ki ga sicer rajši imam od tebe, čeprav drugače kot ti) gladil lasce s čela, da bi kakor mestni ded veselil se samó svojega kruha; — vse to vidim. Ali to ti bodi za vselej povédano, da bi jaz bolj potreboval žene, ki je toliko duhovita, da me povzdiguje, da me hrabrí, a ne vedno zavira — kakor izkušaš ti. Poznam žené, ki imajo drugo srce do moževskih dejanj. In prav obžalujem, da ti ne razumevaš tega, niti mene. Zato me pústi pri miru. Z Bogom!“

Rekši odide Erazem Tatenbah iz sobe.

Ana pokrije obličje z belimi rokami in nasloní glavo na mizo. Ali solze, ki so tekle izmej dróbnih prstkov, niso utolažiti mogle nesreče te ženske.

Na dvorišči je suhi stari oskrbník Simon Stupan, lokav in prebrisan mož, stal z Vukovačkim v živem razgovoru, naštevajoč mu koliko orožja in oborožencev se dá ob potrebnem času v nekih dnéh spraviti vkupe.

Ko Tatenbah pride k njima, umolkneti. Razgovora ž njim nadaljevati tudi ni bilo kdàj, kajti Tatenbah ukaže oskrbníku pripraviti lovske pse in kmalu odjezdi na lov.

Osmo poglavje.

Povejte vendar,
Odkod imate čudno vest, zakaj
Ustavljate nam pot po suhi pušči
S preročnim tem pozdravom?
M a c b e t h.

Na Ptujskem pólji je stala poleg Drave samotna kočá. Ribiči so jo bili nekđaj postavili. Stene so bile spletene od vrbovja in ometane z blatom. Streho je imela od lóčka in bičja, na katero je bilo po vsem vrhu naloženo kamenje in polenje, da ni veter, brijoč preko širnega Dravskega pólja, vsega vkupe vzel s seboj.

V to kočó ljudjé niso radi zahajali. Govorilo se je po okolici, da tamkaj vrag gospodari, kajti zadnji ribič, ki je prebival tam, izginil je bil v vihartni nóči, da živ človek ni védel kam. Utopiti se ni mogel, rékali so, ker čoln njegov je bil ostal privezan, kočá zaprta; samó v strehi so našli veliko luknjo. Ker je mož klel in ne rad molil: kdo je bil ljudem porok, da ga ni skozi óno luknjo odnesel sam vrag? In ko je bila kočá potem dolgo let prazna, pravili so po-

nočni potniki, da so čuli časih čudno zvižganje okoli óne bajte.

Še bolj so bili v tej véri vsi potrjeni, odkar je tam stanovala stara baba Grgulja, katere so se ljudjé ogibali, dokler so bili zdravi in srečni, in je samó iskali, ako je bolezen prišla v hišo ali hlev, ali če se je oglasila sploh kaka nesreča. Če prav ne radi, hodili so ob tacih nezgodah od blizu in daleč h Grgulji po zdravila in svét. Vsekako niso smeli hoditi s praznimi rokami, kajti zastonj dajani niso koristili njeni pomočki.

Ob Dravi po poti, ki je držala od Ptuja proti Mariboru, jahajo trije jezdeci. Naši znanci so: Tatenbah, Kaldi in Vukovački. Nekoliko za njimi sta dva oborožena hlapca, tudi na konjih. Tatenbah je bil baš na grádu Turnišči in tam prejel pismo od grófice Katarine Zrinjske. Ljubeznivih besedij menda ni manjkalo v pismu. To je uzrok, da je denès Tatenbah izredno dobre volje.

Ko prijezde blizu Grguljine kolibe, namigne Vukovački, tako da ni grof opazil, Kaldiju, ki je bil za nekaj konjskih korakov zadaj ostal. Ta je moral namigljaj razumeti, ker vzpodbodši konja, dojaše grofa in mu z jahalskim bičem pokaže kočo rekoč:

„Gospod grof, tam v le-óni koči stanuje prekleto razumna in vešča stara baba. Pred nekoliko leti, ko sem bil tù, prerokovala mi je, da bodem, predno mine leto in dan, dvakrat v smrtni nevarnosti, a da se bodem obakrat srečno rešil, in sicer prvič brez izgube,

drugič z izgubo. In res, kmalu potem bi me bili Turki pred Zrinivarošem skoraj ujeli, v bitvi pri Št. Gothartu pak sem obležal in okreval od rane na desnih prsih šele v šestih tednih. Vse to je vražja baba uže prej védela, da-si me niti poznala ni, kdo sem in kaj.“

„Čudno,“ pravi Tatenbah. „Kako tako surovo ljudstvo pride do te znanosti brez učenja?“

„Gotovo se je v prostem národu ohranilo mnogo poročil, tradicij iz najstarejše dôbe. Kdo bi ne véroval, da prosti ljudjé, ki so zmerom mej zélišči, bolj ne vedó, kaj to in óno pomaga, nego-li mi, ki se za to ne pečamo.“

„A Vi ste govorili o prerokovanji te babe,“ pravi grof.

„No, povsod se nahajajo taki ljudjé, ki znajo več nego drugi, ki vidijo v prihodnjost,“ reče Kaldi in skrivaj porogljivo namežikne Vukovačkemu.

„Ob vsakem času so bili taki védeži“ — vtiče se Vukovački v govor. „Kaldejci in Egipčani, Grki in Rimljani so imeli svoje preroke. Mislite samó na Mojzesov čas, ali na rimsko Sibilo.“

„In mislite li, da ta baba vé tudi bodočnost?“

„Poskusimo!“ pravita oba ob ednem. Njiju namen je bil dosežen.

Vštric kočé razjašejo, dadé hlapcem vajeti in korakajo proti bajti.

Vrata pri koči večé babe na Dravskem pólji so bila zdaj od znotraj zaprta. Vukovački potrka z roko

in ko se nihče ne oglasi, sune z nogo v trhlene deske, da so skoraj v zapahu odnehovale. Hitro se čuje v veži ropot in polagano se odpirajo vrata.

„Kaj hočeš!“ zagrcí starka, suho, rjavokožno, velo lice svoje pomolivši ven z lisičjim pogledom.

Tatenbah se obrne k Vukovačkemu, in ta odgovori namestu njega:

„Gospod hoče, da mu prerokuješ, povéš, kaj bode doživel.“

„Naj čaka!“ pravi starka in zopet zaprè duri.

Tatenbaha zalije rdečica. Sram ga je nekoliko bilo, da se druží s takšnimi ljudmi.

„Pojdimo“ — pravi — „jaz bi več veselja imel babo dati preteptsti, nego li svetov iskati pri nji.“

„To so čudne šege tacih ljudij. Potrpíte! Précej pride. Grgulja, odprí, če ne, tebe in tvojo kočó prekopícnem v Dravo!“

Starka odprè vrata na iztežáj. V veži, potlákaní z ilovico, na pol temni in z dimom zakajeni, leží na tleh butara tenkih šibic. Baba, ne zmenivši se za gospode, razveže butaro in šibice zloží v krog.

„Tù noter stopi, kdor hoče káj védeti od mene,“ pravi potem Tatenbahu z zadirljivim glasom. On stopi v krog smejoč se. A smeh njegov je bil prisiljen, znalo se mu je na obrazu, da mu je položaj nevšečen, da-si mikaven.

„Štirje rmeni morajo tù biti,“ pravi starka, ob ednem sune velicega mačka Tatenbahu pred nóge.

Vukovački vrže babi štiri cekine. Ona dene na vsako stran ob robu šib po eden cekin, potem pa Vukovačkega in Kaldija iz veže spodí in zaprè.

„Kaj to?“ pravi Tatenbah v temi in prime nehoté po svojem noži za pasom.

„Luči daj!“ zavpije baba v hišo, kakor bi se ne brigala za Tatenbaha, in majhna, razcapana, umazana deklína prinese iz kočé užgano trsko in sveti.

Starka začne pobirati šibíne okoli njega in jih okoli mačka, katerega vedno drží, da ne bi ušel, po konci postavlja v piramido. Kadar skoraj vse postavi, izpustí mačka in s klicem „v-š-c!“ v beg zapodí. Maček skoči in podere po konci nad seboj postavljene šibíne, katere na kup padejo vse vprek.

Čudne besede momljaje starka premišljuje nad kupom šib, vzdigne zdaj to zdaj óno in jo vrže stráni, tako da ostane samó malo šibín na tleh, ki delajo dve figuri.

Starka vzame gorečo trsko deklíni iz rók in si sveti sáma ter pravi tihotno in zamolklo:

„Stara Grgulja, ki pozná ljudij brez števila, tiste, katere je videla, in tiste, katerih ni videla, tebe ne pozná. Ne vé ali si iz jutrovega ali večernega kraja. To pa vidi in ji pravijo palice, da si velik gospodar in da še večji bodeš.“

In še bolj tiho, v tla gledaje in le semtertja s svojimi sivimi malimi očmi namežikujé začne baba strmečemu Tatenbahu praviti rečí iz njegovega živ-

ljenja, o katerih je mislil, da jih živ človek ne vé. „To je prava copernica,“ mislil je. — „Srečo si imel in nesrečo,“ nadaljuje ona — „a še večja sreča te čaka, če jo hočeš; če je pa nečeš, pa še večja nesreča. Tebe so ženske, lepe, bele in mlade, rade imele; in te še imajo. Dosti sladkosti si uže užil, toda še večje te čakajo. To pomenjajo te-le palice na križ.“

„Če se pa palice premaknejo — takó-le — vidiš mêche tri! To pomenja, da boš zbral dosti vojščakov, ali zbrali se bodo za tebe, in tvoje bode, kar bodeš hotel. Velik vojvoda in tak gospod, kakor so kralji in cesarji!“

Tatenbah se zgane.

„Če se pa palice zložé takó-le, in drugače se zdaj ne smejo, vidiš skrinjo zaveze. To pomenja bogastvo, katero pridobiš, in dobre prijatelje, katere imaš. Teh se moraš držati in prijateljstva ne razdreti. Ne razdreti! Ker gorjé tebi in rôdu tvojemu in tvoji duši in glavi tvoji, če razvežeš zvezo s prijatelji. Glej kaj se stori iz tega, če vzamem od teh štirih palic edno ali dve strani, če zvezo razderem? Kaj je to?“

„Ne vém“, pravi Tatenbah.

„Poglej!“ — kaže starka, gole čeljusti s hudobnim zopernim smehom na ogled moléča.

„Sáma povej!“ reče grof nejevoljen in nestrpljiv.

„Véšala!“ — zavpije baba režé. —

Tatenbah zbledí in odskoči k durim, tavaje po zapahu, da bi odprl vrata.

„Vేశala, ha, ha! — obėsili te bodo, gospod véliki, tebe, dà, plemenite tvoje kosti, obėsili na taka-le véšala, ako razdereš zveze in pustiš prijatelje,“ ponavlja grohotaje se starka, pobere cekíne s tal in visoko dvigne gorečo trsko, da bi videla učinek svojih besedij. Videč, da je junaški mož bled kakor zid, in da se mu roka trese, povėsi svetílo in pravi še edenkrat:

„Visoko kakor kralji in cesarji ali pa nizko kot tatovi in lupežnici!“

V tem hipu se Tatenbahu posreči najti zapáh pri durih. Odprè hlastno in plane ven, na zrak.

Tam se oddahne.

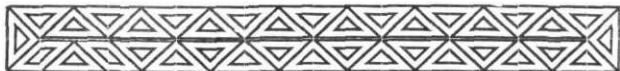
„Kaj Vam je prerokovala stara véšča?“ vpraša Vukovački.

„Nič!“ odgovorí Tatenbah in naglo krene proti poti, kjer so stali konji.

„Dobljeno je, vtisek je, kakor sva si mislila,“ šepetá Vukovački Kaldiju na uho.

Précej potem so jezdecí v divjem diru odjahali preko Dravskega pólja.

Deveto poglavje.

Stoji, stoji beli grad,
V belem grádu mlad gospod,
Mlad gospod, mlada gospá.
Národna pesem.

Priprave za upor so se s časom množile na Ogrskem in Hrvatskem.

Posebno hrvatski ban Peter Zrinjski je nabiral domá vojsko, bolj še pak se trudil zaveznikov dobiti. Njegova pogumna žena Katarina je dopisovala s francoskim poslanikom v Benetkah, Briziersom, kesneje je Zrinjski sam imel osebne pogovore s francoskim poslanikom na dunajskem dvoru, nekim Gremonvillem. Ravno tako so madjarski veljaki Nadasdj, Rakocj in Štefan Barkocj posredovali s Francosko.

Bolj še pak je izkušal Zrinjski zaveznikov dobiti na Poljskem. K poljskemu kralju Věsnovickemu je bil Zrinjski poslal nekega patra Bariglio.

Iskal je pa Zrinjski pridobiti tudi Turke, najbrž, da bi si stališče za hrbtom varno ohranil. Mej drugimi poslanci, katere je Zrinjski poslal v Carigrad, bil je zadnji: bralcem uže znani — Vukovački.

Zdí se, da so vse te vlasti bile bolj ali menj voljne upornikom pomagati, vendar obljubiti in takoj začeti ni hotela nobena; pričakovali so povsod, kako se bode stvar razvila.

Po prizoru na Dravskem pólji je bil Tatenbah mnogo delavnejši za svojo in svojih zaveznikov svrho. Obhodil je mnogo svojih prijateljev in oskrbovati začel gradove svoje z orožjem.

Vukovački, to videč, bil je odšel k Zrinjskemu v Čakavec, od koder je bil kakor baš prej povédano, précej poslan v Carigrad.

A ker so se v Čakavci vedno bali Tatenbahove omahljivosti, sklene grófica Zrinjska sama obiskati ga v grádu na Račjem.

Lepega dné se krasna vélika gospá res pripelje, na Tatenbahovo nemalo veselje.

Katarina Zrinjska je imela blizu trideset let. Vender je njena majestetična postava ohranila še vso svežest in brdkost mlade ženske. Visoka rast in polne bohôtne oblike njenega telesa kakor tudi energija, izražena v njenem obrazu, dajale so ji nekaj moževskega, da-si nič trdega. V vedenji, govorjenji in na finem nežnem lici se je izražala slovansko-italijanska njena mešana kri familije Frankopanov. Ob ednem, ali kakor je slučaj zahteval, bila je sama živahnost in ogenj, takoj zopet pa ozbiljna premišljenost in duhovitost.

Sedíta s Tatenbahom samá v sobi.

Grófica Zrinjska mu je znala mnogo ljubeznivega pripovedovati. Največ je govorila o njihovem velikem političnem podjetji. In on je radostno poslušal njen glas, navdušilo ga je oduševljenje njeno, ohrabil ga pogum te pogumne žene.

A ko tako sedíta, odpró se duri in noter stopi Ana, Tatenbahova žena.

Slučaj je hotel, da se je bila baš ta dan odpremila iz Konjic, njenega navadnega bivališča, na Račje. Ker je Tatenbah njo in sina zadnji čas še bolj zane-marjal nego obično — ni bilo nenaravno, da ga je prišla sama obiskat.

Da nahaja tù pri moži lépo tujo gospó, to jo je osupnilo. A tudi on je bil neprijetno dirnen, da prihaja žena ravno v tem času. Vpraša jo torej z ne prav prijaznim začujenjem:

„Ti si tukaj? Tako nepričakovano?“

Žena odgovorí: „Vidim, da vaju motim, idem.“

„Idi v svoje sobe. Jaz se imam z gospó grófico Zrinjsko še nekoliko razgovoriti, potem se takoj zopet vidimo,“ pravi grof hladno.

„Kjer me mož moj pred tujko tako sramotí, da mi kaže vrata, tam ni ostanka za mene,“ odgovorí grófica blede, in glas se ji trese od jeze in od bolečine.

„Prosim te, ne žali mi gosta,“ reče Tatenbah srdit.

„Ne hodite tako stráni, grófica,“ reče ob ednem Zrinjska, vstavši in ženi svojega prijatelja roko podajaje.

Vender Ana Tatenbahova se z zaničevalnim pogledom na gospó, o kateri je sodila, da ji krade ljubezen zaročenega možá, obrne stráni, solze se ji uderó po lici in odide.

„To ni bilo prav“ — pravi Zrinjska. — „Idite za njo, prosite jo oproščenja in razložite ji zmoto. Ona je žena Vaša.“

„Vsa stvar nič ne dé. Prenaglil sem se malo, ali lahko bode popraviti. Takih dogodkov je bilo mej nama uže več, a vse se poravná, kakor se dá,“ pravi on.

„Jaz želim, jaz hočem, da to storite takoj,“ pravi Zrinjska.

„Akó Vi želite, moram,“ reče Tatenbah in odide počasi ven.

V tem hipu plemeniti ženi njen prijatelj gotovo ni bil po všeči. Kajti da-si jo je vodilo preračunjanje za stvar svojega možá in domovine svoje, vender ji je kazalo žensko srce krivico, ki se je godila edni njenih sospelovnic.

Nekaj časa potem pride Tatenbah nazaj in reče na pol jezen, na pol miren:

„Milostiva moja je stvar zmatrala resneje nego jaz. Baš zdaj se je odpeljala zopet, od koder je prišla. A to nič ne dé. Poiščem jo in sprava bode lahka, če je bode treba.“

Grófica Zrinjska je morebiti zdaj pomislila, da je žena njenega „prijatelja“ in zaveznika eden glavnih zadržkov v stvári, katero baš ona pri Tatenbahu zastopa, zato je umolknila in govorila zopet druge reči.

Vender jo je ta prizor toliko motil, da se je še tisti večer odpeljala iz Račjega.

Drugi dan se je odpeljal tudi Tatenbah.

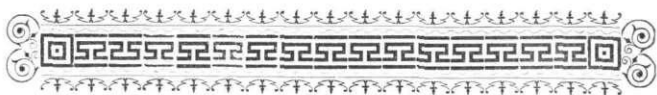
A vender ne v Konjice k ženi svoji, da bi jo prosil odpuščanja in poravnanja, temveč v svoj grad Podčetrtek.

Tam je bil grof Tatenbah, navzlic svojemu delovanju za svoje svrhe, zadnji čas natihoma mnogokrat, kajti tam je bil zdaj Gorník, prejšnji vinógradnik na Pôhorji, oskrbník gradú.

In novi oskrbník Gorník je imel, kakor znano — lepo hčer, lepo Marijánico. Baltazar Ribelj, pisár ali tajnik, imel je mnogo pôsla, on ni mogel dostikrat v daljni Podčetrtek.

Tem pogosteje je tja hodil gospod njegov — kajti on je rad gledal mlade lepe déklice, kakor uže vodi ta grešni svet. Da bi ne!

Deseto poglavje.

Visoko na hribu je stal utrjen grad Podčetrtek. Za obzidjem je na površini hribca bil vrtič. Gospôda so ljubili cvetje, in po leti je moral oskrbnik ta vrt hraniti zelen in cvetoč. Mej senčnim drevjem so morale biti uravnane lepe grêde. Tako je bila navada od nekdej, in tudi zdaj, ko je ukazoval tù grof Tatenbah in je vladal novi oskrbník Gorník.

In zdaj je bilo vrt in cvetje lahko oskrbovati, ker oskrbník Gorník je imel mlado hčerko, Marijánico. In kako veselje je Marijánica précej od početka imela z vrtom in cvetjem. To je oskrbovala vse sáma, z ljubeznijo in pridnostjo. Kaj ne bi, saj je znala ljubo in mehko govoriti z vsako rožico, z vsakim cvetom, z vsako bilko. Vse so bile lépe in nedolžne kot njeno srce. Vse, vse te lepe cvetice bi bila potrgala pa jih dala njemu, ljubemu! On naj bi se jih veselil!

Précej od početka je bilo namreč tako. A zdaj? Mnogo mesecev je bilo od tedaj, ko smo jo videli poslednjič.

Popóludne je, na mrak se bliža dan. Marijánica je na vrtu, in opravlja svoj pôsel, rože in cvetlice poliva. Ali mladostne rdeče barve na belem lici, te barve, ki jo je tako lepšala, ko sta z očetom sem prišla — ni več. Okó, ki je nekđaj veselo po vsem svetu pogledovalo, bilo je zdaj najrajše uprto v tla in od tihega bolenja mokró. Mehanično, brez radosti so delale roke, iz navade.

Grof je bil večkrat sam na Podčetrtku.

Ljubo in lepó je znal od početka visoki, krasni gospod delati ž njo.

Kaj je hotel, prej ni védela. Zato ji je ugajalo. Zdaj?

Grof je dva dni uže zopet tù. Prišel je sam.

Delo je zvršeno. Na robu, vrhu zunanjega obzidja, déklica spusti iz rók svojo posodo in pogleda — ne da bi baš hotela kaj videti — po dolini. Cesta se vije, proti grádu jadrno jaše jezdec. Še je daleč, tako daleč, da ni spoznati kakov je, tem menj kdo je.

A vender, kaj ti je, déklica lepa, da se stresaš? Da ti vsi živci igrajo od strahú, ko pozoriš na prišleca vedno s tem večjo razburjenostjo, čim bolj se bliža?

Dà, prav je slutilo notranje tvoje, prav ti kaže ugibajoča duša, vedno bolj razločujejo napete tvoje očí: — on je! On, Baltazar Ribelj, na katerem je visela vsa deviška tvoja duša, katerega misli si mislila, kateremu si srce in dušo pila z usten, ko je še k tebi hodil v tihi vinógrad.

Zdaj, le-sem ga dolgo ni bilo. Poročal je pač očetu in nji, da ne utegne. Zakaj ti ne zavriska srce v prsih, ko zopet prihaja? Uže je pod gradom, in uže je zasuknil upehanega konja proti grádu navkreber. Motiti se ne dá več, Baltazar Ribelj je, ženin njen.

Déklica séde na travnat jarek; skrije se pred njim. Roko dene na oči in izmej prstov tekó solzé, ki prihajajo prekasno — po grehu!

Srce njeno je njegovo. Vleče jo k njemu. Pala bi pred njega in ga prosila, za odpuščanje njegovo bi dala zemljo in nebó — ali noge so preslabe, teží jih kakor centi težka vest, in morilna zavest, da ni več vredna ljubezni njegove. Odpustiti? Ali on more? Nikdar!

Kača — ki je prvo žensko zavêla, da je pala v izkušnjava, oglási se tudi tù. Kdo vé tvoj greh? Samó on, grof, zapeljivec tvoj! On bode molčal. Bog? Ta je milostiv! — Déklica si izbriše oči, vskloni se po konci. Hoče se premagati, vesela mu hoče priti naproti, kakor nekdej.

Ali pa ni na njenem čelu zapisan znak njene sramote, tajne njene nezvestobe?

Zaide mej grmovje globlje od gráda. Tù naj jo poišče. V tem pride vsa pamet, zberó se moči.

Jurij Gorník je imel na dvoru opraviti, ko Ribelj prijaše.

„Kje je Marijánica?“ bilo je Ribljevo prvo vprašanje.

„Deklína? Na vrtu sem jo videl prej.“

„Sicer kàj novega?“

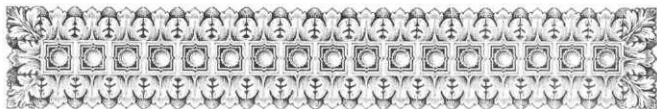
„Nič!“ odgovorí Gorník.

„Je li res, da je bil grof uže večkrat tukaj, kar mene ni bilo?“

„Bil,“ pravi stari. — Da je tudi zdaj tù, to se starcu ali ni zdelo zanimivo povédati, ali je morebiti mislil, da mora Ribelj to védeti sam.

Grofov tajnik zavije potem okoli ogla proti vrtu.

Ednajsto poglavje.

Kaj od mene proč okó,
Proč obraz obračáš mili?

Preširen.

Prva žena se je po grehu skrila. A ona je imela možá v tovarištvu. Marijánica se je morala skrivati za grmovje, sáma, ne pred Bogom — pred možem. Delala je kakor bi trebila gredíco. Čula je stopinje njegove, srce ji je rekalo, da gre on k nji.

„Marijánica!“ zaklical je on. Dóklica se vskloni po konci in pogleda njega. Obraz se mu je od veselja svetil in roke so se morebiti odpirale nehoté, kakor bi menil rêči: „K meni, srce moje!“

In vse je pozabila, stekla k njemu in se ga oklenila, lice svoje skrivši na njegove prsi. Tiho jo je pritisnil k sebi.

„Ne plakaj, ljubica, glej, jaz sem zopet pri tebi, in odslej, kmalu, bodem zmerom pri tebi,“ pravi on in vzdigne njeno glavíco od svojih prsij.

To so sladke solzé ljubezni, solzé veselja, mislil je, in ganenemu so se samemu zarósile oči.

„Pogledi me!“ pravi on.

Ona povzdigne oči, pogleda ga, boječe, tresoča se. A samó za edèn hip. Takoj zopet skrije glavo na njega in se ga strastno oklene.

„Kaj ti je?“ vpraša on nekaj prestrašen.

Ona ne odgovori.

„Pojdi, sédiva na óno klop. Pa mi poveš vse, od srca, kaj te teží. Pojdi, ne plakaj, ubožica.“

Vender ona se ne gane z mesta.

Pol s prošnjami in nežnimi besedami, pol s silo jo privéde do klopice, tam séde in njo potisne k sebi.

„Kaj ti je, Marijánica?“ vpraša zopet.

„Nič,“ odgovori ona tiho.

„Ali me ljubiš?“

„Dà!“

„In zakaj me ne pogledaš? Zakaj nič ne govoriš? Nimaš li nobene ljube besede záme?“

To vprašanje je bilo stavljeno bolj z ostro besedo. Ona se zgane. On izpustí njeno roko.

„Ti nimaš čiste vestí!“ zavpije Ribelj, oči se mu zabliskajo in obrvi stisnejo.

„Jaz te ljubim!“ pravi ona strastno in roke iztegne po njem.

Obadva sta bila tako v sebe utopljena, da nista čula stopinj tretjega, ki se je bil približal.

„Ha!“

Ta glas je bil grofov. Ribelj se obrne k njemu. Tatenbah je stal tù, páličico v roki, iznenaden in srdit, pogledujé zdaj tajnika svojega, zdaj déklico

„Kaj delaš tù? Kdo te je klical? Kaj hočeš temu dekletu?“

„Za to nisem odgovoren nikomur, gospod grof! Kar se tiče tega dekleta, nimate mi ničesa ukazovati niti prepovedovati,“ odgovori Ribelj osorno.

„Moj gospod pisár je učen dovolj, da bode védel stare navade: najprej séde k obedu gospod, da se nasiti on, potem prihaja na vrsto hlapec,“ reče zaničljivo Tatenbah.

„Kaj mislite! Ta déklica . . .“

„Je zdaj moja“ — odgovori grof porogljivo. „Čez nekoliko časa bode gospodu pisárju morebiti slobodno.“

Ribelj se prime za glavo. Bilo mu je, kakor bi ga bil kdo z debelim kijem udaril po glavi, v možjanih mu je vrelo. Zdaj je razumel vse. Njegov gospodar mu je samopašno, brezobzirno in brezsrčno uničil vse upanje, vse srečno življenje.

Na déklico, ki se je bila pri tem prizoru zgrudila s klopí na tla, ni mislil, videl je pred seboj samó hladnokrvnega tatú svoje sreče, stisnil pestí in zavpil:

„Prekletstvo na dušo tvojo, ti . . .“ Ni še skončal, ko ga grof s páličico udari preko lica, ob ednem pa za dva koraka odskoči in glasno zazvižga klic hlapcem, ki so bili nedaleč na dvorišči.

Ribelj skoči razljučen na gospodarja svojega. A Tatenbah je bil močán in oba možá sta se borila, ne

da bi bil eden drugega mogel podreti na tla, dokler niso hlapci pritekli in Riblja odtrgali od gospodarja.

„Zvežite ga! Zaprite!“ ukazuje grof, ko se je bil oddehnil od nenavadnega truda in bôja.

Služabniki storé po ukazu. Ribelj, ukročen, dal se je brez ugovora, brez daljše brambe tiho zvezati in odpeljati. Odhajaje je pogledal na stran. Gorník je vzdigoval svojo hčer s tal, toda obraz starčev ni bil nič izpremenjen, resen kakor zmerom. Ribljev pogled je veljal Tatenbahu in bil je divij kakor bi hotel rêči: „Čakaj, srečava se še!“

Še tisto popóludne je bil Ribelj zvezan, na voz naložen in v Konjice odpeljan. Tamošnji oskrbník, Simon Juda Stupan, dobil je od svojega gospoda Tatenbaha ukaz, Riblja v varnem zapóru imeti in za to skrbeti, da se stvar malo razvé, sicer pa rêči, da je Ribelj gospodarja svojega prekanil za velike denarje, na svojo roko prodajaje les iz graščinskih gozdov.

Gorníkova hči Marijánica je nevarno zbolela na vročinski bolezni. Stara dekla iz Visovelj je bedela pri nji in molila.

Oče pak je osoren in nezgovoren lázil po dvorišči in po hodnících, ko je na večer odšel tudi Tatenbah. Kaj se je in zakaj se vse to zgodilo, tega ni razumel. Prav mu ni bilo, ne. A naučen je bil pokoren biti in bil je. Ko mu je s strahom stara dekla povédala, kaj se povzemlje iz deklíčinih besedij, ktere v svoje bolezni nesvesti govori — vrgel je stari

Gorník jezen svojo kapo v kot, poklical vse hudiče, pretépal pse na dvoru, lasàl pastirje, kmete, ki so prihajali v grad, metal skozi duri — a proti gospôdi ga ni nihče čul govoriti nobene besede. Bolj pogosto nego prej pak je starec hodil v klet, kjer je bilo kakor kronike natanko pripovedujejo, širitisoč véder Tatenbahovega vina.

Dvanajsto poglavje.

Tatenbahova žena ni hotela ostati domá. Po neprijetnem prizoru s svojim možem in grófico Zrinjsko na Račjem grádu. Z mladim svojim sinom Antonom je šla k prijateljici svoji Regini Purgstalovi, porojeni Galer na Riegersburgu, ženi deželnega svetovalca Ernesta barona Purgstala. Tej edini je tožila nezadovoljnost svojo. Ž njo je bila prej in pozneje v pismeni zvezi in nekoliko teh pisem se je rešilo še do denšnjega dneva.

Na Konjicah je torej vladal oskrbník Simon Juda Stupan sam.

Ta človek, majhen in suh mož, bil je po Vukovačkem precěj zamotan v politično stvar Tatenbahovo. Ker se mu je obetalo, da bode, ako se reč srečno zvrši, tudi on našel svoj račun, in posebno ker je bil tam domačin in po rojstvu kmetskega rodú — uga-jalo mu je kàj tacega, kakor vèlik upor in velika domača država, jako zeló. Zato je mej prebivalstvom pridno delal za namenjeno svrho in bil mej kmeti v

poslednjem času prilično priljubljen. Ker si je bil še preveč v svesti, da sam igra veliko ulogo v velikanski stvári, nosil je glavo po konci in imel je tega in ónega svojih sovražnikov na rovaši, katerim je vsem obljubil maščevanje, kadar pride čas.

Eden tistih ljudij, katerih Stupan ni rad imel bil je Baltazar Ribelj. Ta je njegove račune pregledaval, in mnogokrat je Stupan imel sitnosti ž njim. Ker je bil Ribelj vedno pri grofu, bal se ga je Simon Stupan in bil je ponižen in pokoren, da-si je mislil v srci svojem: „Kako bi te jaz strl, ko bi te mogel in smel!“

Lehko je torej presoditi, káko neizmerno veselje in zadoščenje je imel oskrbník konjiški, gospod Stupan, ko so mu bili po nôči iz Podčetrтка na vozu zvezanega pripeljali sovražnika njegovega, Baltazarja Riblja, in izročili ukaz grofov, naj ga zaprè in v ječi hrani tako dolgo, dokler ne dobí družega ukaza.

Roke so se mu od veselja tresle, ko je ogledoval véliki ključ od kletne ječe, s katerim je zaprl v svojo usodo udanega in kakor duševno topega Riblja.

Kadar je opóludne hlapec, ki je ob jednom bil jetničar, Riblju nosil jesti, stopícal je Stupan mnogo-krat ž njim, da bi jetnika pikalno povprašal, kako mu je, ali se ima kàj pritožiti?

In ko je nekdam zapazil, da jetničar preveč prijazno in premnogo govori z jetnikom, brzo je upo-

trebil gospodarsko svojo oblast ter hlapca-jetničarja zapodil iz službe.

To je bilo pač slabo preračunjano in bolje bi bilo za Stupana, da bi si bil prej premislil.

Nekaj dnij kesneje se namreč na Konjice pripelje iz Celja gospod Pavel Ahác, véliki sodník, ali kakor se je tačas po nemški imenoval „bannrichter“ v okraji celjskem.

Pavel Ahác je bil oblasten gospod. Cesarskega sodníka so se ga bali celó plemenitaži, kajti z možem, ki je naravnost s cesarskimi namestniki in celó z ministri neposredno občeval kakor on, moralo se je postopati rahlo.

V konjiški grad prišedši, vprašal je po grofu, in potem po grofici. Ko mu Stupan razloží, da ni ni-jednega tukaj, nejevoljno mrmrá.

„Vi imate prejšnjega grofovega tajnika Riblja zaprtega?“ pravi čez nekaj časa sodník.

Stupan, ki je imel nalog o tem ne govoriti, začudi se in tají.

Sodník mu pokaže, a brati ne dá drobnega listka. Pisanje je bilo od Riblja. Izpojeni hlapec je je bil nesel od jetnika v Celje. Ker je Ahác iz prejšnjih časov poznal in spoštoval Riblja, šel je takoj v Konjice, da bi mu pomagal.

Simon Stupan je debelo gledal čuvši to obtožbo. Pač se je bal vélikega sodníka iz Celja, a ravno tako se je takoj spomnil, da je Tatenbahov sluga in zdaj

njegov pooblaščenec. Zato je Pavlu Ahácu govoril moški :

„Mi uže vémo, kaj delamo. Moj gospodar, gospod grof ima pravico nezveste svoje služabnike kaznovati, kakor hoče. In ta Ribelj je velike preváre storil v prodájanji lesá iz gozdov ; on je malopridnež, zato ga kaznujemo.“

„Čast visokorojenemu grofu“ — odgovorí Pavel Ahác — „ali vsi smo pokorni cesarju in tak mož, kakor je gospod Ribelj, mora biti preslišan in sojen. O grofu se marsikaj govori, kar cesarju morebiti ne bi bilo povšeči — jaz vsega tega ne verjamem — ali povejte mu, da želimo stvar preiskati. In jaz sam bi rad denès govoril z Ribljem.“

„Kaj, o grofu Tatenbahu se govori?“ vpraša Stupan hud, toda vender bled.

„Nič hudega nisem hotel rêči“ — pravi sodník. „Ali o Riblji ne morem verjeti, da bi se bil v gozdih pregrešil. Tù morajo biti tudi druge stvari, ali pa niso. Jaz bi se rad prepričal. In ko bi bil grof tukaj, gotovo bi mi to dovolil.“

Oskrbník Stupan je bil v zadregi. Poznal je oblast celjskega sodníka in samovoljno mogočnost Tatenbahovo ter odgovornost svojo. Vender ni dolgo dvojil, kaj mu je storiti.

„Brigajte se Vi za svoje Celjane in druge rokownike,“ rekel je, „tukaj pri nas nimate iskati ničesa. Pregrešnike svoje bodemo mi Vam uže izdali tačas,

kadar se nam bode dobro zdelo. Jaz ničesa ne rečem, kadar pride grof, potem boste slišali.“

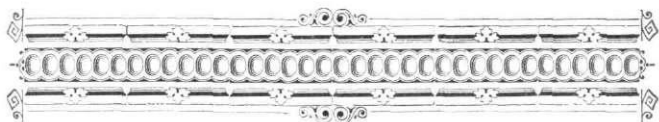
Sodnik Pavel Ahác vstane in pravi: „S teboj se ne bom prepiral. Drugič bomo govorili.“

Précej potem odide.

Simon Stupan mrmrá: kako so ti mestni gospodje ošabni in prevzetni. Da bi prišel čas, ko bomo poračunjali tudi ž njimi.

A vender ga je pekla stvar. Višji cesarski sodnik je izrekel besede, ki so kazale, da o Tatenbahu sluti več, nego li je prav. In da se zanimlje za Riblja, kateri pravo za pravo tudi po njegovem prepričanju ni po pravici zaprt — to se mu ni vse varno zdelo. — Zato še tisto popóludne osedlá konja in odjezdi k grofu sam.

Trinajsto poglavje.

Na Sv. Treh kraljev dan leta 1670. dajal je grof Erazem Tatenbah na svojem grádu Frajštajnu pri Poljskavi, mej Mariborom in Slovensko Bistrico, veliko pojedino. Povabil je bil najodličnejše plemenitaže s Slovenskega Štajerja v gostí.

Ker se je odločilni čas bližal in je bil tudi Tatenbah pripravljen in bolj nego li kdaj odločen, hotel je tukaj tudi svoje tovariše in soplemenitnike vneti za stvar, da-si jim je ni mogel razkriti povse, ker to se mu je zdelo nepotrebno. Vsega svojega in svojih rodoljubnih hrvatskih zaveznikov črteža razložiti po dogovoru ni smel. Vsi so namreč računjali na zadnji trenutek in so delovanje svoje sistematično tako osnovali, da so samó tla pripravljali, zaupajoči, da bode iskra, kadar je ukresana, užge vse v plamen. V tem zmislu je delal tudi Tatenbah na tem zgodovinsko znamenitem gostovanji v Frajštajnu.

Vseh tukaj zbranih spodnje-štajerskih plemenitažev imen nam zgodovinska kronika ni ohranila. Pač

pa iz zanesljivih historičnih pisem znamo, da so bili navzočni veljavni možjé kakor Volk Kristofer, Kristjan iz Firstenberg, Žiga Friderik z Grotenave in drugi.

Vina se je pilo po stari navadi naših prednikov mnogo. In pri vinu so govorili mnogo moško besedo. Da nemško vladanje na Dunaji ne velja dosti, da bi to in óno moglo biti bolje, da bi posamezne dežele mogle in morale imeti boljšo samostalnost, kakor jo dovoljujejo ministri cesarja Leopolda I., o tem so bili vsi edini.

In na podlagi tega je Tatenbah vzdignil čašo na spomin celjskih grofov, kateri so znali svojo samostalnost z mečem v roci braniti in kateri so, „vojvode vseh Slovencev“, raztegnili gospodstvo svoje nad južno Štajersko, Kranjsko in Koroško; spominjal je hrabrih Ogrov in Hrvatov, kateri od nekdaj branijo svojo državo in národ svoj. In vsa skupščina mu je pritrla.

Mej gôsti Tatenbahovimi v Frajštajnu pa je bil tudi eden, kateri se je bil povabil sam. Tatenbah je bil neoprezen dovolj, da ga je z veseljem vsprejel in se zarad njega čisto nič ni zadržaval v prostem ravnanji in govorjenji. To je bilo morebiti tem naravnije, ker je bil ta gost — Jurij baron Losenštajn je njegovo ime — prijatelj Tatenbahovega bratranca Otona Tatenbaha, kateri je na pol za vse podjetje védel in bil pripravljen pomagati. Baron Losenštajn, prej v cesarski vojski bivši major, bil pak je baš za-

voljo prejšnje izjave ali izdaje Grka Panajotija od cesarskih poslan, da opazuje Tatenbaha. To častno mesto je baron tudi zvesto izpolnoval, kolikor se mu je baš dalo. Da o pozitivnih rečeh poročati ni mogel, toliko previden je Tatenbah pač bil, sósebnó pa njegova okolica. Denès pač, pri teh gostéh je Losenštajn mnogo čul, in tega tudi zakrivati ni znal. — Akoprem tega Tatenbah ni zapazil, izpregledal je brzo stvarí njegov novi tajnik Rudolphi, kateri je zdaj nadomestoval Riblja in Vukovačkega. Ta je tudi hitro skrbel za to, da je grofa dobil na stran, prej nego li je mogel, vina vesel in v prenagljenem oduševljenji svojem, vse povédati.

Rudolphi, prej nadkonjár pri Zrinjskem in uže delj časa v jednaki službi pri Tatenbahu, Italijan po rodu (kakor sploh vidimo, da je bilo ob istem času mnogo Italijanov v jednacíh službah po naših krajih) — prej ni imel veljave pri Tatenbahu, dokler je Ribelj v milosti bil in Vukovački ni bil odpozvan. Zdaj je duševno vladal nad Tatenbahom. Bistrók je bil dovolj, da je vso situvacijo spregledal in ljudi opazoval tako, kakor tega hitro oduševljivi, nagli a vender površni plemenitaž Tatenbah ni mogel. Tako je uvidel tudi ta dan, da ni bilo politično od straní njegovega gospodarja v društvu nezanesljivih móž preveč izpovedovati.

Še bolj pak je bil v brigi, ko mu je baš ta dan konjiški oskrbník Simon Stupan prinesel poročílo, da

se cesarski sodnik celjski Pavel Ahác zavzímle za zaprtega Riblja, da torej to grofovo nasilje ni ostalo skrito. Rudolfi je namreč dobro védel, da Ribelj pozna vso zaroto, da je mnogo najvažnejših pisem pisal za grofa on, da torej more vse izdati, ako pride do sodnega izpraševanja. Da pa Pavel Ahác to sodno preiskavanje lahko doseže in tudi hoče doseči, to mu je bilo tudi znano.

Gospôda gostje so bili še veseli pri polnih čašah vina, ko je Rudolfi grofa poklical na stran. Razložil mu je sumljivost Losenštajnovo. Tatenbah se je takoj domislil mnogih znamenj in indicij v Losenštajnovem vedenji, tako da je bil brž prepričan, da ima njegov sluga Rudolfi dobro sodbo. V naglosti svoji je hotel dirjati v sobano nazaj in ogleduha z najkrajšim postopkom vreči iz družbe. Previdnejšemu Italijanu se je pa posrečilo, grofa utolažiti in na premišljenejšo pot navesti, to je, naj ga na miru pustí in ne govori več o važni stvári.

To je bilo tem lože, ker mu je takoj povédal drugo stvar: kar se tiče Riblja. V tej stvári je imel Tatenbah sam slábo vest. Zarad proste déklice, za katero mu ni bilo mnogo, izgubil je bil prej najpotrebnejšega slugo. In baš ta sluga je mogel največ proti njemu izpovédati. Da se s Pavlom Ahácem ni šaliti, to je tudi védel. Kako to stvar popraviti?

„Izpustite ga iz zapóra!“ svetoval je Rudofi naravnost, da-si je Riblja sovražil užé kot tekmeца svojega.

„A baš potem mi največ škoduje,“ pravi Tatenbah.

„Pustíte to meni. Ribelj še ne vé, da nam je nevaren. Tudi ga zdaj ne moremo lahko uničiti tako, da bi nihče ne védel. On se bode bal dolzega zapóra. Jaz si upam od njega dobiti prisego, da molčí. Samó denarja mu morate dati toliko, da bode mogel iz dežele stráni in da bode hotel.“

„Delaj, kakor hočeš. Denarja dobiš, kolikor treba,“ pravi Tatenbah.

Veselica na Frajštajnu je minila precèj v neredu. Tatenbah ni govoril ničesa več.

Rudolfi pak se je odpravil précej drugi dan v Konjice po novem svojem pôslu.

Štirinajsto poglavje.

Pretí odpreti grada trdna vrata.

Preširen.

Bilo je 8. dné marcija meseca 1670. l.

Tatenbah je bil v Mariboru in je stanoval v svoji hiši, katere ime se je z nemškim priimkom do denašnjega dné ohranilo, „Freihaus“, kesneje lastnina Lanthierjeva.

Mariborsko mesto je bilo tedaj pač za tri četrtine manjše nego denès.

Ali vender je bilo v črteži Tatenbahovem, polastiti se tudi tega mesta. Ker je védel, da so mariborski meščanje boječe duše, katerim vlada tisti, ki ima le malo oblasti, kôpo oboroženih ljudij, ni se baš mnogo brigal za mariborsko prebivalstvo.

Pridobil je bil na svojo stran najvplivnejšega meščana, necega Bernarda Paumgartnerja. Temu je zapupal vse in ta mu je obetal vso pomoč, ker se je po edni strani bal mogočnega Tatenbaha, po drugi pa je pričakoval iz gotove zvršitve vsega črteža dober

dobiček. Prebivalstvo mariborskega mesta je bilo tačas izključno slovensko. Paumgartner sam je bil sicer naseljenec, a udomačen. Ker je bil kot bogataš prvi mestni svetovalec in poleg tega po šolah izobražen človek, razumljivo je, da ga je Tatenbah izbral za svojega zaupnika.

Ob tem času je vladal uže v vsem slovensko-štajerskem prebivalstvu nenavaden duh. Národ ni védel, kaj ima priti; ali kakor se pred viharjem čuti težak zrak, tako je bilo tudi te dní čutiti, da se pričakujejo velike rečí, da-si ljudjé niso mogli vedeti, kaj pride.

V Tatenbahovi hiši v Mariboru se je skrivaj rezal in sekal svinec v kroglje, speljavalo se je vkupe orožje, strelívo itd. Vse to se je godilo tajno, vender pred vsemi ljudmí ni moglo ostati skrito. Temne in zamolke govoríce so se širile mej ljudmí, toda po večjem je bilo vse Tatenbahu ugodno, ker nezadovoljnost je bila velika, sósebnó cesarskih oblastev meščani in ljudstvo niso mogli prenašati. Mej prvimi, katere so sovražili, bil je mogočni mestni pisár Jakob Koder v Mariboru.

V zadnjih dnevih so se pak prigodile posebno tri rečí, ki so vzbudile velik nemir ne samó po vsem dolenjem Štajerskem, temveč tudi zmêle óne možé, ki so prav slutili, kaj se godí in pripravlja.

Zrinjskega vojakí, posebno jezdecí so bili namreč na naglem iz Čakovca predrli v slovensko Šta-

gersko in se razsuli povsod, ogledujé in opazujé. Kjer se jim ni nihče ustavljal, tam so bili prijatelji z ljudmi, a kjer so našli bran, tam so se hrvatski vojniki tudi v slovenski zemlji nosili kot sovražniki.

V Svetinjah in v Mali Nedelji so se jim domačini postavili na pot. Začel se je bil bój, hrvatska vojska Zrinjskega je neusmiljeno vrgla ob tla od nemških graščakov vojene nerazumne Slovence, in Mala Nedelja je izgubila mnogo ljudij in blagá, in mej nevednim in nepoučenim ljudstvom se je širil strah.

A ne samó to. Dné 7. marcija so predrli isti vojniški jezdeci Zrinjskega tudi v celjski okraj in so požgali sv. Florijan pri Šetalah in še nekatere druge kraje, ki so se jim ustavljali.

Vse te strašne dogodbe so se zvédele v Maribor. In zvédel jih je tudi meščan Paumgartner. Zato je takoj tekel k Tatenbahu.

„Za božjo voljo, to ne bo dobro izšlo,“ rekel je Paumgartner Tatenbahu tresóč se od straha, ko je razpovedal vse govoríce, ki so prišle v mesto.

„To ni nič hudega,“ odgovori Tatenbah mirno. „Vse mora tako biti.“

„Ali da Hrvatje vpadajo v našo deželo! Da bode ljudstvo mislilo, da so naši sovražniki? In ti požari in poboji? Napósled pridejo celó do nas in ne ločijo ni prijatelja ni sovražnika?“ vprašuje meščan.

„Večina vojske pride iz Hrvatskega. Prej pa je treba, da poznajo našo zemljo. Samó zato so se bile

óne čete prikazale. Čas se bliža. Vam se ni bati ničesa. Samó gledite, da ste Vi pripravljeni in mi mestno sodrgo držite vkupe, da vsaj proti nam ne divjá.“

„Pa kaj, če vas cesarski prenaglijo? Tega se jaz bojim. Uže se o stvaréh preveč govori, a nikjer še ni ničesa videti, da mislite kaj začeti. Pripravljeni niste, gospod grof! Meni se tako zdí . . .“

„Nič Vam se naj ne zdí,“ pravi grof in potegne iz žepa pismo, katero pokaže meščanu.

Pismo je bilo od Frankopana, pisano latinski.

Narisan je bil v njem ves črtež, po katerem naj Tatenbah dela.

Zarotnikom je bilo največ do tega, da dobodo v svojo pest Nemški Gradec, vladno središče. V tistem času to ni bilo tako težko. Kdor je imel grad in je vánj vrgel nekoliko vojakov, ta je imel v roci vse mesto in se je mogel polastiti vseh vladnih pôsllov in prostorov.

Posadka je bila tačas kakor povsod, tako tudi v trdnjavi graškega gradu majhna. Vender ni bilo mogoče Tatenbahu na tihem in brez hrupa vkupe spraviti toliko vojske, da bi se bil s silo mogel polastiti trdnjave. Kar s silo ni moglo iti, snovalo se je z zvi-jačo. Za to je Frankopan naredil črtež.

Z izgovorom, da hoče zarad nevarnosti pred tolovaji svoje zaklade spraviti v hiši svoji na Lugeku v Nemškem Gradci, imel je po tem črteži Tatenbah spravljati

več pokritih vóz v Gradec. V teh vozóvih bi bili skriti najčvrstejši hrvatski vojaki iz gránice. Pri „železnih vratih“ bi se moralo stréti kako koló pri vozovih, ali sploh najti kak zadržek, da bi se vozovi ustavili, hrvatski junaki iz njih poskakali in v zvezi z vozníki in nekaterimi uže v Gradci pripravljenimi Tatenbahovimi zaupnimi vojniki in hlapci stražnike pri mestnih vratih pobili, v mesto udrli in skozi skrivno podzemeljsko pot, ki drží iz cesarske hiše do grada, posadko na grádu nenadno napali ter se tako polastili grada. Ako je to dobljeno, dobljeno je vse.

Vse to je bilo v Frankopanovem pismu, katero se pozná dandenès v celoti samó po obsežku, iz originala so ostale dokumentarično samó početne besede: „Care frater, significo tibi, quod Turcae jam sunt in procinctu progressus facturi.“ (Dragi brate, naznanjam ti, da so Bošnjaci uže pripravljeni predreti. — Čudno je, da se v aktih imenujejo vojaki iz juga „Turcae“, najbrž je to zarad osebnega zmenka, ali pa zato, ker so tačas pri nas imeli vse vojne čete iz juga za Turke, kakor še dandenès naš najprostejši kmet, kadar čuje o bodoči vojski, meni, da bode vojska s Turkom.)

Meščana strese groza.

„Zaupal sem Vam mnogo, a zanašam se, da nikomur, niti ednemu človeku ne govorite o tem,“ pravi grof.

„Jaz nisem ničesa čul, nečem ničesa védeti . . . Bog nas váruj!“ šepetá Paumgartner.

In ker mu tù ni bilo dobro pri srci, posloví se. Iz Tatenbahove hiše gredóč se ožrè na pragu gori in doli po ulicah, ali ga ne vidi kakšen oseben sovražnik, da prihaja od Tatenbaha. Zavije se potem v plašč in s trdnim sklepom, da se bode odslej bolj varoval, ničesa vpraševal, ničesa govoril, temveč čakal, kako se razvijó stvari samé brez njega, koraka brzo domóv.

Petnajsto poglavje.

Kak on hitro v hišo stopi,
Ona mrtva uže leži.

Národna pesem.

Nekoliko dni prej nahajamo mladega popotnika na konci svojega pota, pred gradom Podčetrtek. Bil je to Baltazar Ribelj.

Kako se je izpremenil v tem! Videl se je za več let starejši, vsa postava je bila nekako bolj sloka, lice upálo in vsa zunanost zanemarjena.

A ni čuda, da je bilo tako. Zadnje mesece je čakal več, nego mu je bilo ljubo, duševno in telesno prebil toliko, da se je izraževati moralo tudi na zunanje.

Zarad strahú, katerega sta Tatenbah in Rudolfi imela pred Pavlom Ahácem, prišel je bil Rudolfi nemudoma k Riblju v ječo. Prigovarjal mu je, ako hoče biti prost, naj priseže, da bode: prvič nasproti vsem in vsakemu molčal o tem, kar vé o Tatenbahu, drugič pa, da bode odšel précej iz dežele. Za to poslednje mu je ponujal znamenito vsoto denarja.

Pač je v samotnem zapóru Riblju razkipelo sovraštvo do dosedanjega svojega gospodarja po vseh

žilah. Maščevati se ónemu, ki mu je s smelo kruto roko potrgal vse lepe podobe o prihodnji sreči na tla ter jih tam hladnokrvno poteptal, to je bila njegova vroča želja. A kako jo izvesti! Oni, kateremu velja sovrašтво, visoko je zgoraj. Sto in sto rók mu je postrežnih. On pa, Ribelj, bil je zdaj v njegovih rokah, zaprt, sam, razorožen, brez pomoči in prijatelja. In poznal je dobro svoj čas, védel, da se ne šteje niti ne premišlja dolgo za edno človeško življenje. Kako lahko ga pusté do smrti v tej temni ječi, ali kako lahko dobí jetničar njegov ukaz, na tihoma spraviti ga v kraj. Taki grozni preudarki so počasi strli Ribljev vzklonen duh in — ko je bil prišel Rudolfi s svojo ponudbo, poprijel se je je Ribelj brž, kakor v stráhu, da mu ne bi bila ta rešilna vrv zopet odtegnena.

Prisezal je najsvetejše prisege, kakor mu je Rudolfi nalagal.

Namenjen je bil na Nemško. Pa sam? Kam? To so bila vprašanja. In zopet je vstajala slika iz megle spominov, podoba óne déklice, s katero ga je družila prva in edina srčna vez.

Ni mogel na pot, da bi je ne bil še edenkrat videl. A ipak ni tudi k nji mogel. Kaj je ž njo, o tem ni védel ničesa. Ni imel nobenega človeka, s katerim bi mu bilo mogoče govoriti o tej stvári.

Prihajala mu je večkrat misel, da déklica ni kriva, da ves položaj ni takov, kakor ga je on v prvem hipu videl, da se je prenaglil. Z nekakim zadoščenjem se

je te misli oklepal in vedno bolj se mu je zdelo nemogoče, da bi se mu bilo izneveriti moglo óno prej tako srčno udano bitje.

Po drugi stráni mu je govorilo srce, da more morebiti nji odpustiti mnogo, vse, vse. Ž njim naj déklica pojde, daleč v širni svet, kjer bode mogoče pozabiti minulosti, kjer ni brezvéstnih zapeljivcev, kjer je mogoče začeti novo življenje.

Tih in skrit je živel Ribelj nekaj časa v Celji, odlagaje od dné do dné izpolnitev svoje prisega, pa tudi pót v Podčetrtek.

Napósled se je odločil za odhod in nahajamo ga tam.

Ko stopi na dvorišče, priteče mu véliki Gorníkov pes naproti, a neče več v njem poznati starega hišnega prijatelja, katerega je prej pozdravljal. Sovražno laje nánj in mu zastavlja pot.

„Česa iščeš tod?“ vpraša ga osorno Gorník, kateremu so te mesece, kar ga ni bilo tukaj, vidno osi-veli lasje.

„Kaj je z Marijánico?“ vpraša Ribelj.

Gorník trpko namežikne, obrne se stráni in pravi: „Le pojdi, od koder si prišel, tukaj nimaš česa več iskati. Bolje bi bilo, da bi ne bil nikoli prišel pod streho, kjer sem jaz spal.“

Rekši mu obrne hrbet in odide.

Ribljevo klicanje je bilo zastonj. Na dvorišči je obstal sam. Od raznih óglov so ga posli sumnjivo in kakor boječe gledali in stikali glave.

A tako on ni hotel oditi. Stopi čez prag, da bi šel sam pogledat v grad. V veži najde staro deklo Mreto. Starka ugledavši ga iztegne velo svojo roko po njem.

„Prekesnó ste prišli, prekesnó!“ govori in solzé se ji polijó po nagubanem obrazu.

„Kje je Marijánica?“ ponavlja Ribelj svoje vprašanje in v stráhu, ki je mladega možá zdaj obšel videčega vse izpremenjeno, pozabljena je bila vsa minulost, živo je bilo v njem samó hrepenenje déklico zopet videti.

„O zakaj niste prišli, gospod Baltazar!“ tarna starka. „Kako je Vas klicala po imeni, zmerom, po dnevi in po nóči. Baltazar, rekla je, pridi k meni, odpústi meni, je rekla. Lepa je bila, ko se ji je v glavi blélo od vročinske bolezni, rdeča kakor roža in bela kakor mleko, pa je molila k Bógu za Vas, tako lepo molila, in pri Bógu ji je odpuščeno, gotovo je v nebesih za angela. O zakaj niste prišli prej, kako bi jo bili obveselili, in še ozdravela bi bila, tako Vas je želela.“

„Mrtva!“ Bled kakor zid, na katerem je Ribelj bil naslonen, globoko vzdahne. Starka pripoveduje na dróбно in gostobesedno, kaj je déklica govorila,

kako nikogar ni bilo blizu, le ona sama je trpela in bedela pri nji vse noči.

„In kaj so ljudjé vse pripovedovali: da ste Vi, gospod, zaprti, da Vas ne bode nikoli več k nam. Ona tega ni verjela, nì jaz nisem verjela ter i nisem ničesa pravila, kaj ljudjé govoré. Zmerom me je vpraševala, če ste uže prišli. In mislite si, ona je mislila v svoji bolni glavi, da se je Vam zamerila tako, da ji ne boste odpustili. Gospod Baltazar je dober človek, tako sem ji jaz vedno pravila, on te ima rad, sem rekla, in na pomlad bode gotovo zopet prišel, sem rekla, in glej, res ste prišli, ali ona Vas ni čakala, ubožica.“

„Kdaj je bil grof tù?“ vpraša Ribelj.

„O gospoda ni bilo več od tistega dné, kar je z Vami tako grdo ravnal. Précej potlej je Marijánica zbolela; potem ji je bilo bolje, a vesela ni bila nikoli več; in potem je zopet zbolela. Grof, dà! Ona ni mogla slišati o njem. Mene je bilo groza imenovati ga, ker se je ubožica kar tresla, kadar je slišala kàj o njem. Jaz sem uže prej rekla, da to ne bode prav, ko se je on začel sladkati okòli nje. Pa je res tako prišlo; Bog me váruj, da bi o gospodu grofu kàj hudega govorila, ali nesreča je k nam prišla ž njim. O da bi bili ostali v vinógradu na Visovljah, a ne šli v grad. Kako je bilo tam gori lepó, dokler ni grof prišel.“

„Preklet bodi!“ mrmrá Ribelj mej zobmi, srepó gledaje v tla.

V tem hipu pride oskrbník Gorník na prag. Ugledavši Riblja pri stari dekli svoji obstojí, kakor bi premišljal, ali bi stopil naprej ali bi se ognil nazaj.

Ribelj stopi k njemu in pravi: „Pojdi sem, stari, zadnjikrat je, da te nadlegujem. Ti nisi imel poguma, da bi bil nož zasadil v človeka, ki ti je uničil pošteno hčer. Zato poglej zdaj mene; česar ni storil njen oče, to bode vender storjeno.“

Preko trhlega obraza starega oskrbníka zaigrá čuden nasmeh. Gorník je rad čul te besede, ali poznalo se je, da govornika tudi prezira.

„Prinesi vina!“ pravi starec dekli. In ko starka odide po vino, séde Gorník k mizi, ki je stala v veži in Riblju odkaže prostor poleg sebe. Ribelj séde in pokrije obraz z rokami. Ko imata vino na mizi in stara dekla odide, prične Gorník:

„Nož? Dà, imel bi ga za njega in za tebe. Kaj si hodil k meni? Kdaj sem te klical? Gospôda mi je dajala kruh, ti in tvoj gospod. Ali s pelínom ste mi belili, z nesrečo solíli.“

Néma sedíta potem oba možá.

Gorník, v služabnosti ostarél mož, nevajen svoje notranjosti odkrivati, vajen molčati in pokoren biti tudi tačas, kadar se mu ni godilo prav, izrekel je v kratkih besedah več nego kdaj prej. Ko je bil nekdam prej izgubil ženo, ni tožil; ko je zdaj izgubil hčer,

edino bitje, do katerega je imel toliko srca, kakor ga more imeti človek njegove nature — tudi zdaj je delal dalje in služil dalje gospodarja svojega, kakor mrtva mašina.

Ribelj bi bil pač protestoval vselej sicer, da starrec tudi njemu očita provzročevanje svoje nesreče. Zdaj ga niti čul ni. Bil je poln svojih mislij. Nadvladovala pak je edna: maščevati se!

Pri vinu jo je povédal Gorníku. Ta mu ni prigovarjal, a tudi ne odgovarjal. Delal je obraz, kakor bi hotel pokazati, da mu je vse edno, ali svet še dalje stoji, ali se pogrezne.

Šestnajsto poglavje.

Ne vid'lo ga sunce!
On izdade čestitoga kneza,
Gospodara i móga i tvoga.
Srbska národna pesem.

Dozno na večer 9. dné marcija meseca l. 1670. korakal je v plašč zavit samoten mož počasno skozi Gospodske ulice v Mariboru in zavil na vélicem trgu proti mestni hiši.

Čim bliže je k tej prihajal, tem počasnejša mu je bila stopinja. Nekoliko korakov pred svojim ciljem postane. Mésečina mu obsveti obraz. Naši bralci bi spoznali takoj Baltazarja Riblja.

Bil je bled in zmršen in ko je pogledal, ali je v stanovanji mestnega pisárja Jakoba Kodra še luč in je zapazil še osvetljena ókna, stresnil se je in se obrnil stráni.

Tako je utegnil premišljati tudi Juda Iskarijot pri poslednjem koraku, ko je stopal k sovražnikom izdajat svojega Gospoda. Ali premislil se ni.

Ribelj stresne z glavo in kakor bi hotel klic boljše vestí odbiti od sebe, odgrne s pestjó edno plat.

plašča ter se zavije proti vhodu mariborske mestne hiše.

Mestni pisár tačas nikakor ni bil kaka taka uboga služabna duša, kakor so denašnji mestni pisárji. Temveč ob ónem času je bil pisár pravo za pravo prva oseba v mestu, kajti čeprav so uživali drugi večje naslovne čestí, združevalo se je v rokah učenega mestnega pisárja vse važno delo, sósebno vse pisanje — v ónem času redka znanost.

Takov oblasten mestni pisár mariborski, Jakob Koder, imel je čez dan baš toliko posla, da se niti najesti ni utegnil ob pravem času. Zato je sedel ravno pri večerji.

Koder je bil debel mož. Sedel je pri večerji široko razpérjen. Poznalo se mu je, da mu je zadoščenje želódčevim potrebam največje njegovo veselje. Ker je bil neoženjen samec in uže precěj v letih, morebiti je bilo to naravno. Baš je bil Koder po zadnjem zalóžaji svoje večerje natočil si vina in ga zadovoljno izpil, ko stopi njegov sluga v izbo in mu naznani, da čaka zunaj mož, ki hoče z gospodom mestnim pisárjem précej govoriti.

„Naj pride po dnevi!“ zareží Koder. Sluga odide, a vrne se kmalu nazaj in pripoveduje, da tujec neče oditi, temveč da hoče vsekako še nocoj govoriti z gospodom, da ima nekaj imenitnega povédati, za kar bi bilo drug dan morebiti uže prekasno.

„Kaj še, morebiti je kak tat ali razbojnik, odpravi ga!“ reče Koder.

„Ne vidi se kakor bi bil tat. Mlad gospod je, čedno oblečen.“

„Pústi ga noter; a potlej tukaj v sobi ostani, ne more se védeti, kdo je in kaj hoče.“

Précej potem privéde sluga Baltazarja Riblja v stanovanje Kodrovo.

„Gospod Ribelj!“ začujen gleda Jakob Koder od mize vstanši. Nabere debelo lice in čelo v take gubé, da se je poznalo, kako si z nepričakovanim obiskovalcem nista posebno v dobrem prijateljstvu. „Kaj hočete od mene?“

„Imam važno stvar govoriti z Vami,“ pravi Ribelj in nepovabljen séde na stol. Koder se odmakne, videz Ribljev mu ni bil po gódu, niti njegov srepi pogled. Ali hlapec je bil v kotu sobe; ni se bilo torej bati ničesa.

„No, stórite brž,“ pravi Koder, „noč je, k pokoju treba iti.“

„Vi ste prijatelj deželnega profosa Franca Vilskega?“ vpraša Ribelj.

„Prijatelj? Ne, kdo se more imenovati prijatelj tacihi visokih gospodov,“ odgovorí plaho Koder.

„A znani ste ž njim. Rabelj je on, in Vi tudi delate v tem. Ali hočete, da Vam izročim plemenito glavo pod meč, da se Vam bodo duše vaše smijale od veselja?“

Rekši se Ribelj zagrohoče. Koder se odmakne še nekoliko dalje od njega.

„Vidim, da se me celó bojite,“ roga se Ribelj. „Neumni ste, hvaležni mi bodite, da Vam tako postrezam. Poglejte! (Iz žepa vzame listíno in razvije pismo.) Poznate li te podpise in imena?“

Jakob Koder pogleda v veliko pismo, katero mu Ribelj molí naproti ter bere:

„Tatenbah, . . . Zrinjski, . . . Frankopan . . .“

Ribelj mu pismo odtegne in pravi:

„Véste, da so to izdajalci cesarjevi in njegove države?“

Jakob Koder ni mogel od kraja besedice ziniti, usta je odpiral in kakor nehoté roko iztezal po pismu.

„Ne tako brž. Povédite mi, kaj boste storili s pismom, ako je Vam dam? Ali mi obljubite, da je pošljete brez zamude dežélnemu profosu Juriju Francu Vilskemu? Ali obljubite, da boste vse storili, da upropastite grofa Tatenbaha s temi dokazi njegovega izdajstva, katere Vam izročam jaz?“

„Obetam, dajte semkaj!“ pravi Koder.

„Tatenbaha v prvi vrsti. Tega hočem poteptati kakor črva v prah, táko, še bolj kakor je on mene in srečo mojo. Maščevanje me je prignalo k Vam, naredilo iz mene izdajalca.“

„In kaj je v tem pisanji?“ vpraša Jakob Koder.

„To je original „lige“ ali pogodbe, katero je Tatenbah sklenil s hrvatskimi zarótniki na Lokateljovem

grádu v Lepšini, v kateri jim je obetal vso svojo pomoč pri uporni vojni proti cesarju. Pogodbo sem pisal jaz. Tatenbah misli, da ima original v rokah, a original je tù, on ima samó moj prepis pisma in po mojem peresu ponarejene podpise. Ta dokument sem spravil, da mi prinese srečo, da ob svojem času oblast dobim zánj. Zdaj mi sreče ni več treba, mrtva je záme; zato naj prinaša maščevanje in smrt. Náte! Pošljite takoj, sicer bi bilo prepozno. Uže so njih priprave skoraj gotove. Uničen mora biti!“

Ko je Ribelj zapuščal Jakopa Kodra, kateri je imel zdaj velevažno dokazílo v rokah, in bil baš vrata zaprl za sabo, tresle so se mestnemu pisárju roke od vznurjenosti in veselja, da mu je nenadoma dana prilika prikupiti se najvišjim gospodom.

A Ribelj se je sam obtožil, da je on pisal to veleizdajno pogodbo. Bil je sokrivec. Mogel se je prej svoje izdaje pokesati, nego li je to pismo prišlo v prave roke.

To je Jakopu Kodru po bliskovo šinilo v glavo, in ker hvaležnosti ni nikdar poznal, ker je po svoji naturi sovražil, vse ljudi katere je mogel ovaditi in izdati, pokliče brž slugo in mu pravi:

„Teci, skliči stražo, pa tiho, in veliko plačilo dobite od mene, če mi ulovite in zaprete tega gospoda, ki je šel od mene.“

Sluga odhaja, da bi izpolnil povelje; mestni pisár pak se uglobi v branje dragocenega dokumenta, in kakor ne bi verjel, da-li ga ima resnično v rokah ali se mu samó sanja, bere zopet in zopet od početka.

Sedemnajsto poglavje.

Dné 21. marcija je bil petek. Petek je po ljudski véri dan nesreče in nezgode.

Nad stolnim mestom štajerske dežele Nemškim Gradcem je visel meglovit, pust dan. Po graških ulicah je bil zmrzel sneg, da-si se je čas bližal uže pomládi. Ljudij je bilo ob desetih dopóludne malo na ulicah. Vzrok temu so bile morebiti zamolke govoríce, ki so šle od ust do ust. Vojakov je bilo tù in tam mnogo videti, posebno dragóncev na konjih.

Tatenbah je bil v Nemškem Gradci. Danes pred póludnem so bili plemenitaši iz dežele sklicani k nekemu posvetovanju. Mej povabljeni je bil tudi on.

V svoji hiši na Lugeku se je bil baš svojemu dostojanstvu in bogastvu vredno opravil, da bi v krogu sostanovnikov svojih sijajno izpolnil mesto svoje. K njemu pride stotnik Kaldi.

„Kaj novega?“ vpraša ga Tatenbah mirno.

„Meni se vidi, da ne bode ničesa dobrega. Ni nemogoče, da smo izdani. Bil sem pred dvorcem. Tam

so gospodje zbrani in tiho govoré mej sábo. Meni ni dobro pri duši, in dozdam sem še vselej prav slutil. Jaz bi Vam svetoval, da se tiho umaknete iz tega gnezda in da odidete naglo na posestva svoja.“

Tatenbah se nasmehne.

„Kdo li se bode upal nam kàj storiti ali samó réči?“ vpraša ponosno. „Slabo Vam vojniku pristoja takov strah.“

„Vojnik nimam strahú, ako vidim sovražnika pred sábo, kajti pred takšnim se lahko branim. Drugačen je sovražnik v temi, za hrbtom, kjer ga ne vidim. In jaz se bojim, da imate Vi tacihi.“

„In kaj za to?“

„A! mi imamo glave tikoma blizu zanjke, gospod grof! Cesar íma še dosti ljudij, ki se mu s tem želé prikupiti, da mu izdadé soplemenitnika svojega“, pravi Kaldi.

Tatenbah stresne z glavo, kakor bi hotel z za hip obledelega lica in iz glave otresti vsako bojazen; prehodi dvakrat naglo sobo gori in doli in vpraša:

„Ali misliš, da bi se kdo upal roko položiti na grofa Tatenbaha, kneza Ravenstajnskega, skrivnega svetoválca cesarjevega?“

„Tu v Nemškem Gradci ni nič nemogoče“, odgovori Kaldi.

„Ne poznaš ti naših ljudij“ — odgovori grof. — „Ako tudi kàj slutijo, dokazov še nimajo, ne morejo imeti. In predno se bodo odločili do tega, da proti

moji osebi kolikaj počnejo, zvedel bodem gotovo vsaj nekaj, toliko imamo že prijateljev. In potem je treba stoprav misliti na odmikanje. — A zdaj je čas, da grem. Me li spremite? — Ne! ostanite tù, jaz grem sam. Kmalu se vidiva!“

In šel je sam.

Ko pride pred cesarski dvorec, najde mnogo znancev v gručah stoječih in tiho mej sábo govorečih ljudij. Okoli je stalo mnogo vojakov. Opazil je, da se obračajo vse oči nánj.

Pristopi k edni gruči, kjer je stalo več njegovih znancev: grof Brajner, grof Stubenberg, baron Jehlingen in drugi. Vpraša, kaj je novega, a nobeden mu ne dá pravega odgovora.

Začenja mu prihajati neizrecno tesnó. Ko bi bil mogel iti nazaj, bil bi to storil précej. Ali potem bi se bila še bolj vzbudila sumnja. Ni se dalo. Moral je dalje, naj pride, kar hoče. Da hudega ne bode, to je upal še.

Ogovorí potem Kelersperga. Ta se udá ž njim v legek navaden razgovor o vsem in ničém, kakor je navada. A Tatenbach opazi tudi na njem, da se nosi neobično hladno.

„Kaj pa imate danes vsi?“ vpraša ga Tatenbah. Glas se mu nekako trese.

Predno je bilo treba Kelerspergu odgovoriti, pristopi k njima baron Losenstajn, isti, ki je bil uže prej, pri znanem obedu v Poljskavi, vzbudil Taten-

bahovo sumnjo. Baron je imel danes čuden, prijazen nasmehljaj na ustih, ko je Tatenbaha pozdravil in mu rekel:

„Grof Tatenbah, prijatelji Vas čakajo pred svetovalsko sobo. Hočete li vstopiti?“

„Idete z nami?“ vpraša Tatenbah Kellersperga.

„Ne z Vami!“ odgovori ta resno.

Ko Tatenbach stopi v prednjo sobo, najde záse strašen prizor. Ob stenah je bilo polno oborožencev, spredaj so stali: graški mestni sodník, najhujši njegov sovražnik grof Franc Adam Ditrihstajn, deželni profos Jurij Franc Vilski (ali kakor se je nemški pisal: von der Will), obristlajtnant dragóncev Ivan Tomaž Sajer in drugi. Vse oči so bile prebodljivo uprte na Tatenbaha, in predno je mogel zbrati svoje misli, bila so vrata za njim zaprta, oboroženi vojaki so mu stopili za hrbet in ob stranéh.

Obristlajtnant Sajer in graški mestni sodník stopita pred Tatenbaha, in prvi dvigne roko ter glasno in slovesno pravi:

„Gospod Ivan Erazem grof Tatenbah in Rajnstajn, jaz Vas v imeni cesarjevem v zápor devljem zaradi veleizdajstva! Dajte meč svoj sem!“

Ponosni, véliki mož ni mogel nobene besede izustiti, ko je nanagloma videl, da je izgubljen. Njegov pogum, kateri ga je v zadnjem času spremljal povsod, zapustil ga je v zadnjem tem trenutku. Tresel se je na vsem životu. Kakor mehanično je prijel za svoj

meč. A ne, da bi se postavil v bran, kajti bil je tù sam množini nasproti, vsaka bramba bi bila zastonj. Hotel je meč odpasati in ustreči ukazu, naj ga izročí kakor jetnik. Toda roka se mu je tresla tako, da je precèj časa potreboval, predno je odpasal orožje.

Sajer vzame Tatenbahov meč in migne vojakom.

Dva podoficirja Žak-Gerhardovih dragóncev pristopita, vsak prime Tatenbaha pod edno pázuho in, s Sajerjem na čelu, odpeljejo oboroženci grofa skozi skrivni hodník na grad.

Na grádu ga izročé stražmeštru Juriju Vambrehtu, kateri ga zaprè v posebno, dobro zatvoreno sobo. Obilo straž se nastavi na grádu. Govoríca o tem, kar se je ravno zgodilo, razšíri se zdajci po vsem mestu, in jako povelíčano, olepšano in spačeno pripovedávanje o strašni zaróti, ki je zdaj preprečena, gre od hiše do hiše, od soseda do soseda.

Osemnajsto poglavje.

Pismo, katero je Ribelj izdal mariborskemu mestnemu pisárju Jakopu Kodru, bil je le-tá précej drugi dan poslal v Nemški Gradec dežélnemu profosu Vilskemu, kateri ga je zopet nemudoma poslal na Dunaj knezu Lobkovicu, ministru cesarja Leopolda. Na Dunaji so uže s Hrvatskega in Ogerskega bili o zaroti precěj poučeni, tudi baron Losenstajn je bil Tatenbaha ovadil uže prej. Ravno tako je bil celjski sodník Pavel Ahac kmalu po Ribljevem izpuščenji iz ječe, obširnejše, akoprem ne jasno ovadno poročilo o Tatenbahovih namerah poslal v Nemški Gradec predsedniku grofu Brajnerju. Zdaj ko so imeli dokaz v rokah, niso se več mudili, temveč ukaz je bil prišel Sajerju v Nemški Gradec, naj z vso previdnostjo pa z vso odločnostjo postopa proti Tatenbahu. Kako se je to zgodilo, povedali smo v zadnjem poglavji.

Obristlajtnant Sajer je ravno tako brž in odločno postopal tudi po zapóru Tatenbahovem. Uže prej je bil povse na tihem poslal na slovensko Šta-

gersko, v Maribor, Slovensko Bistrico in v Celje čete vojakov, kateri so imeli čakati daljših ukazov. V Mariboru so bili cesarski dragónci uže pred 10. marcijem, ko je bil Tatenbah tam. A vse te priprave Sajerjeve so se vršile tako na tihem, da preveč brezskrbni Tatenbah ni slutil nobene nevarnosti. Tudi je bil v poslednji čas v srečo svojo že tako zaupan, da bi noben svét v tem zmislu ne bil nič izdal.

Takoj po zapóru grofa Tatenbaha je mogel torej obristlajtnant Sajer polastiti se njegovih gradóv in imenja ter razorožiti posadke na Tatenbahovih gradóvih. Ker je bil namreč uže čas blizu, ko je imel pokniti glavni upor po slovenskem Štajerskem, bili so zbrali in nekoliko tudi oborožili Tatenbahovi oskrbníki prilično število kmetov. Tako so čete čakale na konjiškem grádu, v Statenbergu, Podčetrtku, na Račjem itd. Posebno v Konjicah je bil Simon Stupan lépo četo nabral na Tatenbahov ukaz. Semkaj je bil Tatenbah tudi ukazal pripeljati svoje izbrane zaklade iz Račjega, ker se je bal za poslednji grad, kot čisto na planjavi stoječ in (tačas) samó z močvirjem okoli le nekoliko zavarovan. Dné 21. marcija je bil on v Nemškem Gradci zaprt, dné 22. marcija so, kakor kažejo protokoli, trije težko obloženi vozóvi v Konjice pripeljali te dragocenosti.

Ali uže tri dní potlej, namreč dné 25. marcija, prišli so v Konjice in potem précej na druge Tatenbahove gradóve Sajerjevi dragónci s cesarskimi ko-

misarji na čelu, kateri so vse dragocenosti in imetje zapečátili in odvzeli. Strah je obšel Simona Stupana, ko je čul, da je zaprt gospodar njegov. Da-si je imel na konjiškem grádu zbranih trikrat toliko oboroženih móž, kakor je prišlo iz Maribora in Slovenske Bistrice cesarskih dragóncev — ni se upiral, temveč takoj izročil komisarjema vse ključe, dal svoje podložnike razorožiti ter jih poslal domóv. Za cesarska komisarja sta bila namreč imenovana Gašpar Kelersperg in grof Adam Ditrihstajn. Da bi svojo vérnost cesarju in svojo nedolžnost v vsi zaróti dokazal, pozival se je Stupan na svedočbo gospoda Pavla Aháca, toda ta je moral slabo pričati zánj, kajti prijeli so tudi Stupana in ga odpeljali v Gradec kot pričo v véliki pravdi, ki se je imela goditi s Tatenbahom.

Isto tako se je zgodilo z oskrbníkom v Statenbergu, nekim Kristofom Jamnikom, s starim Jurijem Gorníkom in Avguštinom Šmidom, oskrbníkom v Račjem.

Ko so Tatenbahovi prijatelji čuli o njegovem zapóru, podvzivali so se, uničiti sledóve sporazumljenja in prijateljstva ž njim, povsod zatajevati ga, in so pokorno in prilizueno lazili, udanost svojo cesarju dokazovat. Drugi so naglo zapustili deželo. Mej temi je bil Tatenbahov bratranec Oton Tatenbah, kateri je bil (ne vé se kam) ubegníl. Rudolfi se je umeknil v Čakavec. Tretji pa, mej temi najodličnejši, grof Karel Turn, dežéltni glavár goriški, bili so možjé dovolj, da tudi v skrajni nesreči Tatenbaha niso zatajili, a so

zato delili njegovo usodo, to je, bili so zaprti. Grof Turn je bil na grádu v Nemškem Gradci zaprt dolgih osemnajst let, namreč do smrti svoje l. 1689.

Tatenbah je bil komaj šest dnij na grádu, ko je bila sodna komisija za njega sestavljena. Mej svojimi sodniki je Tatenbah našel največe sovražnike svoje, in to mu je moralo podirati upanje, da bi srečno izšel iz zapóra, ali da bi otel življenje. Sodišče, katero je bilo sestavljeno samó za ta slučaj in je imelo skrivne seje ter se imenovalo tudi skrivni svèt, bilo je sestavljeno iz naslednjih móž: predsednik grof Brajner, grof Jurij Žiga Herberstajn, kancelar baron Jehlinger, grof Stubenberg, Stirk, Ditrihstajn, Auersperg, barona Tirndl, Javornik, Argento, Hiršfeld, Markovič, Kalanci, Prentek in Kellersperg. Cesarski tožník o veleizdajstvu Tatenbahovem je bil kómorski prokurator dr. Megerle, nevaren protivnik, ker eden najjezičnejših pravnikov svojega časa. Branili so Tatenbaha trije odvetniki, doktorji Jan Pfajfer, Matija Patricij in Julij Tencij.

Preiskávanje in sodno preslišavanje se začne vršiti z vso odločnostjo. Tatenbah je bil kesneje zopet dobil srčnost, in upanje v srečo svojo se mu je zopet vrnilo.

Devetnajsto poglavje.

Kmalu za Tatenbahom je ednaka usoda zadela tudi ogerske in hrvatske zarótnike. Vse je bilo, posebno na Hrvatskem pripravljeno, da upor vsplamti in velikansk vzrase, ko bi ne bil pre-zgodaj izdan in da so bili zarótniki sami mej seboj zanesljivejši in previdnejši.

Zrinjski je na Hrvatskem zbiral vojsko. Nabral je bil uže 8000 móž. Računal je posve dobro, da, ako brž ima prilično število izurjenih vojakov v roci, vstane vsa Hrvatska zánj, kakor požar se bode upor širil na sever, in dobljeno je vse.

Frankopan je delal v Primorji in v Zagrebu. V Zagreb je vrgel 200 svojih móž in imel na ta način stolno hrvatsko mesto v roci. Isti dan 21. marcija, ko je bil v Nemškem Gradci Tatenbah zaprt, dobil je Frankopan od Zrinjskega pismo, v katerem ga uže svari, naj pazi na cesarske regimente, sicer pa naj se požuri, kajti ako se vse ponesreči, bode kriva njegova (Frankopanova) in drugih zaveznikov počasnost.

Posebno pa Zrinjski v tem pismu Frankopanu naroča, naj pazi na pisma, katera mu piše Vukovački iz Carigrada, ker ta pisma bi mu utegnila vzeti življenje. To je dokaz, da je Vukovački do zadnjega z vso odločnostjo delal in tudi druge k odločnosti vzbujal.

Ko je bil Tatenbah prijet, in še nekoliko dni prej, poslali so bili iz Nemškega Gradca cesarju natančna poročila o gibanji na Hrvatskem. Ravno tako je cesarjev minister Lobkovic iz Karlovca in Zagreba dosti zvédel. Isto tako so Turopoljci, ti slivarski hrvatski „plemenitaši“, hiteli cesarju poročat zvestobo svojo. Škof zagrebški, Martin Boronič je sam šel na Dunaj.

Cesarjeva vlada, tako za Zrinjskega prezgodaj poučena, mogla je z močjo delati začeti. Prosila je več državnih knezov za pomoč in jo dobila. Po ogerški dvorski kancelariji je poročila Hrvatom, da ni Zrinjski več ban, in da ga ima „in iuridicis“ namestovati zagrebški škof, „in militaribus“ pa grof Nikolaj Erdedij.

Feldobristvahtmajster baron Spankau pak je dobil od cesarja povelje nemudoma iti v Nemški Gradec in tam stopiti na čelo ónih regimentov, ki so se ta čas zbrali, in pomnožiti to vojsko svojo kolikor mogoče ter udariti na Zrinjskega, predno utegne urediti vojsko svojo.

Tako se je zgodilo, a ne brez nekoliko male nepoštenosti. Poročilo se je namreč, da hoče vlada poslušati svete zagrebškega škofa in se z Zrinjskim po-

goditi. Zaradi tega je bil zadnji hip Zrinjski, viděč, da je Tatenbah zaprt in da on sam nima upanja o velikem vspehu, poslal na Dunaj necega patra Forstala s svojim sinom. Temu patru je Zrinjski dal polnomočje sklepati in skleniti zánj pogodbo in mir s cesarjem. Pogoji, s katerimi se je hotel Zrinjski udati, bili so mej drugimi: domačini v Hrvatski naj morejo postati brez pristranosti generali, obristi in kapitani; grofu Zrinjskemu naj se dá za zmerom generalát Varaždin, grofovina Gisin in Kočevje, Reka in Trsat, splošna amnestija naj se dovoli; cesar plača 40.000 gld. dolgá Zrinjskega; v Kapronci mora biti podkapitan kakov Kranjec, takšen mož, ki mu more on zaupati; ako mogoče, začne se ofenzivna vojska; on (Zrinjski) ne terja prvega poveljništva vojske, ali terja takega poveljnika, ki ni sovražnik hrvatskega národa. Gotovo ti pogoji delajo Zrinjskemu čast, a so takisto dokaz, da je mož, ki jih je mogel cesarju diktirati, imel tudi potem še mnogo srčnosti, ko je bil Tatenbah — uže v ječi.

Toda baš ob tistem času, ko so se cesarjevi svetoválci s slóm Zrinjskega dogovarjali in pogajali, delali so za hrbtom z dejanskimi pripravami proti Zrinjskemu.

Več dni so namreč visoki gospodje meniha, prijatelja Zrinjskega, varali in vodili za nos, da ni védel, pri čem je; dà, celó to so mu hoteli ubiti v glavo, da je Tatenbah zaprt bil samó zavoljo razsajanja svojega

v pijanstvu. To je trpelo tako dolgo, dokler ni v tem general Spankau svoje vojske organiziral in se Herberstajn iz Karlovca vzdignil proti Frankopanu.

Tako so stvar zavlekli do 15. dné aprila. Zrinjski je mislil, in pater mu je moral to poročati, da so pogoji njegovi sprejeti. A 15. dné aprila z Dunaja pošljejo patra z naročilom, naj Zrinjski izročí gradove Čakavec, Legrad, Bakar, Kostariba in Bakavica. Ali v tem hipu so védeli, da je Zrinjskega usoda uže določena.

Spankau je bil namreč Zrinjskega in Frankopana v Čakavci, kjer sta bila vkupe, iznenada prijel. Ker je imel Zrinjski v Čakavci samó 2000 móż, Spankau pa nad 6000 dobro oboroženih in izurjenih vojakov, bil je bõj težak.

Grad Čakavec ni bil pripravljen na brambo proti toliki vojski. Dolgo ga tudi ni bilo mogoče braniti, ker ni bilo živeža za 2000 ljudij. Zrinjski je vsak dan pričakoval, kdaj z Dunaja pride to, kar mu je pater Forstal po poročilu obljubil, namreč pogodba s cesarjem. A iz Dunaja le ni bilo ničesar. Spankau je pritiskal čimdalje bolj, Čakavec se je mogel držati samó še nekoliko dnij, Zrinjskemu in Frankopanu je bilo vse na tem ležeče, da ju poveljnik cesarske vojske ne dobí ujetnikov v roke. Samá sta hotela iti na cesarjev dvor. Zrinjski je bil hrvatski ban. Od cesarja samega še ni dobil svoje odstavke. Na dvoru ga ne bi bilo lahko zapirati zarad starih ceremonij, zato je dvorska konferenca uže v seji 9. dné aprila meseca sklenila, da bi bil „škandal,“

ko bi prost prišel na dvor, da ga torej mora ujeti Spankau na vsak način. Dober svèt je bil drag, kako uiti.

Tù je bila zopet grófica Katarina Zrinjska, ki je mislila in delala. Ona je imela hitro črtež gotov, kako uideta njen mož in brat, a ona sama brani grad, dokler je mogoče.

Skleneno je bilo na nasvet grófice, da se v temni nôči napade Spankauvova vojska, ki je ležala na stráni proti Dravi. Ni bilo dvojiti, da bode Spankau, kateri Zrinjskega moči ni mogel poznati, z vsemi silami ustavil se ponočnemu napadu. V tem lahko uideta Zrinjski in Frankopan.

To se je zgodilo koncem meseca aprila. Noč je bila megléna in hladna. Na dravski stráni je óril vojni krik, koče po polji so gorele. V grádu Čakavci pak je bil Zrinjski s Frankopanom in kacimi petindvajsetimi izbranimi vojaki-spremljevalci — pripravljen na beg. Junaška njegova postava je bila kakor strta, in Frankopanu se je videlo, da tega koraka ne stori rad, temveč ker je prisiljen po svaku in sestri grófici Zrinjski, katera se pa sicer ni dala pregovoriti, da bi šla ž njima.

„Idite, za domovino je tako prav. Jaz pa ostanim tù do zadnjega, da se ne bode reklo, vsi smo zapustili mesto. Vidva morata iti, jaz hočem ostati.“

Zrinjski jo prime za roko in stoji ném. Ona in drugi ga nagovarjajo, naj se odpravi brž. Napósled poljubi ženo in reče z drhtajočim glasom:

„Bog s teboj!“

Obrne se in vsi odhajajo, izgubé se za ogrom gradovega hodníka in iz gráda na pólje megléno. Nobena solza ni močila belega lica visoke gospé. Še je imela upanje in srčnost.

V divjem diru je gonila četica ubéžnikov preko poljá po stranskih potih.

Pri Muri so bili pripravljene ribíči, kateri so uže čakali. Imeli so samó tri večje čolne, bróda ne. V čolne so mogli samó Zrinjski in Frankopan, konji so mórali plavati. Tako so prešli preko Mure, na óni stráni zopet osedlali mokre konje in jahali vso noč dalje.

Drugi dan o póludne so se ustavili v Sigetu pri grofu Sétsju, zopet vse popóludne so jahali dalje na severo-vshod na poti proti Dunaju ter prenočili v Kermendu pri Batijaniji. Ta je bil tudi vpleten v zaroto, a uže se je umikal, ni jih hotel spremiti, dal jim je pa nekoliko ljudij za spremstvo. Drugo noč so spali v neki madjarski vási v kloštru pri jezuitih. Tudi ti pobožni očetje so gledali, da so goste kmalu odpravili. Tretjo noč so nočeváli pri grofu Kérji, ednem zaveznikov svojih, blizu mesta Kisek. Ker so bili pretrujeni, ostali so pri tem madjarskem „prijatelji“ več časa in mu zaupali popolnoma vse. A vrli madjarski prijatelj in kučegazda grof Kéri ni imel bržega posla, nego da je izdal svoje goste. Poslal je namreč na tihoma cesarju Leopoldu slà z nazna-

nilom, da sta Zrinjski in Frankopan pri njem in na poti na Dunaj, kjer mislita oprati izdajstvo svoje. Zaradi tega je bilo vse pripravljeno, da bi ja na poti tù ali tam prijeli, ako ne bi samá šla naravnost na Dunaj.

Tam so ja zaprli, predno sta prišla k cesarju. Brž potem so ja poslali v ječo v Dunajsko Novo mesto. Takoj se je začela vélika „pravda“ proti njima. Preiskovalni sodniki se imenujejo: dvorni kancelar Haner, baron Hohengran, Krištof Abele; prisedniki sodišču: grof Vindišgrac, Ivan baron Hervart, feldmaršal-lajtnant Gašpar Zdenko, in drugi.

Njih usoda je bila odločena, predno so sodniki svojo sodbo izrekli, kajti uže 20. dné marcija 1670. l. piše cesar Leopold svojeročno svojemu poslaníku na španjskem dvoru, da, ker se je Zrinjski hotel za hrvatskega in jugoslovanskega kralja narediti („pro principe Croatiae et aliarum partium“), bode mu na prste potrkal, da bodo glave odskočile („will sie schon ad mores bringen, und auf die Finger klopfen, dass die Köpf wegspringen sollen“).

Ravno tako žalostno kakor na Slovenskem in Hrvatskem se je končal tudi upor na Ogerskem.

Rakoci, ki je bil do zadnjega z Zrinjskim tako v zvezi, kakor Zrinjski s Tatenbahom, sklical je neki deželni zbor v Košicah. Tù je bilo skleneno, da se ima upor précej začeti in res se je začel. Rakoci povabi poveljnika cesarske vojske v Tokaji, Starhemberga, k sebi v gostí — in ga prime ter zaprè. Takoj

se vzdigne s svojo nabrano četo proti mestu Tokaju, a ga vzeti ne more. Obrne se tedaj proti Munkaču, grádu matere svoje, ali mati mu ni hotela odpreti vrat, zato se vrne zopet proti Tokaju. Tù sliši, da so Tatenbah, Zrinjski, Frankopan, vsi njegovi mogočni zavezniki, ujeti in zaprti — začne igrati spokorjenega grešnika, beží k materi svoji, katera mu res izprosi in za drage denarje odkupi od cesarja vsaj življenje.

Drugi glavár ogerskega upora Nadasdj je bil ujet (iz postelje vzbujen) v Potendorf ter pripeljan na Dunaj. kjer se mu je naredila veleizdajska pravda, kakor drugim trem zarotnikom.

A da se vrnemo zopet k Tatenbahu.

Dvajseto poglavje.

Onde j' pala krvca od junakah,

Onde su ti sva tri poginula.

Srbska národna pesem.

Zapuščen od vseh mogočnih prijateljev, zapuščen od vseh zvestih duš je sedel Tatenbah leto in dan na graškem grádu. Preiskavanje je teklo dalje, obširno, natančno. Bilo je v vsem vkupe petnajst sodnih izpraševanj ž njim.

Mej pričami je bil eden glavnih Baltazar Ribelj, kateri je bil po Kodrovem povelji v Mariboru prijet in zaprt tisto noč, ko je izdal lehkomiselnega svojega gospodarja.

Vsi prejšnji prijatelji so tega zatajili in se umeknili. Samó dva človeka sta bila, ki sta se trudila rešiti ga: žena njegova Ana in stotnik Kaldi.

Ko je grófica Ana zvédela strašno novico, da je njen soprog zarad veleizdaje zaprt, vzdignila se je précej in se napotila na Dunaj. Na kolenih je hotela tam cesarja Leopolda za nesrečnega svojega možá milosti prositi.

Ali v tistem času se ni dalo tiho potovati. Mahoma so za to potovanje zvédeli gospodje Tatenbahovi sodniki, poslali za njó brze konjike, in ti so jo došli uže v Fronlajtnu, prijeli tudi njo in ji celó odvezli vso zlatnino in srebrnino, kar je je imela pri sebi.

Na drug način ga je od početka izkušal rešiti Kaldi. Posrečilo se mu je bilo uiti biričem, ki so ga zalezavali. A potem ni iz Nemškega Gradca pobegnil, temveč preoblekel in prenapredil se je v delavca in ker je imel precejšnjo vsoto Tatenbahovih novcev na razpolaganje, znal se je ž njim v zvezo spraviti. Dal mu je pismeno svét, naj se dela kakor bi bil blazen; na ta način bodo menj pazili nánj, in mogoče bode rešiti ga. Toda tudi ta črtež se ni dal dolgo upotrebljevati. Doktor Ajzenšmid, eden prvih zdravnikov v Nemškem Gradcu, kateri je bil od sodske preiskovalne komisije poklican, da bi Tatenbaha opazoval, spoznal je, da je Tatenbahova blaznost ponarejena ter to sodnikom dokazal s tem, da je naglo v Tatenbahovo izbo stopivši naznanil mu, da je grófica Katarina Zrinjska jetnica pripe-ljana na grad iz blizu njega zaprta. Ta novica je Tatenbaha tako prišla, da je ulogo svojo kot blaznik pozabil in se udal najbridkejšemu togovanju in žalovanju. Njemu se je videla grófica Zrinjska v duševni svoji vzvišenosti kakor angel váruh. Zdaj ko je čul, da je tudi ona v ječi, zdelo se mu je vse izgubljeno.

Dr. Ajzenšmid je bil précej potem neko jutro pri leški cerkvi na ulicah najden mrtev, zaboden s svojim mečem, in Kaldi je izginil.

Dné 26. novembra 1671 l. pridejo k Tatenbahu v ječo mestni sodnik, prvosednik sodske komisije in dva prisednika ter mu slovesno beró razsodbo, ki se je glasila:

„Ivan Erazem Tatenbah izgubí svoje plemstvo in posestva svoja za sebe in naslednike svoje. Odsekana mu bode desna roka, z mečem bode glavo izgubil s tremi udarci.“

Tatenbah je še nekoliko upal na pomiloščenje. Ko zasliši strašno razsodbo, zgrudi se ves obupan. Ves dan ni mogel ničesa govoriti.

Drugi dan se toliko obodri, da piše ponižno pismo do cesarja, v katerem ga prosi milosti za sebe ali vsaj za sina svojega. Svojih jetničarjev prosi, da bi videl grófico Zrinjsko, katera je bila res po padu Čakavskega gráda tudi jetnica v Nemški Gradec pripeljana, in da bi se poslovil od svojega sina. Oboje mu je bilo dovoljeno.

V spremstvu Jurija Vambrehta, stražmeštra na grádu, stopi grófica Katarina Zrinjska v izbo, v kateri je bil Tatenbah zaprt.

Kako je bila vélika gospá izpremenjena!

Visoka veličastna postava je bila upognena, prej lépo polno lice je bilo upálo, žive gospodujoče oči so otemnele. Bila je komaj senca óne odločne, navdušene

žene, ki je znala toliko móž v delavnosti ohraniti in oživljati v njih ogenj za véliko idejo — samostalnosti domovine.

In tudi ona je videla, da se je Tatenbah izpremenil. Komaj sedemintrideset let stari lépi mož bil je bled, posušen, osivel in zgubán.

Ko ga ona takega ugleda, sklene roki in skoraj bi se bila zgrudila. Tatenbah stopi ginen k nji in sam tolažbe potreben, tolaži njó. Menjala sta v tem žalostnem hipu ulogi: ona prej vselej srčna, zdaj vsa potrta — on prej omahljiv, zdaj odločen in nobene pogibelji znajoč.

Govorila sta delj časa, potem sta se poslóvila — za vselej.

Dné 29. novembra je bil v Nemškem Gradci vélik deželni zbor. Štajerski stanovi, zastopniki višjega plemstva in duhovenstva so se na poklic cesarjev zbrali, da bi čuli Tatenbahovo obsodbo. V deželni zbornici, ki je bila črno po stenah preprežena, sedeli so zastopniki zamolklo-tiho s slovesno resnostjo na obrazih. Zapisnikar prebere obsodbo. Potem se prinese deželna knjiga, v kateri so bili zapisani plemenitaši imajoči pravico zborovati in sklepati. Mej njimi je bilo na odličnem mestu tudi Tatenbahovo ime.

Slovesno se je Tatenbahovo ime iz deželne knjige izbrisalo — „za večne čase!“

Potem se je stanovom dalo na znanje, da se odslej, ko je Tatenbah obsojen in ne več plemenitaš, more izročiti navadnemu mestnemu sodstvu.

Tatenbah je bil uže prejšnji dan, spremljan po jezuvitskem patru Zajci, v zaprtem vozu pripeljan z grada v mestno hišo. Tukaj je smel njegov mali sin Anton k njemu.

Poslóvil se je solzen od sina, tudi za vselej. To slovó mu je bilo najtežje. Kako ne bi! Udal se je bil v zaroto, da bi proslavil svoje ime, da bi sinu svojemu pustil samostalno državico. In zdaj ostane njegov sin zapuščen, plemstva in dedine svojih očetov oropan!

Dné 1. decembra je bil tisti usodni dan. Mestna vrata v Nemškem Gradci so ostala edno uro delj kot navadno zaprta. Kolikor je bilo vojakov v mestu, péšcev in konjikov, vse je bilo na ulicah. Tudi mestna straža je bila oborožena in je morala izmarširati. Po vseh cerkvah so zvonili zvonovi, in graški duhovniki v ornatih so za Tatenbahovo dušo molili molitve

Zjutraj ob osmih je bil na dvorišči mestne hiše krvav oder postavljen, črno pregrnen. Mirno, udan in moški stopi Tatenbah nánj. Poleg njega pater Zajec, izpovedník njegov, s krucifiksom. Tú mu sodniki povedó, da je cesarjeva „milost“ oprostila mu odsekanje desne roke. Še za to se Tatenbah zahvali, priporoči dušo svojo Bógu, poklekne in krvník mahne

z mečem trikrat po vrátu najmogočnejšega plemeni-taša štajerske dežele. Njegova glava odletí od života.

Zopet zapojó vsi zvonovi po mestu.

Zvečer pak je bilo njegovo truplo pokopano tiho in skrivaj na pokopališči dominikancev pri sv. Andreji v murskem predmestji, na severni stráni cerkve, zunaj pri drugem oknu.

Tam počiva.

In ti, slovenski bralec, ki si do tù potrpljenje imel čitati ta kratek obris zgodeb možá, ki je padel (čeprav je imel človeških napak mnogo) ipak za veliko idejo, katera bi, uresničena, bila našo slovensko in vso slovansko zgodovino predružačila — ti pojdi, ako ti prilika nanese, na grob njegov in obžaluj, ker je padel tako, da so triumfovali nad njim njegovi sovražniki, ki tudi niso prijatelji tvojega rodú!

Povedati nam je še usodo drugih v tem historično-pripovednem spisu omenjeni oséb.

Kakor Tatenbah, bili so obsojeni in z mečem usmrčeni tudi drugi glavni zarotniki. Nadasdjeva glava je pala na Dunaji, Zrinjski in Frankopan sta umrla ednake silne smrti v Dunajskem Novem mestu. Z obema sta izumrli Hrvatom dve domoljubni mogočni slovanski plemeniti rodovini.

Tatenbahova žena je dobivala milostno penzijo 2000 gld. na leto.

Hrabra Katarina Zrinjska je umrla zaprta v kloštru karmelitaric v Nemškem Gradci po dolgem žalostnem življenji.

Nesrečni izdajalec Baltazar Ribelj ni dobil pohvale za svoje delo, temveč obsojen je bil na graškem trgu stati na sramotnem kolu, pet let v ječo, in po prestani kazni je bil izgnan iz dežele.

Rudolfi je bil v bóji ustreljen v Čakavci, ko je po begu Zrinjskega in Frankopana branil za grófico trdnjavo.

Vukovački je po frjenji madjarskih zgodovino-piscev v Carigradu ostal in tam umrl v velikem uboštvu.

Sin Tatenbahov, Anton, bil je na državne troške v Nemškem Gradci izšolan in je moral stopiti v kloster Rajn pri Nemškem Gradci, kjer je bil l. 1685. za duhovnika posvečen. Še leta 1807. se je rabil mašni plašč, katerega je ta Anton Tatenbah dal narediti od svilnega plašča, ki ga je nosil oče njegov, ko so mu jemali glavo.

Kot značajne črte ónega časa končno ne smemo pozabiti omeniti strogega ukaza, katerega so nemški višji gospodje v Nemškem Gradci po Tatenbahovi smrti poslali v Celje Pavlu Ahácu, namreč: naj poišče tisto véliko copernico na dravskem polji, ki je dala Tatenbahu hudobne svéte. Ni pa kronistom znano, ali se je Pavlu Ahácu posrečilo copernico ujeti ali ne.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

COBISS

00000375471

